T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE TÜRK VE FRENK SÜVARİLERİ

Muhammed AVCI

Danışman:
Prof. Dr. Erkan GÖKSU

İZMİR-2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Haçlı Seferleri Döneminde Türk ve Frenk Süvarileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

/ /

Muhammed AVCI

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Haçlı Seferleri Döneminde Türk ve Frenk Süvarileri
Muhammed AVCI

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Tarih Programı

Haçlı Seferleri dönemi hiç şüphesiz tarihin en önemli kesitlerinden birine tanıklık etmiş, dünya tarihini derinden etkileyen ve tesirleri bugüne kadar ulaşmış olan bir dönemdir. Bu etkilerin siyasî sebep ve sonuçlarını oluşturan en önemli husus yaşanan savaşlar olmuştur. Savaşların nihai sonucunu belirleyen etmenler ise askeri kültürlerdir. Askeri kültürlerin bu dönemde en etkili unsurları süvari sınıfları olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Haçlı Seferleri'nin seyrini şekillendiren süvari kültürlerini karşılıklı olarak incelemektir. Çalışmanın tarihsel dönemi Haçlı Seferleri ile sınırlandırılmıştır. Karşılaştırmalı olarak Türkler ve Frenklerin süvari kültürünün tarihsel gelişimleri ile beraber inceleyerek, nasıl bir evrim geçirdiklerini; donanımsal özelliklerini, eğitimlerini, taktiklerini tarihi belgeler ve örnekler ışığında aydınlatmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Türk, Frenk, Süvari, Tarih, Kültür.

ABSTRACT
Master's Thesis

Turkish and French Cavalry Culture During The Crusades

Muhammed AVCI

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
History Program

The era of the Crusades is undoubtedly a period that witnessed one of the most important sections of history, deeply affecting world history and whose influences have reached today. The most important fact that created the political causes and consequences of these effects was the battles. The facts that determine the final outcome of wars are military cultures. The most influential elements of military cultures in this period were the cavalry classes.

The aim of this study is to mutually examine the cavalry cultures that shaped the history of the Crusades. The historical period of the study is limited to the Crusades. This thesis is aimed to comparatively illuminate the historical development of the cavalry culture of the Turks and the Franks, how these cultures evolved, their equipment features, training and tactics in the light of historical documents and examples.

Keywords: Crusades, Turk, Frankish, Cavalry, History, Culture.

HAÇLI SEFERLERİNDE TÜRK VE FRENK SÜVARİLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii

YEMİN METNİ iii

ÖZET iv

ABSTRACT v

İÇİNDEKİLER vi

KISALTMALAR viii

EKLER LİSTESİ ix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE TÜRK SÜVARİ KÜLTÜRÜ

1.1. TÜRKLERDE AT KÜLTÜRÜ 8

1.2. TÜRKLERDE SÜVARİ KÜLTÜRÜNÜN KÖKENİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ 15

1.3. TÜRK SÜVARİSİ'NİN EĞİTİMİ, ATLARI VE TEÇHİZATLAR 20

İKİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE FRENK SÜVARİ KÜLTÜRÜ

2.1. AVRUPA'DA AT KÜLTÜRÜ 29

2.2. FRENKLERDE ATLI BİRLİKLERİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ 31

2.3. FRENK SÜVARİSİNİN EĞİTİMİ, ATLARI VE TEÇHİZATLARI 41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİNDE TÜRK VE FRENK SÜVARİSİ

3.1. HAÇLI SEFERLERİNİN DOĞUŞU 48

3.2. PİERRE L'ERMİTE HAÇLI SEFERİ 50

3.3. KSERİGORDON KALESİ MUHAREBELERİ 51

3.4. DRAKON SAVAŞI 52

3.5. BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ 53

3.6. DORYLAİON SAVAŞI (1 TEMMUZ 1097) 57

3.7. 1101 HAÇLI SEFERLERİ 66

3.8. KANLI MEYDAN SAVAŞI 71

3.9. İKİNCİ HAÇLI SEFERİ 73

3.10. DIMAŞK KUŞATMASI VE SONRASI (24-28 TEMMUZ 1148) 78

3.11. ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ 86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK VE FRENK SÜVARİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. KÜLTÜREL KARŞILAŞTIRMA 89

4.2. TEÇHİZAT KARŞILAŞTIRMASI 92

4.3. TAKTİKSEL KARŞILAŞTIRMA 94

4.4. TÜRK VE FRENK SÜVARİ ETKİLEŞİMLERİNE BİR ÖRNEK: TÜRKOPOL BİRLİKLERİ 95

SONUÇ 98

KAYNAKÇA 101

EKLER

KISALTMALAR

ÇEV. Çeviren

VD. Ve Devamı

ED. Editör

DER. Derleyen

BKZ. Bakınız

SS. Sayfadan sayfaya

S. Sayfa

TTK. Türk Tarih Kurumu

EKLER LİSTESİ

EK 1: 10. yüzyıldan bir Frenk süvarisinin zırhları ek s.1

EK 2: Tipik bir Haçlı savaşçısı miğferine örneği ek s.1

EK 3: Ashmole Bestiary; mızrak kullanan atlı bir şövalye (1200-1225) ek s.2

EK 4: Türkopol birliklerini tasvir eden bir çizim ek s.2

EK 5: Baydara/ Tabık At Kurbanı Örneği ek s.3

EK 6: Hat Yazısıyla Tasvir Edilmiş Bir At ek s.3

GİRİŞ

Dünya tarihini şekillendiren en önemli olgulardan biri savaşlardır. Savaşların da dinamiğini oluşturan en temel öğe ise askeri sınıflardır. Askeri sınıflar mensup oldukları milletlerin coğrafi koşulları ile beraber sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimleri ile ortaya çıkmış olan sınıflardır. Orta Çağ tarihi içerisinde değerlendirildiğinde de en önemli askeri sınıf olarak süvari birlikleri ile karşılaşılmaktadır.

Süvari birlikleri ya da atlı birlikler insanlığın at ile tanışmasının ilk zamanlarına kadar inmektedir ki bu birliktelik savaş kültürü açısından değerlendirildiğinde Orta Çağ tarihi içerisinde zirve noktasına gelmiştir. Döneminin en güçlü birlikleri olan bu askeri sınıflar, savaşların gidişatı ve sonuçlandırılması yönünde ana belirleyici olmuştur.

Süvari kültürü Orta Çağ'da Doğu dünyasında ve Batı dünyasında temel gelişimlerinde benzerlikler olsa da farklılıkları da bünyelerinde barındırarak evrim göstermiştir. Bu farklılıkların arka planında kültürel ve askeri etkileşimler etkili olmuştur. Bu çalışma Orta Çağ dünyasında siyasi, ekonomik ve askeri etkileşimlerin en yoğun olduğu dönem olan Haçlı Seferleri döneminin zaman ve mekanlarını; Doğu dünyasından Türk süvari sınıfını, Batı dünyasından da Frenk süvari sınıfının savaş kültürlerinin gelişimlerini ayrıntılı olarak ele alarak açıklamayı ve bu iki sınıfın birbirleri ile Haçlı Seferleri içerisinde yaşanan çatışmalarını, karşılaşmalarını ve etkileşimlerini konu edinmiştir.

Birinci bölümde Türk süvari sınıfının askeri kültürel kimliğini detaylı bir şekilde ele almak ve açıklamak amaçlanmıştır. Bilindiği üzere at, Türklerde hayatın merkezinde yer alan bir binek hayvanı olmuştur. Türklerin hayvancılık ve atçılık konusundaki başarıları en eski Türk tarihinden beri önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda Türk süvari kültürü en eski Türk tarihinden beri bütünsel bir gelişimi olan mefhumdur. Türklerde at kültüründen bahsettikten sonra, süvari kültürünün kökeni ve gelişimi açıklanmıştır. Birinci bölümün son kısmında ise Türk süvarisinin nasıl bir eğitimden geçtiği, bu eğitimlerde ne gibi noktaların etkili olduğu, ve somut anlamda karşımıza çıkan kullandıkları atların, silah ve zırh gibi teçhizatlarının neler olduğu anlatılmaktadır.

İkinci bölümde ise birinci bölüme paralel bir ilerleyiş çevresinde Avrupa'daki at kültürünün gelişimi konu edinmiştir. Türklerin aksine Frenk kültüründeki at kültürü ana bir temadan uzak olarak farklı etnik ve kültürel etkileşimler içerisinde ortaya çıkmaktadır. Roma sonrası Avrupa'da yaşanan kaos sonucunda Frenkler Avrupa'nın batısında yurt edinerek bu topraklara adını veren kavim olmuştur. Avrupa'daki siyasi ve idari yapılanmalar feodaliteyi ortaya çıkarmıştır. Feodal bir idari yapılanma çerçevesinde Frankların askeri sınıfları da bu yapılanmadan etkilenmiştir. Avrupa'da atın pahalı olması ve Roma'dan beri atlı askeri sınıfın asil ve üstün sınıf olması, feodal dönemde de toplumsal anlamda üstünlüğünü korumuştur. Süvari sınıfları prestijli ve asil bir askeri sınıf olarak görülmektedir. Bu bölümde Frenk süvari sınıfının kültürel gelişim ortamı açıklanmıştır. Gene bu bölümün son kısmında birinci bölüme paralel olarak Frenk süvari sınıfının eğitimi, atları ve kullandıkları zırh ve teçhizatları anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde ayrı ayrı ele alınarak kültürel gelişimleri açıklanan iki askeri sınıf olan Türk süvari kültürü ve Frenk süvari kültürünün Haçlı Seferleri döneminde karşılaştıkları çatışmalar konu edinmiştir. Bu çatışmaları ve arka planını daha iyi anlatabilmek adına dönemin tarihsel bütünlüğünü korumak amaçlanmıştır. Bu tarihsel bütünlük gereği yaşanan askeri çatışmaların paralelinde Haçlı Seferleri'nin gelişimi ve tarihinden bahsedilmiştir. Bu bölümde yaşanan askeri çatışmaların incelenme kapsamındaki örnek olaylar içerisinde Haçlı Seferleri'ne etkileri, Türk ve Frenk süvari sınıflarının savaş meydanlarındaki karşılaşmaları, savaş taktikleri, stratejileri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde bu iki askeri sınıfın birbirlerine olan farklılıkları ve benzerlikleri tezde anlatılan bölümlerle birlikte değerlendirilerek karşılaştırılmıştır. Bu kısımda yaşanan askeri etkileşimlerin sonucunda Batı ve Frenk askeri sınıfları içerisinde ortaya çıkan Türkopol birliklerinden de bahsedilmiştir.

Hazırlanan bu çalışmanın amacı Türk ve Frenk süvari sınıflarının kültürel olarak gelişimlerini çok yönlü olarak incelemek, tarihsel süreçte Haçlı Seferleri içerisinde karşılaşmalarını, çatışmalarını ve etkileşimlerini bir bütünlük dahilinde anlatmak ve bu etkileşimler göz önünde bulundurularak birbirlerine olan üstünlüklerini ve zayıflıklarını karşılaştırmalı olarak dönemin ana kaynakları ve

dönem hakkında ortaya çıkarılmış araştırma eserlerin kullanılmasıyla açıklayarak akademi ve tarihçilik dünyasına kazandırmaktır.

Kültür kelimesi kökeni itibariyle Latince "cultura/ae" kelimesine dayanmakta olup, Türkçede "toprağı işleme", "ekip biçme", "çiftçilik", "tarım" anlamına gelmektedir.[1] Kelime etimolojik olarak "toprağı işlemek" olarak kullanılmakta iken daha sonraları Avrupa dillerine bugünkü anlamıyla bir kalıp olarak geçmiştir.[2] Genel anlamda kültür, bir topluluğun kendine mahsus yaşayış ve davranış tarzı olarak tanımlanabilir.[3]

Doğada adaptasyon yeteneği gelişmiş olan insanoğlu, kadim çağlardan beri bulunduğu mekânı analiz etmiş ve buna uyum sağlayarak yaşamanın ve neslini devam ettirmenin bir yolunu bulmuştur. Dolayısıyla toplu bir şekilde yaşayan insanoğlunun bu adaptasyon özelliği sayesinde bulunduğu coğrafyaya uyum sağlayarak kendine özgü kültürel yapılar çıkarmasını sağlamıştır. Coğrafya toplumun yaşayış yapısından, düşünce tarzına, inanç yapısından geleneklerine kadar kültürün gelişiminde önemli bir yer tesir etmiştir.

Bir kültürün oluşumunda temel olarak üç faktör ön planda olmaktadır. Bunlar coğrafi çevre, insan unsuru ve topluluktur. Bunlardan birinci olan coğrafi çevre bir kültürün oluşumunun en temel unsuru konumundandır. Coğrafyada mevcut bulunan iklim yapısı, su kaynakları, denizler, göller, bitki örtüsü, tarımsal verimlilik durumu, yetişmekte olan mahsuller, üzerinde yaşayan hayvanlar ve diğer canlılar, toplumun tüm kültürel yapısını ve davranışlarını şekillendirmektedir. Dolayısıyla yaşanılan coğrafyanın yapısı kültürlerin hayat tarzını da oluşturur. Tarıma elverişli ve su kaynaklarının olduğu bir bölgede tarım kültürü ortaya çıkarken, tarım yapılamayan otlaklar ve meralardan oluşan bir coğrafyada da hayvancılık ortaya çıkmaktadır.[4]

Eski çağda insanlar yaşadıkları bölgenin coğrafi yapısına göre; orman kavimleri denilen avcılık ve devşiricilik kültürü olarak bilinen "asalak" kültür, tarıma ve ziraate uygun yerlerde yaşayan kültürler "köylü" kültürü, bunlar dışında geniş

[1] İlhami Durmuş, "Bozkır Kültür Çevresinde At, Göçer-Ev ve Demir", **Asya Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, s. 20.
[2] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 15.
[3] Kafesoğlu, s.16.
[4] Kafesoğlu, ss. 26-33.

meraların olduğu, hayvancılığa elverişli bölgelerde yaşayan kültürü de "çoban" kültürü olarak tanımlanmıştır.[5]

Göçebelik, yerleşiklik karşısında üstün mü değil mi tartışmalarının yanı sıra, göçebelerin yerleşik yaşama karşı bir ayrı biçim bir tercih olduğu görülür.[6]
İ.Ö. 2000'li yıllardan başlayıp, İ.S. 1500'lü yıllara kadar göçebe yerleşik çatışmalarının yaşandığı görülmektedir. Kavimler göçü ve Roma'nın yıkılışı, 9. Yüzyıldan itibaren üzenginin yaygınlaşması ile süvarinin at ile uyumu ile daha da süvari çağının zirvesini oluşturmuş, Sanayi Devrimi'ne kadar bu çağ devam etmiştir.[7]

İlk evcilleştirilen hayvan 11 bin yıl önce köpek olmuştur. Onu 9 bin yıl önce keçi ve koyun takip eder. Daha sonra domuz, ren geyiği ve kümes hayvanları izler. At bunlardan sonra gelmektedir. Atın evrimi fosil buluntularıyla daha iyi takip edilir. Atgiller (Equidae) gergedan, tapir ve bugün bazı soyu tükenmiş türlerle birlikte tek toynaklılar (perrisodoctyla) takımını oluşturur. Bunlar da eşek, zebra ve alt tür olarak da attır. Modern atlar (Equus) ayaktaki üçüncü dijitin büyümesi iki ve dördüncünün küçük kalıntılara dönüşmesi ile kendini gösterir. Atın dişleri otlamaya yönelik adaptaston geçirmiştir. İçerdiği silika ile hızla aşınım gösterir. Tüm azı dişleri aşınma ile öğütücü bir işlev göstermektedir."[8] "Equus çeşitli at ailelerinden yaşayan tek cinstir. 5 milyon yıl öncesine kadar geçmişi gitmektedir. Yaşayan cinsleri at, eşek ve zebradır. Equus fosilleri Avustralya ve Antarktika hariç tüm kıtalarda görülür.

Afrika'da zebra hiçbir zaman evcilleştirilememiş, eti için avlanmıştır. Ortadoğu'da öküz ve onagor İ.Ö. 5. Bin yılda koşum hayvanı olmuştur. Daha sonra yerini Karadeniz'in kuzeyinden getirilen at almıştır. Libya'da İ.Ö. 3000 yılında Equus asinus türünden evcilleştirilen eşek, İ.Ö. 1400'lerde tüm Akdeniz ülkelerine yayılmıştır.[9]

Avrasya'da evcilleştirilen yük ve binek hayvanı olarak kullanulan ilk otlak hayvanı İ.Ö. 8000'lerde Ren geyiği olmuştur. Koşum olarak kullanımı da İ.Ö. 3000'lerde görülür.[10]

---

[5] Kafesoğlu, s. 205.
[6] Kudret Emiroğlu ve Ahmet Yüksel, **Yoldaşımız At**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 106.
[7] Emiroğlu ve Yüksel, s. 106
[8] Emiroğlu ve Yüksel, ss. 27, 41.
[9] Emiroğlu ve Yüksel, s. 46
[10] Emiroğlu ve Yüksel, s. 46.

Ot yiyen hayvanlar arasında adele kuuveti en fazla ve dayanıklı, coğrafi değişikliklere karşı en uyumlu ve hız açısından binek hayvanlar arasındaki rakipsiz sayılabilecek olan at insanlık tarihinin birçok kısmında etkin rol oynamıştır.[11] Equus'un soyu ortaya çıktığı Kuzey Amerika'da 10.000 yıl önce tükenmiştir." Amerikalı paleontolog G.G. Simpson atın evrim tarihini Hyracatherium'dan Equus'a kadar 60 milyon yıl içinde her biri ortalama 7.5 milyon yıl olacak şekilde evrim geçiren 8 cins olarak belirtir."[12] Buzul çağının son ermesiyle Moğolistan'dan Himalaya dağlarına, Karakurum'a, Kafkaslara, Toros dağlarına ve Balkanları ve Alpleri aşıp Pirenelere kadar Avrasya çayırlarında at sürüleri dolaşmaktaydı. At için geniş topraklarda uygun otlaklar ve su kaynakları olması gerekir.[13]

Atlar Mısır'a yaklaşık İ.Ö. 1600 yılında getirilmiş ve burada tekerlekli koşum hayvanı olmuştur. Atın evcilleştirilmesine ilişkin İ.Ö. 6000-3000, koşum hayvanı olarak kullanımı da İ.Ö. 3000-2000'li yıllardır. Koşum ve binek hayvanları arasında yapılan ayrımda atın ilk evcilleştirildiği alan için Orta Asya ve Karadeniz Hazar çevresi tezleri ön plandadır.[14]

Tartışmalı bir konu olmasının sebebi de atın ilk evcilleştirildiği bölgenin Hint Avrupalıların ata yurdu olabileceği düşüncesidir. Hint Avrupalı kökenli bir çok araştırmacıya göre anayurtları Karadeniz Hazar Aral arası bölgedir. Bu tezlere göre Orta Asya'ya da yayılmışlardır ancak kaynaklar yapılan incelemelerde bu ırkların böyle bir hareket izlediği yönünde delil göstermemektedir.[15] Bu tartışmalar arasında atın evcilleştirilmesi yönünde en yakın olarak görülen Altay kökenli halkların önemli rol oynadığı düşüncesidir.

En erken at ehlileştirme merkezlerinin neresi olduğu konusunda, doğal olarak evcilleştirilmemiş vahşi at sürülerinin alanlarının olduğu düşüncesi cevap olarak öne çıkar. Bu bölgenin çekirdeği Dinyeper nehrinin Doğu'sundan Volga'ya ve sonu tam hesaplanamasa da Doğu'ya doğru uzanmaktadır. İ.Ö. 3000'lerde ehlileştirilmiş atlar Afanesyevo kültürü içerisindedir. Bunlar da İ.Ö. 4000'lerde ehlileştirilen atların kaynağını göstermektedir.[16] Bu doğrultuda da evcilleştirilen binek hayvanın hangi

[11] İbrahim Kafesoğlu, "At", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 4, 1991, s. 26.
[12] Emiroğlu ve Yüksel, s. 29.
[13] Emiroğlu ve Yüksel ss. 39-42.
[14] Emiroğlu ve Yüksel, ss. 46-47.
[15] Emiroğlu ve Yüksel, s. 47.
[16] Emiroğlu ve Yüksel, s. 49.

amaçlarla evcilleştirildiği düşüncesi önemlidir. Çünkü vahşi olan bir hayvanı evcilleştirmek için belirli bir zorunluluk gerekmektedir. Bu zorunlu faaliyet de vahşi hayvanın bulunduğu coğrafyadaki yaşam biçimine paralel olarak Asya'da geniş bozkırlarda yaşayan hayvancılık kültüründe gelişim sağlayan kültürlerin çok sayıda hayvanları idare etmesi olarak değerlendirebiliriz. Dolayısıyla coğrafyanın ve kültürün bir arada gelişimi ile beraber, neticelenen arkeolojik ve antropolojik kanıtlar ile beraber atın Asya kavimleri tarafından evcilleştirilmesi yorumu bilimsel açıdan en olası yorumdur.[17]

At erken dönemlerde tüm Avrasya bölgesinde görülmesine rağmen evcil atın tek bir bölgede yetiştirilmiş ve dünyaya yayıldığı anlaşılmaktadır. İ.Ö. 1500'lerden kalma Pazırık kurganı konu hakkında oldukça önemli kaynaklar sunmaktadır. Kurganda yaşanan donma sonucu organik maddeler bozulmadan korunmuştur. Her mezarın başına 7-14 arası at bulunmakla toplamda 69 at yanlarında koşum takımları, süsleri ile bozulmadan bulunmuştur. İlginç bir buluntu ise geyik boynuzlu at maskesidir, bu Altay halklarının geyik ile at arasında süreklilik arz eden bir bağ kurmalarını anlatır. Dolayısıyla atın yanı sıra, geyiğin Altay halkları tarafından kullanıldığı düşünülebilir.[18]

At erken dönemlerde tüm Avrasya bölgesinde görülmesine rağmen evcil atın tek bir bölgede yetiştirilmiş ve dünyaya yayıldığı anlaşılmaktadır. Atın evcilleştirilmesi ve ithal edilmesi ile ilgili olarak Mezopotamya'dan önce Çin'de görüldüğü anlaşılır. İ.Ö. 3500'de Fu-Hsi hanedanına ait seramiklerde at ve koşumlarıyla iki tekerlekli araba heykelleri, Lungşan döneminde İ.Ö. 3000-2300 yıllarında atın Çin'e girdiği görülür. Orta Asyalı atlı kavimler ile ilişkiler kuran Çin'de Şang Hanedanı zamanında (İ.Ö. 1450-1050) atlı araba görülmekle, İ.Ö. 11. Yy'da atlı savaş arabası birlikleri kurulur. Atları Taiyuan adını verdikleri Fergana bölgesinden almaktaydılar.[19] Çin kaynaklarında bu durum Han hanedanlığı döneminde Sema Ts'ien şu şekilde aktarır: "İmparator arabası için bile aynı cins dört at yetiştirmek zordu. General ve yüksek görevliler basit insanlar gibi öküzlerin çektiği arabalarla seyahat ediyorlardı".[20]

[17] Kafesoğlu, "At", s. 26.
[18] Emiroğlu ve Yüksel, ss. 51-53.
[19] Emiroğlu ve Yüksel, ss. 52, 53, 108.
[20] Emiroğlu ve Yüksel, s. 110.

Atlı savaş arabalarının tarihte gelişimi önemli siyasi, askeri sonuçlar doğurmuştu. İki atlı önden çekilen hafif savaş arabası biri sürücü ve bir okçu ile desteklenerek önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Sümerlerde yaya ordusu önemli iken Hititler atlı arabalar ile üstünlük sağlayarak Suriye ve Filistin'i fethetmişlerdir.[21]

Mısır, Babil ve Hitit kaynaklarında atların genel olarak arabalara bağlanarak kullanıldığı görülmektedir. Ahd-Atik'te de bu şekilde bahsedilmektedir. Çünkü ata binicilik yapmak için gerekli teknoloji gem, dizgin, eyer henüz bu medeniyetlerde yoktur. Hammurabi'nin fethinden önce bir site devleti olan Mari'de bulunan mektuplardan birinde kral Zimri-Lim'e (İ.Ö. 1782-1759) ata binmemesi onun yerine araba ya da katıra binmesi tavsiye edilir. Ata binebilecek teknoloji gene göçebe savaşçı kabilelerde görülecektir.[22]

*"*İnsanlık tarihi at çapı ve motor çağı olarak ikiye ayrılıp incelenebilir.*"*[23] *S*özünün doğruluğunu tezimizde de görebileceğimiz üzere atın insanlık tarihinde ki önemi oldukça uzun bir dönemi kapsayıp, beraberinde atın insana sağladığı üstünlük ile sosyal, iktisadi ve askeri olarak önemi tartışmasız oldukça derindir.

[21] Emiroğlu ve Yüksel, s. 110.
[22] Emiroğlu ve Yüksel, s. 116-118.
[23] Emiroğlu ve Yüksel, s.12.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE TÜRK SÜVARİ KÜLTÜRÜ

1.1. TÜRKLERDE AT KÜLTÜRÜ

Türk kültürünün meydana gelişinde coğrafî durum en temel etkilerden birisidir. Türk kültürünün nerede ortaya çıktığı tartışmaları hakkında farklı teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorileri destekleyen arkeolojik ve antropolojik kanıtlar doğrultusunda son çalışmalarda bozkırlardan oluşan geniş düzlüklerin ve meraların olduğu tarımdan daha ziyade hayvancılığa elverişli Güneydoğu Avrasya bölgelerinde bir uzlaşı görülmektedir.

Türklerin kültürel gelişimlerini ortaya koydukları bozkır coğrafyası, çöllerin aksine senelik olarak 550 mm'nin altına düşmeyen yağışların yaşandığı bir bölgedir. Bu coğrafya tipinde geniş ormanlar ve tarım yapılmasına çok müsait olmasa dahi meralar, otlaklar bulunmaktadır. Özellikle Andronovo kültür sahası olarak belirlenen Altay Dağları, bozkır coğrafi yapısı geniş meraların olduğu ve kuru ziraatın yapılabildiği bir bölgedir. Dolayısı ile Türkler bu coğrafyada genel manâda hayvancılık kültürünün gelişim gösterdiği Bozkır kültürü yaşam tarzını benimsemişlerdir.[24] Bu kültür Batı'da Akdeniz'e, Avrupa'ya, Doğu'da Çin'e, Sarı Deniz'e kadar geniş bir coğrafyaya yayıldığından komşu medeniyetler ve kavimleri tarafından eskiden beri tanınmaktadır. Hipokrat'a göre Bozkırlılar bir yerde hayvanlarına yem bulabildikleri kadar kalmakta, sonra göçmekteydi diye belirtmektedir.[25]

Atın ilk defa Anav kültürü çerçevesinde evcilleştirildiği görülmektedir.[26] İlk at kalıntıları Türk kültür gelişiminin yaşandığı Afanasyevo (M.Ö.2500-1700) akabinde onun devamcısı olarak gösterilebilecek Andronovo (M.Ö.1700-1200) kültürlerinde görülmektedir.[27] Afanasyevo kültürü Altay dağları çevresinden başlayıp İtil nehrine kadar geniş bir sahayı kapsamaktadır.[28] M.Ö. yaklaşık 700 ve 100 yılları arasında

[24] Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 205.
[25] Durmuş, "At, Göçer", s. 23.
[26] Erkan Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, s. 73.
[27] Selahattin Anatürk, **Başlangıçtan XIII. Yüzyıla Kadar Karadeniz'in Kuzeyi İle İlgili Doğu ve Batı Menşeili Yazılı Kaynaklar,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 20.
[28] Göksu, s. 73.

görülen Tagar ve Taştık kültüründe de Türklerin hayvancılık kültürünün oldukça gelişmesi arkeolojik kalıntılar ile sabittir. Maddi kültür açısından oldukça çeşitli bir dönemdir. Bu dönemde de çiftçilikle alakalı araç gereçler olsa da bunlar daha ilkel kalmıştır. Araştırmalarda höyüklerde at teçhizatları, gemler ve hayvan kemikleri oldukça fazladır.[29] Menghin atı evcilleştiren kültürün Türklerin ataları ile yakından ilişki içerisinde olduğunu belirtir. Bunu bozkır kültüründe üç önemli devirden yola çıkarak kemik kültürü, hayvan besleme kültürü ve at yetiştirme kültürü olarak tanımlar. At yetiştirme kültürü ile savaşçı çoban kültürü de doğmuştur.[30]

Bozkır kültürü; atlı kültür, göçebe kültür, step kültürü olarak da tanımlanmıştır. Halbuki Bozkır kültürü göçebe bir yaşam tarzı olarak değerlendirilse de bulundukları coğrafyaların kaynakları, siyasi ve askeri ilişkileri ölçeğinde kalıcı bir yaşam tarzı da oluşturmuşlardır. Bunun en temel sebebi gene coğrafyadır. Yaşanılan bölgelerde oluşan kıtlıklar, kaynakların nüfusa göre yetersizleşmesi göç kültürünü neden sonuç ilişkisiyle beraberinde getirmiştir.

Atlı-göçebe kültürler büyük ölçüde Orta Asya'da doğmuş ve bozkır coğrafyasının diğer taraflarına da yayılmıştır. Bir hayat tarzı olarak ortaya çıkan göçebelik, avcılık ve ziraat arasında geçen yarı yerleşik olarak belirmemiştir. Göçebelik bazı durumlarda fazla özelliği olan ve uygun şartlarda toprağı işlemekten daha az işçiliğe ihtiyaç duyulan bir yaşayış biçimi olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir.[31] Buna örnek olarak Göktürklerin Çin sınırlarının içine girmesi sonrası Çin İmparatoru Kao-tsu 622 senesinde Kağan'a bir mektup yazarak şu satırları dile getirmesi kültürel farklılığın ve bunun o dönemde de farkındalığı olduğu anlamına gelmektedir; "Adet bakımından Çin imparatorluğu, Göktürk kağanlığı aynı değildir. Göktürkler, Çin topraklarını ele geçirseler bile burada yaşayamazlar…Siz en iyisi ordunuzla birlikte geri dönün ve T'ang imparatorluğundan gelen altın paraları ve ipekli kumaşların hepsi sizin hazinenize girsin.*"* Bu sözler üzerine bu teklif kabul edilerek Göktürkler

---

[29] Anatürk, s. 24.

[30] Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü,** s. 212; *"Hsiung-nu'lar adetlerine göre besledikleri hayvanın etini yer, onun sütünü içer, derisini giyer. Hayvanlarını otlatmak ve onlara su içirmek için zaman zaman yer değiştirirler. Bundan dolayı onlar olağanüstü durumlarda binicilik ve okçuluk taliminde bulunurlar, normal zamanlarında ise halk mutludur ve keyfine bakar."* Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, **Çin kaynaklarında Türkler, Han Hanedanlığı Tarihi,** TTK Basımevi Ankara, 2004, s. 17-18.

[31] Orhan Doğan, **Bozkır Kavimlerinin Kültür ve Mitolojilerinde At**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 1.

sınırların dışına çıkıp kendi kültürel kimliklerini ve hayatlarını devam ettirdikleri topraklara geri dönmüşlerdir.[32] Türk toplumunun o dönemki yaşantısı Türk ülkelerine siyasi, dini amaçlarla bilgi toplamak ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak üzere yola çıkan Çinli seyyahların gördükleri sosyal yapıların anlatımlarında mevcuttur. 518 ve 522 yıllarında Sung-Yün adlı Çinli seyyah Türkleri kastederek "Bunların adetinde evli kadınlar pantolon giyer ve ata binerlerdi; kocalarından farksızdılar" demektedir. Burada bu iki medeniyet arasındaki farkı görerek bir şaşırmada mevcuttur. Pek çok medeniyetin aksine Türkler arasında kadınlar ve erkekler pek çok konuda eşdeğer ve eşit haklara sahiptirler. Bu durum Türklerin geliştirdikleri kültür tipinden kaynaklanmaktadır. Kadınlar sadece evlerinde oturmazlar onlar da üretimin ve sosyal hayatın önemli bir parçasıdır.[33] Türklerin atlarına ilişkin olarak gene bir Çin seyyahı olan Hsüen Tsang'ın anlatımlarında da görmek mümkündür. Tsang Batı Göktürk Kağano Tong Yabgu Han ile buluşur ve onu tasvir ederken "mükemmel atlara sahip olduğunu" vurgulayarak ifade eder.[34]

11. Yüzyıl'da yaşamış olan Kaşgarlı Mahmud Divanü Lügati't Türk'te at ile ilgili olarak 180 civarı isim, atasözü ile atın Türkler için önemini ortaya koymuştur.[35]

9. Yüzyıl İslâm dünyası düşünürlerinden olan Câhiz;

> *"Türk'ün silâhı, hayvanı, koşum takımları ile ilgili her şeyi yanında bulunur... Öyle at sürer ki onun dışındakiler geride kalır ve Türk hızla koşan at üzerinde dört yana ok atar... Türk atını kendisi terbiye eder, yetiştirir, adını söyleyince atı onu takip eder... Türk'ün ömrünün fazlası atı üzerinde geçer... Türk hem çoban, hem seyis, hem cambaz, hem baytar, hem süvaridir... Hülasa bir Türk başlı başına bir millettir..."*

sözleri ile Türkler ve atın arasındaki bağı romantik bir dilde de ifade etmiştir.[36]

Yerleşik hayatı benimseyen tarım toplumlarının aksine bozkır toplumu hareketli bir yaşama sahip olmak zorundadır. Bunun temel sebebi sürülerini besleme kaygısı dahilinde düşünülebilir.[37] Yaylak ve kışlaklarının olması mevsimler dahilinde

---

[32] Özkan İzgi, **Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 99-105.

[33] Zafer Saraç, **Bazı Çin Seyahatnameleri Üzerine Bir Değerlendirme (M.Ö. 139-M.S. 984),** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2019, s. 61.

[34] Saraç, s. 86.

[35] Kafesoğlu, "At", s. 28.

[36] Kafesoğlu, "At", s. 28.

[37] *"Saçlarını serbest bırakır, giysilerini sola doğru kapatırlardı. İnsan yüzlü, vahşi kalpliydiler. Onların merkezi ülke ile giyim tarzı farklıydı, gelenekleri ayrıydı. Yiyecekleri benzemiyordu, dilleri de anlaşılmıyordu. Bu kavimler kuzeyde çok uzaktaki soğuk ve uçsuz bucaksız bozkırlarda*

sürüleri koruma ve besleme amacından türemiştir. Diğer sürüler ile karışmaması, meraların, su kaynaklarının paylaşılması gibi konular hem çatışmayı beraberinde getirmekte hem de bu çatışmadan bir hukukun doğmasını sağlamaktadır. Sürülerini korumak için savaşçı bir gelenek oluşturmuşlar, teşkilatlı yapılar kurmuşlar ve bunun idari ve hukuksal altyapılarını da sağlamışlardır. Böylece teşkilatlı, idari ve hukuki geleneklerin oluşumları ile beraber bozkır devletlerinin de temelleri atılmıştır.[38]

Dini ve mitolojik olarak incelendiğinde atın Türkler için önemi oldukça büyüktür. Bu durum günlük yaşayışlarından da öte bir konu almıştır. At iktisadi ve siyasi anlamından da öte dini ritüellerin de bir parçası olmuş ve Göktanrı adına sunulan kurbanlar arasında en önemlilerinden biri olmaktadır.[39]

Şamanlarda at ölüm hayvanı ve ruh taşıyıcısı olarak da görülmüştür. At kılını yakmak şamanı diğer uhrevi boyutlara götürecek bir ritüeldi.[40] Hatta Türklerde atın efendisi öldükten sonra atı veya atları da sahibi ile gömülürdü. Atın efendisine dünyada olduğu gibi ölüm ötesi yolculuğunda da eşlik etmesi beklenirdi. Bu hayvanların baş ve derileri de mezar etrafına dikilir ve kurban taşları yapılırdı. Abakan ırmağı civarında Askız kurban taşında kan akıtmak için oluklar yapılmış, at ve boynuzlu hayvanların tasvirleri oluşturulmuştur.[41]

At kurban etmek Türklerde oldukça yaygın bir gelenektir. Divan-ı Lügatit Türk'de "yund" olarak geçen atların etlerinin oldukça güzel koktuğu, atın karnından çıkan yağın Türklerin en sevdiği yağ olduğu belirtilirdi. Dede Korkut anlatımlarında da Bamsı Beyrek'in "kardaşından yeg" görmesi, Salur Kazan'ın "konur atın iyesi" ifadeleri atın Türkler için önemini anlatmaktadır.[42] İbn Fadlan Seyahatnamesi'nde ölen kişi arkasından kesilen kurbanı şu şekilde anlatmaktadır;

---

bulunuyorlar, yaşamak için hayvanları ile birlikte otlakları takip ediyorlardı." Ayşe Onat ve diğerleri, ss. 96-97**.**

[38] *"Hsien Yünler ve Hun-yü'ler kuzey sınırlarında otururlar, otlakları takip ederek hayvan yetiştirir ve yer değiştirirlerdi. Yetiştirdikleri hayvanların çoğu at, sığır ve koyundu. Nadir hayvanları ise deve, eşek, katır, chüeh-t'i, t'aot'u ve tien-hsi idi. Su ve otlakları izleyerek hareket ederlerdi. Surlarla çevrili şehirleri, sürekli oturdukları bir yer ve tarım yapmak gibi bir uğraşları yoktu. Ancak yine de herkesin kendine ait bir toprağı bulunurdu. Yazışma-çizişmeleri yoktu, sözlü olarak anlaşma yaparlardı."* Ayşe Onat ve diğerleri, s. 1; Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü,** 214-215.

[39] İlhami Durmuş, "At, Göçer", s. 24.

[40] Yunus Emre Tansü, Baran Güvenç, "Eski Türk Mitolojilerinde Hayvan Motifleri Üzerine Düşünceler", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 218, 2015, ss. 4-5.

[41] Anatürk, s. 22.

[42] Umut Üren, "Türklerde At Kurbanı ve Dede Korkut'taki İzleri", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, ss. 67-68.

İçlerinden önemli bir adam ölürse ev gibi onun için bir çukur kazarlar, ölüye gömleğini giydirirler, kemerini takarlar, yayını kuşandırırlar, eline içinde şarap (nebiz) olan ağaçtan bir kadeh verirler. Her şeyini getirtip bu oda gibi mezara koyarlar. Sonra onu oturtup odanın üzerine çamurdan kubbe gibi bir tümsek yaparlar. Sonra hayvanlarının yanına varırlar. Miktarına göre yüz veya iki yüz, bazen de bir hayvanı öldürürler. Başları, ayakları, derisi, kuyruğu dışındaki etlerini yerler. Kalan kısımlarını sırıklar üzerine koyup mezarının etrafına asarlar. "Bunlar cennete giderken bineceği hayvanlar" derler…Bazen hayvanları öldürmeyi bir iki gün geciktirirler. Büyüklerinden bir yaşlı onları hayvanlarını öldürmeye teşvik eder. Ölüyü kastederek "falanı rüyamda gördüm. Bana işte görüyorsun! Arkadaşlarım beni geçtiler. Yalın ayak yürümekten, onları takip etmekten ayaklarım çatladı. Onlara yetişemiyorum.[43] *Tek başıma kaldım dedi" der. Bunun üzerine hayvanlarının yanına varırlar onları öldürürler (kurban ederler). Kabrinin yanında sırığa asarlar. Bir iki gün geçtikten sonra yaşlı adam gelir. "Falanı rüyamda gördüm. Bana "aileme, arkadaşlarıma söyle, beni geçenlere yetiştim. Yorgunluktan dinlendim dedi."*[44]

Bozkır kültüründe çocuğa ad ve elbise verme töreni önemli bir gelenektir. Artık erişkinliğe erişmenin ve gerçek bir bahadır olmasının bir sembolüdür. Atı da bu törende verilirdi. Ak-Han ve Atın-Taycı Altay masalında Ak-Han'ın oğluna bir isim arayışı içerisinde aksakallı ihtiyarın duası sonucunda Ak-Han'ın oğlu Altın-Taycı adını almış ve uykuya daldıktan sonra ihtiyarın duası üzerine Tanrı tarafından kapısına Ak-Kır renkte bir at bağlanmıştır.[45]

Manas destanında Manas'ın ailesi at çobanı hatunu Kanıkey'in ailesi ise koyun çobanıdır. Öyle ki bu iki zümre de rekabet içinde olduğundan bahsedilir. Birbirlerine karşı küçümsemelerde bulunup kendi zümrelerini daha üst olarak görmek ve kendilerinin yaptığı çobanlık kültürünü ön plana çıkarma arzusundadırlar. Ayrıca gene Manas destanında cenaze merasimlerinde dokuzuncu günde doksan kısrak kesilmesi ya da altmışıncı günde altmış kısrak kesilmesi ve bunların mezara koyulması gibi dini örnekler de görülmektedir. Buradan gözlemlediğimiz üzere Türk toplumunun sosyal,

[43] Eski Türk inancında yaygın olan bu inanış, Türkler İslam'a geçtikten sonra da evrimleşerek devam etmiştir. Bugün dahi Anadolu'da kurbanlar kesildikten sonra kesilen kurbanların ahirette onları taşıyacağı inancı İslam inancı ile birleşerek devam etmektedir.

[44] Ramazan Şeşen, **İbn Fadlan Seyahatnamesi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 15.

[45] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) 1. Cilt**, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, ss. 346-347.

dini ve iktisadi hayatında hayvan yetiştiriciliğinin merkezi bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.[46]

Türk Mitolojilerinde önemli bir yere sahip inanış da Hızır figürüdür. Kutsal bir anlayış çerçevesinde Hızır'dan yardım alarak iyiliğe, başarıya ve berekete ulaşılırdı. Bu kutsal karakter tasvir edilirken "elinde bir asa tutan, ak-boz bir ata binmiş, ak sakallı bir koca" olarak anlatılırdı. Ak-boz atlar kutsal ve kutsallıkla çağrıştırılarak Türk kültüründe karşımıza çıkmaktadır.[47]

Türklerde iktisadi olarak at çobanlığı mesleği örneklerde de görüldüğü üzere en erken devirlerden itibaren gelişmişti. Çin ile yapılan ticarette de atın önemli bir yeri vardı. Hunlarla Çinliler arasındaki ticaret yönü genellikle savaşlar ve karşılıklı haraçlar üzerinden teşkil edilmekteydi. Hunların askeri anlamda üstünlüklerini sağlamalarıyla ihtiyacı olan ipek, giysi, bakliyat ihtiyaçlarını Çin'den temin etmekteydi. Bunun karşılığında Hunlardan binek hayvanı olan atı da Hunlardan az miktarda da olsa temin edebilmekteydi. Çünkü at Hunlar için askeri anlamda sayıca çok olan Çin ordularına karşı üstünlük sağlamalarında en önemli figürlerden biriydi. Hatta öyle ki Hunların M.Ö. 58'de çöküşlerinin başlamasıyla Çin at tedariği konusunda oldukça sıkıntı çektiği Çin kayıtlarında geçmektedir. Gene bu durum Göktürk döneminde de devam etmiştir. Sınır kasabalarında kurulan pazar yerlerinde Orta Asya'nın en değerli ticaret piyasası at ve hayvan karşılığında alınan ipek ticaretidir.[48]

Çinliler Türklerin süvari gücünün önemini anladıktan sonra ordularında reform hareketlerine girişmişlerdir. Bu sebeple Hun atlarının en iyi yetiştirildiği bölge olan Batı Asya'dan "kan terleyen at" olarak tanınan "Gök Tanrı atı" olarak da bilinen bozkır atlarını temin etmek için büyük çabalar göstermişlerdir.[49]

Bozkır kültürüne yön veren, bu hayat tarzını kolaylaştıran en önemli araçlardan birisi hiç şüphesiz at olmuştur. Atlar sosyal, iktisadi ve askeri olarak bozkır hayatının neredeyse her alanında ön plana çıkıp Bozkır kültür yapısının vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. İnsanoğlu, at vasıtasıyla üretimlerini daha uzak bölgelere götürmekte ticari bir araç olarak değiştirme, geliştirme ve sosyo-kültürel alışveriş imkânını yakalamıştır.

---

[46] Ögel, ss. 554-555.
[47] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) 2.Cilt,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, ss. 116-117.
[48] İzgi, **Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları**, ss. 99-105.
[49] Kafesoğlu, "At", s. 27.

Bu açıdan iktisadi anlamda atın insanoğluna oldukça önemli yardımcı bir rolü olmuştur.[50]

Festivaller, eğlenceler toplumların en temel kültürel etmenleridir. Festivallerin çeşitli amaçlarla gerçekleştirilmekteydi. Baharın gelişi, bahar bayramları Türklerde hem yeni yıl olarak kabul edilir, hem de kutsal bir şekilde karşılanarak dini bir anlamı da olurdu. Bahar bayramlarında kurbanlar kesilir, at yarışları yapılır, şarkılar söylenirdi. Çin kaynaklarında bu durum "Hunlar göktanrısına ibadetleri yanısıra merasimler ifa ederlerdi… Bu festivalden istifade ederek toplanan kabile reisleri aynı zamanda devletin işlerini de görüşürlerdi. Onlar kendilerini at ve deve yarışları yaparak eğlendirirlerdi." şeklinde geçmektedir. Gene bu festivaller Göktürk dönemlerinde de benzer şekilde geçmekte olup ilave olarak kaynaklarda at binmek, yarışlar düzenlemek, kısrak sütü olan kımızların içilip şarkıların söylendiği etkinlikler olarak tanımlarlar. [51]

At yarışları, at güreşleri, atlı top oyunları, cirit ve atlı spor oyunları da festivaller de yapılan etkinliklerdendir. Bu oyunlar Türk hakanlarının devletlerinin yanı sıra etkileşimde bulundukları coğrafyalara da yayılmıştır. Harizm'de, İran'da, Anadolu'da ve Mısır'da çevgan ve küre oyunları gibi eğlencelere bizzat Sultanlar da katılarak bu atlı sporlarda ve eğlencelerde yerlerini almışlardır.[52]

At dini, sosyal ve iktisadi mefhumlarda karşımıza çıktığı gibi Türk hukukunda da karşımıza çıkmaktadır. Uygur ticaret vesikalarında cezanın ödendiği bazı örneklerde hukuksal bir ceza bedeli olarak at verme durumu söz konusudur. Örneğin bir rahip malının bir kısmını oğluna bırakmaktadır. Küçük kardeşleri buna itiraz ederlerse İdik-Kut'a ak yastuk, bin beğlerin birer at ceza olarak vereceklerdir. Bir tarla satış senedinde satışa itiraz edecek akrabalar ceza olarak büyük orduya bir altın yastuk, mahalli hükümet memurlarına da bir binek atı ceza olarak vereceklerdir. Bir şahıs hastalandığı ve öleceğini düşündüğü için karısına başka birisi ile evlenmeden evini idare etmesini ve oğluna bakmasını vasiyet etmiştir. Vasiyetnameye oğulları itiraz edecek olursa büyük orduya bir altın yastuk, şehzadelere birer gümüş yastuk, iç hazineye bir yastuk ve iç hazineye bir at vermek suretiyle cezalandırılacaktır.[53]

---

[50] Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü,** s. 212; Kayrat Belek, "Eski Türklerde At ve At Kültürü", **Gazi Türkiyat**, Bahar 2015/16, s. 113.
[51] İzgi, **Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları**, ss. 115-118.
[52] Kafesoğlu, "At", s. 27.
[53] İzgi, ss. 147-150.

At ile birlikte yastığın da ceza bedeli olarak alınması, yastığın gündelik hayatın önemli bir parçası olduğuna işarettir. Göktürkleri ziyarete giden Hsüeng-Chan'ın seyahatnamesinde "Türklerin ağaçtan yapılmış oturma yerleri yoktu. Oturmak için yere ya hasır sererler ya da demirden yapılmış üzeri minderli iskemlelere otururlardı" diye ifade etmesi yastığın ya da minderin en temel ve talep edilen ev gereci olduğunu anlayabiliriz. Ayrıca yastık ve minder eyer yapımında da kullanılarak at üzerinde bir konfor ve önemli bir gereç olmuştur.[54]

"Kao-Ch'ang şehrinde oturan Uygurlar yaz aylarında sıcaktan korunmak için toprağı kazarak kendilerine mağara yaparlarlardı. Evler beyaz badanalı idi. Buradaki zengin insanlar at eti, geriye kalanlar da sığır eti ve yaban kazı yerlerdi."[55]

Atın bozkır halklarındaki en temel faktörü yük ya da taşımacılıktan ziyade binek hayvanı[56] olarak kullanılıp kalabalık sürülere hâkim olup, yönetebilen iktisadi faktörü ve askeri güç olarak da bozkır savaşçılığının da ana unsurunu oluşturmasıdır.[57] Demir cevherinin de etkin bir şekilde işlenmesi, kullanımı ve atın sağladığı hız ve üstünlüğün birleşmesi ile Türkler geniş bozkırlara, bölgelere hâkim olan bu kültür, atlı savaş kültürünün oluşturucusu olmuş ve askeri tarih bakımından da tarihte bir kırılma noktası oluşturmuştur. "Atlı göçebenin yerleşik göçebeye beyin köylüye, savaşçının sivile atın üstünden bakışıdır."[58] M.Ö. 3. yüzyıldan M.S. 5. yüzyıla kadar bozkırlarda hayatlarını sürdüren ve Merkezî Asya'nın doğusundan batıda Tuna Nehri'ne kadar yayılan ve üstünlüklerini yerleşiklere de kabul ettiren Hunlar, göçebeliği imparatorluk seviyesine kadar yükselten ilk Bozkır İmparatorluğu olmuşlardır.[59]

1.2. TÜRKLERDE SÜVARİ KÜLTÜRÜNÜN KÖKENİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Maslow'un insan ihtiyaçları hiyerarşisinde bahsetmiş olduğu özellikler devletlerin ve ulusların da ihtiyaçları ile kıyaslandığında geniş ölçekte paraleldir.

---

[54] İzgi, s. 340.
[55] İzgi, s. 339.
[56] *"İnsanlar atları önce öküzler ve eşekler yerine yük hayvanı, daha sonra ise binek olarak kullanmaya başlamasıyla at eti tüketmek için fazla değerli olmaya başladı."* J. Edwart Chamberlain, **At,** Çev. Uğur Peçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 98
[57] Kafesoğlu, ss. 210-211.
[58] Emiroğlu ve Yüksel, s. 12.
[59] Belek, "Eski Türklerde At", s. 117.

Yaşama, beslenme ve barınma gibi insanî ihtiyaçların tamamlanması ile beraber ikinci merhalede güvenlik kaygısı oluşmakta ve bu yaşama alanının da dış tehlikelerden korunması gerekmektedir. Bu ihtiyaca binaen toplumlar kendi güvenliklerini tesis edecek yapılar, kurumlar kurmuşlar ve bu yapıları kültür kalıpları içerisinde geliştirerek yeni toplumsal sınıflar oluşturmuşlardır. Askerî kültür ve askerî sınıflar da bu noktada ortaya çıkmıştır.

Askerî kültürler ve askerî sınıflar, medeniyetlerin ve insanlık tarihinin en önemli şekillendiricisi olmuş olup, günümüzde dahi olmaya da devam etmektedir. Türk tarihinde bu durumu bir adım öteye taşımak mümkündür. Çünkü yaşam şartlarının ve kültürün uyumu, coğrafyanın verdiği askerî mücadelelerin zorunluluğu bu askerî kültürün gelişiminde mecburiyet durumuyla beraber ortaya çıkarmıştır.

Türk askerî kültürünün oluşumundaki ve gelişimindeki en temel faktörün gene kültürün oluşumuna benzer olarak coğrafya ile paralel düşünebiliriz. Kültürel gelişimlerini, iktisadî kültürün akabinde bir kültür ortaya koyan Türk kavimleri ve devletleri, bu kültür sahasını ve devlet yapısını ayakta tutabilmek için bulunduğu coğrafyada temelleri sağlam bir askerî teşkilat ile güvenlik altına almak zorundaydı. Bu doğrultuda Türk kavimleri askerî kültürü tesis ederken kendi kültürel kimlikleri ile aynı doğrultuda ortaya koymuşlardır.

Türk kültürünün temelini oluşturan çoban kültürü, özellikle at ve küçükbaş hayvan sürülerinin idaresi gereği, atın da çobana verdiği hız ve üstünlük ile bu idareyi sağlamasının öneminden bahsedilmişti. İkincil olarak Türklerin demircilik kültüründe gelişimi ve kendi döneminin teknolojisine kıyasla en ileri biçimde demirin işlenmesi ve kullanılmasındaki atılımları askerî kültürün en önemli temellerinden birini oluşturmuştur. Üçüncül olarak da avcılık kültürünün gelişimine paralel olarak; ok ve yayın iktisadî ve askerî anlamda etkin kullanımıdır. Özellikle bu konuda geliştirilen yay teknolojisi ve yayın at üzerinde kullanımının kolaylaştırılması ve yay gücünün artırılması oldukça önemli bir atılımdır. Bu üç kültür merhalesi Türk askerî sınıfının altyapısını oluşturmuştur. Türk askerî kültürünün merkezinde ise at binen, at üzerinde ok atabilen ve kılıcı iyi kullanan; hareketli birlikler olan Türk süvarisinin sınıfını ortaya çıkarmıştır.

İskitlerin Tuna'yı aşarak "uygar" halklarla temasları at üzerinde süvari kültürünü geliştirmiş bir şekilde kendini gösterir. Çin kaynaklarından, Eski Yunan

tasvirlerine kadar at üstünde geriye doğru ok atış biçimi bahsedilir. Karadeniz'in kuzeyinde hâkim bulunan İskitler Antik Yunan ve Pers dünyası ile temas halinde olmuş geniş bir medeniyet sahası inşa etmişlerdir. İ.Ö. 513 yılında Dareios İskit topraklarına girse de İskitler direk bir savaştan kaçınarak Persleri yıpratma taktikleriyle geri çekilerek savaşmışlardır.[60]

Türk tarihinde Hunların tarih sahnesine çıkması; Türklerin siyasî, iktisadî, askerî ve kültürel gelişimlerini tamamlaması ve yayılması olarak görülebilir. Hunlar dağınık yaşayan Türk topluluklarının ve hatta diğer benzer kültür merhalesinde mevcut bulunan diğer kavim ve toplulukların bir kültür altında birleştirilip merkezî bir yapıyı tesis etmesi açısından önemli bir dönemdir. Özellikle Mete Han ve dönemi Türk tarihi açısından siyasî ve askerî anlamda kurumsal ve sistematik yapıların tesis edildiği; ardıl devletlerin ve hükümdarların her anlamda örnek aldığı bir lider ve dönem olacaktır.

Babası Teoman'dan kendisine kalan temeller üzerine Baykal bölü civarında yaşayan bütün kavimlerden güç oluşturan Mete, Altay kavimlerini bir araya getiren Mete Han, askerî anlamda hareket muharebesinin ruhunu kavramış bir komutandı. Oluşturduğu atlı birlikler "akın ve saldırı düzenleme" taktiği ile eğitilmiş, bu taktik at kullanma mahareti, ok atma, yay ve kılıç hakimiyeti ile de pekiştirilmişti. Ordusunda esnek süvari birlikleri kurarak, savaş alanlarında geniş ölçekte sürat ve baskın ilkelerini ana ilke olarak geliştiren ve uygulayan ilk Türk komutanı oldu.[61] B. Laufer[62] Mete'nin harp sanatına olan katkılarını belirtmek için şu sözleri kullanmıştır; "askeri taktik ilminin ilk bulucu ve uygulayıcısı da kesin olarak Mao-Tun'dur.".[63]

Mete Han'nın ana savaş stratejisi; savaş meydanında karşılaştığı kalabalık ordulara karşı, savaştan en az zayiat ile ayrılıp, düşmanı bazen yıpratma taktikleriyle bazen topyekûn bir şekilde imha bazen de düşmanı uyguladığı taktikler ile çaresiz bırakarak teslimiyetlerini kabul ettirmek üzerine kuruludur. Bunu sağlamasındaki en temel hareket noktası süvari kültürünün gelişimi ile alakalıdır.

Mete Han, savaşlarda asıl kuvvetlerle harekete geçmeden önce hedefi olgunlaştırma stratejisini uygulamaktadır. Buradaki amaç büyük kuvvetleri kayıplara

[60] Emiroğlu ve Yüksel, ss. 129-130.
[61] Necati Ulunay Ucuzsatar, **Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı ve Stratejisi - I**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, ss. 40-41.
[62] Tarihçi, Sinolog.
[63] Ucuzsatar, s. 67.

uğratmadan düşmana karşı sürekli üstünlük kurma ve asıl gücü muhafaza edip giderek kuvvetlenme avantajını daime ellerinde bulundurma anlayışı bulunmaktadır.[64]

Bir diğer önemli strateji de süratli ve hareketli kuvvetlerle manevra uygulamak ve durum üstünlüğünü her zaman elde tutmaktır. Süratli ve hareketli atlı birliklerle elde edilen hız ve manevra kabiliyeti muharebede önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Özellikle piyade ve diğer yaya birliklere karşı uygulanan hızlı harekât, yayılma, saldırı ve tekrar toparlanma savaş alanlarında durum üstünlüğünü sağmaktadır. Topyekün imha için ise düşmanın etrafını hızlı bir şekilde çevirme ve kuşatma anlayışı oldukça etkili olmuştur.[65]

Nitekim altıncı ve beşinci yüzyılda yaşamış olan Sun Tzu, Savaş Sanatı adlı eserinde, bu stratejiyi şu şekilde açıklamaktadır;

> *"...Savaşın en önemli sanatlarından biri olan aldatmaca, taktik manevra yeteneği ile doğru orantılıdır. Düşman sizi karşısında beklerken, uzun dolambaçlı yolları takip ederek düşmanın arkasına geçip, düşmanı beklemediği anda vurarak amaca ulaşmak taktik manevralardan başka bir silahla yapılamaz...Manevrayı disiplinli bir ordu ile yapmak avantajlı; disiplinsiz, kalabalık bir sürüyle yapmak tehlikelidir... Rüzgar gibi hızlı, orman gibi yoğun ol...Planlarınız gecenin karanlığı gibi görünmez olsun, saldırınız ise gök gürültüsü gibi insin... Aldatmaca sanatını en iyi bilen zafere ulaşacaktır. Bu da manevra sanatıdır..."*[66]

Böylece Hunlara karşı düşman birlikleri, özellikle Çin ordusu sayıca kalabalık olmasına rağmen üstünlük kurabilmekte ve savaşlardan galip olarak ayrılmaktaydılar.

Atilla döneminde büyük oranda uygulanan taktik, üslerden hareket alıp, düşman hatlarına girip, keşifler ve taarruzlar yapıp üslere dönmekti. Bu düşman kuvvetlerini sürekli hazırda bekletmelerini sağlayarak düşmanı bir yıpratmaktadır. Akabinde düşmanın anlayamadığı bir büyük taarruz ile baskın verilerek imha edilirdi.[67]

Türklerde atların renkleri atları tasnif etmede önemli bir detaydır. Savaşlarda yeri gelir ordular dahi at donu olarak atlandıran atların renkleri taktiksel manada düşmana karşı bir kullanım durumu dahi geliştirilmiştir. Göktürk Yazıtları'nda buna örnek olarak şu şekilde bir bilgi de mevcuttur:

---

[64] Ucuzsatar, s. 79.
[65] Ucuzsatar, ss. 77-78.
[66] Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, Çev. Adil Demir, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 61-62.
[67] Ucuzsatar, ss. 95-96.

Eng ilki Tadıkıng Çorıng boz (atığ binip teğdi. Ol at anta) ölti. Ekinti Işbara Yamtar boz atığ binip teğdi. Ol at anta ölti. Üçünç Yeğen Siliğ Beğing kedimliğ toruğ at binip teğdi. Ol at anta ölti..." (Kül Tigin) ilk önce Tadık Çor'un boz atına binip hücum etti. O at orada öldü. İkinci olarak Işbara Yamtar'ın boz atına binip hücum etti. O at da orada öldü. Üçüncü olarak Yiğen Siliğ Bey'in giyimli doru atına binip hücum etti. O at da orada öldü". [68]

"Kültigin 26 yaşındayken, Kırgızlar üstüne ordu çıkardı. Kögmen Ormanı'nı aşarak, kırgız budunu uykuda bastık…" "Gene o yıl Türgişlere doğru Altun ormanını aşarak, İrtiş nehrini geçip yürüdük. Türgiş budunu uykuda bastık." Baskın stratejisinin Türk askeri anlayışında önemli bir yansıması Göktürk kitabelerinde görülmektedir.[69]

Göktürk kağanları yerel ve kısa mesafeli savaşlarda yaya ve süvari birliklerini aynı anda kullanıyorlar ancak uzun mesafeli seferlerde ise süvari ağırlıklı ordular ile savaşı tercih etmektedirler.[70]

Kansu muharebelerinde Göktürkler yüzbinleri bulan Çin ordusu Göktürkler tarafından tespit edilince Türk süvarileri süratle kuzeye doğru geri çekilmeye başlamış, çekilme harekatı ile Çinliler zafer kazandıkları düşüncesiyle düzenlerini bozarak bozkıra doğru ilerlemek durumunda kalmışlardı. Beklenmedik yerlerden saldıran küçük gruplar halinda Türk süvarileri kendinden çok daha büyük sayıda yaklaşık (60-70.000'e karşı 180.000 kişi) olan düşmana ağır zayiatlar verdirmişti.[71]

At ve atlı savaşçılık kültürü Türk edebiyatının da bir konusu haline gelmiştir. Kutadgu Bilig ve Divanu Lügat'i-t Türk bu kültür yansımasının en bariz örnekleridir. Kutadgu Bilig'de şu şekilde bir beyit mevcuttur.

"At üstem yarıklar kıp kızıl,
Kızıl kızgu engler bolur yap yaşıl. (2385-252)
"At, koşum ve zırhlar kıp kırmızı olur,
Kırmızı ateş gibi yanan yanaklar mosmor kesilir. (2358-177)"[72]

Kutadgu Bilig'de Türklerde atın savaş meydanındaki cesaretinden dolayı örnek bir davranışı bir asker için de örnek bir davranış olarak övgüyle anlatılır.

İsizke katılma selamet yorı,
Kılınçıng köni tut kevek teg küri (4549-457)
"Kötüye katılma, selametle yürü,

[68] Salih Demirbilek, "Kutadgu Bilig'de At Kültürü", **Milli Folklor**, Sayı 68, 2005, ss. 134-135.
[69] Ucuzsatar, s. 108.
[70] Ucuzsatar, s. 111.
[71] Ucuzsatar, ss. 112-113.
[72] Demirbilek, ss. 134-135.

Daima doğru ve dürüst ol;
Küheylan gibi meydanda cevelan et (4549-329)"[73]

Kutadgu Bilig'de at ve hayvan yetiştiren kişiler oldukça saygı gören ve iktisadi olarak da oldukça değerli bir zümredir. Bunlara örnek olarak aşağıdaki beyitler gösterilebilir.

"Yigü kedgü mingü at adgır sülük,
Bulardın çıkar hem yüdürgü kölük (4441-446)

Kımız süt ya yung yag ya yogrut kurut,
Yadım ya kıdız hem erej evke tut (4442-446)"

"Yiyeceği, giyeceği ve ordunun binek at (mingu at)ı,
aygırı ile yuk hayvanı (köluk) larını bunlar yetiştirirler."

Kımız, sut yahut yun yağ veya yoğurt ve peynir ile
evin rahatını yemin eden yaygı veya keçe hep bunlardan gelir." [74]

Sultan Mahmud döneminde ordu daha kombine bir şekilde düzenlenmektedir. Süvarinin buradaki konumu gene ön planda olmaktadır. Sultan Mahmud'un Pencap seferinde karşılaştığı Hind ordusu 300-400 fil ve 42-45.000 askerden oluşmaktaydı. Sultan Mahmud piyadelerini filleri üzerine çekmek için kullanmış, bu sırada da düşmanı atlı birlikler ile sağ ve sol kanattan kuşatmıştır. Böylece tamamen kıskaca alınan Hind ordusu imha edilmiştir.

1.3. TÜRK SÜVARİSİ'NİN EĞİTİMİ, ATLARI VE TEÇHİZATLAR

Türkler için savaş kavramı hayatın merkeziyetini teşkil eden bir kavramdı. Nitekim savaşçıların eğitimi de savaş kavramının en temel noktası olmuştur. Türklerin yaşam biçimine dahi sirayet eden bu kavram barış zamanlarında dahi toplumsal faaliyetlerde savaş organizasyonlarının düzenlemesi ile kendini göstermektedir.[75]

Türk savaş kültüründe de atın merkezde olduğu düşünüldüğünde atlı eğitimlerin temeli atın kullanıldığı alanlar ile şekillenmekteydi. Nitekim yapılan ilk sporlardan olan avcılığın savaşmaya yönelik bir pratik teşkil etmesinin arkasında, atlı bir savaşçının ve aslında herhangi bir atlının temel meselesine cevap vermesi

[73] Demirbilek, ss. 136.
[74] Demirbilek, ss. 137.
[75] Erkan Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s. 90.

yatıyordu. Atın doğal iç güdüsü kovalamak değil kaçmaktı. Bu bakımdan en az bir süvari veya atı gibi, bir savaş arabası atının da bir şeyin peşinden gönüllüce koşmasını sağlamak için eğitilmeye ihtiyacı vardı ve Türkler için atın hayatın her alanında kullanıldığı düşünülürse bu konuda diğer uluslara göre oldukça ilerideydiler.[76] Oğuzlarda süvari erinin eğitiminin esası, avcılık, ok atma, cirit atma, güreş ve at binme teşkil ederdi.

Türkler için eğlence anlayışı bir anlamda savaş yeteneklerinin yarışması demekti. Güzel ok atmak, av partileri, atı maharetle kullanmak. Yarışlar, müsabakalar, spor onların hayatında vazgeçilmez unsurlardı. İdarecilerin de teşvik ettiği bu uygulamalar askeri anlamda da zekâ, fizik ve yeteneklerin gelişimini sağlamaktadır.[77]

Sürek avları bu anlamda atlı askeri eğitimin taktiksel ve konvansiyonel harekette en önemli eğitim parçasından biri olmuştur. Sürek avlarında avlanma ve eğlence amacı olduğu gibi en önemli amaç askerin kabiliyetini yüksek tutmak ve ordunun emir komutasını, harekât esnasında haberleşmesini, ordunun senkronize bir şekilde harekatının muntazam bir şekilde devamlılığını da sağlayan modern anlamda düşündüğümüzde tatbikat olarak nitelendirebileceğimiz bir etkinliktir.[78]

Türk askeri eğitiminin en temel noktalarından birisi de ordu disiplini olmuştur. Nitekim disiplinsiz bir ordu ile savaşa gitmek bir ordunun başına gelecek en büyük felaketlerden birisidir. Türk ordusunun savaşlardaki başarısının temeli de şüphesiz askeri disiplindi. Türk askeri disiplinine örnek olarak Mete'nin uyguladığı askeri eğitim oldukça sertti. Bu örnek tarihsel kayıtlarda şu şekilde geçmektedir: "Mete ıslık çalan bir ok yaptı. Kendi okçu atlılarına eğitim yapmalarını, bir buyrultu ile emretti. Bundan sonra şöyle dedi: "ıslık çalan ok nereye atılırsa, herkes kendi okunu da aynı hedefe atacaktır. Okunu atmayanların ise, başları kesilecektir." Bunun üzerine Mete, sırasıyla atına, eşine ıslıklı okunu atar, atmayanların başı kesilir. Akabinde bu disiplinin gelişimi ve sağlamlaştığını düşünen Mete ıslık çalan okunu babası Teoman'a doğru atar ve tüm askerleri bunu uygular. Böylece hakanlığı ele geçirir.[79] Nihayetinde Türk askeri kültürünün içerisinde disiplin kavramı ordunun kilit taşı olmuş ve disiplinsizlikler oldukça sert yaptırımlarla minimize edilmiştir.

[76] Chamberlain, s. 98.
[77] Ucuzsatar, s. 51.
[78] Kafesoğlu, "At", s. 27.
[79] Ucuzsatar, s. 1.

Bu disiplin anlayışını da perçinleyecek hiyerarşik bir sistemi tarihte ilk defa Türkler icat etmişti. Mete'nin on bin kişilik atlı birliği, tümen sisteminin o zaman kullanıldığını kanıtlar. Sistem basit ve koordineli kurulmuştu. O dönemde altında da bin kişilik birliklerin başında binbaşı bulunmaktadır. Teşkilatçılık Oğuzlar için muharebe alanlarında zaferi elde etmenin en birinci ve başlıca sebebiydi. Ordunun temel yapısı da atalarından kalma çevik süvari birliklerinden oluşuyordu. En küçük birlik, 10 süvari erinden oluşan manga ve bu manganın sevk ve idaresini sağlayan da onbaşı idi. Takımlar 50 süvari erinden oluşuyordu (5 takım), 2 takım 1 bölüğü (100 süvari eri), 10 bölük bir taburu (1.000 süvari eri) 10 tabur 1 tümeni (10.000 süvari eri) meydana getiriyordu. [80] Türklerin geliştirdiği bu sistem ile ordu en küçük biriminde dahi nitelikli komutanlar yetiştirmişti. Ordu içerisinde komutanın vasfı bu noktada askeri sistemin başat özelliği olmuştur. Nihayetinde komutan bu sistem içerisinde askeri mekanizmanın gerisinde değil birliğinin bizzat başında, savaş olmayan dönemde dahi eğitiminden ve disiplininden sorumlu, birliği ile bütünleşmiş onu yöneten bir akıldır.

Türklerin savaşlarda kullandığı silahlar savaş sistemlerine göre imal edilerek bir gelişim göstermiş, buna göre hafif, taşınması ve kullanması kolay silahlar tercih edilmektedir.[81]

Türkler için savaşçıların güç ve yetenekleri, yay çekmelerindeki ustalıkları ile ölçülürdü. Erkekler savaş için sürekli yaylı eğitim yaparlardı. Türkler için yay bir savaş ve av aleti olmaktan öteye geçmiş doğuş ve tabiatlarına sirayet etmiş bir nesne haline gelmişti.[82] Nitekim Çin kaynaklarında belirtildiği üzere

> *...erkek çocuklar koyuna binerek kuş ve farelere ok atar, biraz büyüyünce tilki ve tavşanları avlayıp etini yerlerdi. Askerleri yay çekebilen güçlü, zırhlı süvarilerdi. Adetlerine göre normal zamanlarda hayvancılıkla uğraşır, yabani hayvan avcılığı yaparlardı. Olağanüstü durumlarda ise, savaşmak için talimde bulunurlardı. Bu onların en doğal özelliği idi. Uzun menzilli silahları yay ve ok, yakın dövüş silahları ise kama ve mızraktı..."*[83]

Çinliler atı sadece savaş arabalarında kullanırken Hunlar M.Ö. 4. Yüzyılda çocuk yaşlarda ata binmeyi öğrenip, atlı okçu savaşçı olarak kendilerini

[80] Ucuzsatar, s. 46.
[81] Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, s. 110
[82] Ucuzsatar, s. 52.
[83] Ayşe Onat ve diğerleri, s. 10.

göstermektedirler.[84] Türklerde yay ve ok kültürü o adar gelişmiştir ki silahın askeri anlamı dışında sosyal, idari alanlarda da önemli karşılığı vardır. Yay metbuluk, ok tabilik anlamında hakimiyet anlayışının merkezine yerleştirilmiştir.[85]

Türklerin geleneksel yayı at üzerinde esnek kullanıma uygun olacak şekilde tek parça ağaçtan oluşmasından ziyade kompozit bir yapıda gelişmiştir. Yapımı oldukça meşakkatli olan bu kompozit yayların dış yüzeyleri boynuz ve sinir gibi hayvansal malzemeler kullanılarak kaplanmıştır. Bu yayın daha esnek bir hale gelmesine ve daha uzun ömürlü olmasına sebep olmaktadır. Yayın boyunun kısa oluşu diğer yaylara kıyasla önemli bir üstünlük sağlamaktadır ki bu üstünlük Türk atlı okçu kültürünün temel özelliğini oluşturmuştur. Kaynaklarda bu yay savaşçıların yayı kulak hizasına kadar gerilmesiyle oldukça uzağa attıklarından bahseder ki bu uzaklığın abartıldığı düşünülse de Selçuklu kaynaklarında 1 mil (1,61 kilometre)dir. Bu yaylar 800 metreyi aşan bir azami menzili varken, gerçek anlamda etkili oldukları menzil 300 metre ve altındaki mesafelerdi. Mesafe kısaldıkça okun deliciliği de artmaktadır.[86] Türklerin savaşlarda at üzerinde yay kullanımı Türk ordusunun en tipik tasviridir. El Cahiz Türklerin yaylı hücumlarını tasvir ederken "Hücum sırasında Türklerden bin süvari bin düşman atlısına ok atsalar onların hepsini yere sererler. Bu türlü hücuma hiçbir ordu dayanamaz" diye bahsetmesi tarihi bir hakikattir. Haçlı Seferleri için de Türklerin ana silahı yay ve ok olmuştur ki Türkler yay ve ok sayesinde savaşlarda üstünlüğü ele geçirmiş ve askeri zaferler elde etmiştir.[87]

Türklerin ok ve yaydan sonra kullandığı en önemli silah kılıçtır. Ok ve yaya nazaran kılıç göğüs göğüse savaşmanın baş aktörüydü. Olumsuz havalarda ve coğrafyalarda ya da savaşılan birliğin düzeni, kuşatmanın ve savaşın nihayetlendirmesi için ok ve yayın dışında Türk süvarisinin en önemli silahı kılıç olmuştur. Araştırmalara göre Türk kılıç tipinin kendine has özellikleri vardır. Bu kılıcın menşei Türk kültürünün oluşumunun merkezi olan Altaylardır. Türk kılıçlarının genel yapısı kabzaya yakın kısmı düz, uca yakın kısmı ise hafif kavislidir. Orta Çağ'da bu kılıç tipi daha gelişmiş bir şekilde farklılıklar ile görülmektedir. Darbe esnasında kılıcın gücü uca yakın olan kısımdaki kaviste toplanıyor kılıcın böylece

[84] Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 213.
[85] Göksu, **Türk Kültünde Silah**, s. 68.
[86] Hillenbrand, s.483.
[87] Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, ss. 113-115, 149.

kesici etkisi daha da artıyordu. Bu kılıç tipinin bir diğer özelliği de daha uzun bir yapıda, hafif ve ince bir yapıda olmasıdır. Bunun sebebi de at üzerinde etkin kullanımı artırma amacına yöneliktir. Türk kılıçlarının bir özelliği de kılıçların üzerine yapılan sanatsal işlemelerdir. Orta Çağ'da Selçuklu ordusu içerisinde şemşirdaran adı verilen kılıç kullanmakta iyi eğitimli birliklerin olduğu bilinir. Türklerde kılıç savaş aleti olmanın yanı sıra aynı zamanda bir hakimiyet sembolüdür. Doğruluk ve adaletin temsilcisi olan kılıç, askeri ve siyasi gücün de sembolüdür.[88]

Mızraklar genelde ağaç menşeili gövdeden uzun ve ince olarak uç kısmı temren adı verilen delici ve kesici metalden oluşturulmuş düşmana mesafesel üstünlük kurarak kullanılan saldırı ve savunma silahıdır. Yaya ve süvarilerin mızrağı etkin bir şekilde kullanmıştır. Özellikle süvarilerin kullanımında yerdeki düşmana karşı atın süratinden ve mızrağın uzunluğundan yararlanılarak düşmana karşı kesin ve öldürücü darbe gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Arapça olan mızrak kelimesinin kullanıldığı gibi Türklerde kargı, cıda, gönder gibi isimlendirilmelerle görülmüştür. Ancak bu isimlendirilmeler genel olarak mızrağı çağrıştırsa ve teknik olarak benzeseler de birbirlerinden farklılıklar da göstermektedir.

Zeydan Asar- Düvel adlı eserinde kargıların genelde at üzerinde kullanıldığını, düşman ile karşılaşıldığında kargı koltuğun altına alınarak saldırıya geçildiğini anlatmaktadır. El Tarsusî kargının bir atlı savaşçı tarafından kullanıldığında atın ve binicisinin kuvvetini birleştirdiğini yorumlar.[89] Cahiz Türklerin mızrağı hakkında bilgi verdiğinde ise Türk mızrağının diğer mızraklara göre daha kısa ve içinin boş olduğunu ve böylece daha iyi saplandığı, hafif olması sebebiyle taşınmasının kolaylığını ifade etmiştir. Bunlar dışında da tırad ve mıtrad adı verilen küçük mızrak çeşidi vardı. Bunlar da cirit gibi fırlatılarak kullanılırdı.[90]

Gürz Orta Çağ'da en etkin kullanılan silahlardan bir yakın dövüş silahıdır. El Tarsusî ölüm ve yıkım getiren, her türlü bir biçimde kullanıldığını ve ona "önüne gelen her cismi hemen kırarak, eceli kesinleştirir" şeklinde anlatır.[91] Gürzler tek bir tipten ziyade birbirinden farklı uzunluklarda ve ucundaki madeni topuzun büyüklüğü, kesiciliği ve parçalayıcı özellikleriyle farklılıklar arz etmektedir. Kılıcın delici ve

[88] Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, ss. 175-192.
[89] Hillenbrand, s. 477.
[90] Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, ss. 198-210.
[91] Hillenbrand, s. 481.

kesici etkinliği olsa da gürzler kılıca göre daha ölümcül darbeler gerçekleştirmekteydi. Zırhsız bir hedefe karşı gürz parçalayıcı bir etki yaratmakta, zırhlı bir hedefe karşı da kılıcın kesici ve delici etkisi kaybedilse de gürz bu durumda kılıca göre oldukça sonuç vermekteydi. Özellikle baştan aşağı zırhlı Haçlı şövalyelerine karşı savaşlar göz önünde bulundurulduğunda bu kalın plakalı zırhlar içindeki düşmana karşı gürz kullanımın kılıca göre daha fazla üstünlük ve zarar verici mahiyette olduğu kesindir.

Tarihi kayıtlarda Türklerin gürzü etkin bir şekilde kullandığı bilinmektedir. Nitekim Şemsül Mülk Han, Sultan Melikşah'a gönderdiği kılıç ve topuz göndermiş ve "biz bu kılıçla savaşmaz, oynarız. Bu topuz da vurduğu zırhı paramparça eder, biz bununla savaşırız" demiştir. Ayrıca Türk sultanlarının muhafız birliklerinde de genelde gürz kullanıldığı bilinmektedir. Selçuklu ordusunda askeri sınıflar arasında gürz kullanan "gürz-dârân" isimli askeri birlikler mevcuttur. Türkiye Selçuklu ordusunda da süvarilerin eyerlerine bağlı olarak gürz taşıdıkları bilinmektedir.[92]

Zırhlar insan bedeninin kesici ve delici aletlere karşı zayıflığı bir askerin savaş alanında bir askerin en büyük yardımcı nesnesidir. Hatta öyle ki savaşçının bedeninin bir parçası, bir uzvu olarak düşünülebilir. Türk süvarisi için zırhların koruyucu olması gerektiği gibi aynı zamanda da bedeni yormayacak biçimde, at üzerinde esnek hareket etmeye imkân sağlayan bir yapıda olması zaruridir.

Türk savaş tekniğinde ve stratejilerinin en büyük dayanak noktası savaş alanında hızlı hareket etmek olan Türk süvarisi için zırhlar metal ya da ağır zırhlardan oluşması düşünülemezdi. Bu yüzden süvarinin hareket hızını ve savaşlardaki esnekliğini etkilemeden silah darbelerine karşı rahat bir süvari giyimi şeklinde olduğu görülmektedir. Türk zırhlarında kullanım olarak pek çok zırh tipi görülse de genellikle kullanılan zırh tipi vücudun üst kısmını kaplayan ve kolları serbest bırakan zırhların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla zırhlar tek bir parçadan ziyade vücudun farklı yerlerine özel olarak geliştirilmiş parçalardan oluşmaktaydı. Kolları koruyan parçaya kolçak/korucuk", dizi koruyan parçaya "dizçek/dizcik", baldırı koruyaan parçaya da "baldırcak" denmektedir. Göktürk döneminde zırhlı ceket ve pullu zırh gömlekleri vücuda kemerle sarılmaktadır. Giysi olarak da yukarıdan yakası çeneye kadar uzanan aşağıdan da bacağın yarısına kadar uzanan cübbeler giyildiği görülmektedir. Süvarinin en büyük yoldaşı olan atın da aynı şekilde zırhlarla kaplandığı görülmektedir. Bu at

[92] Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, ss. 212-219.

zırhları genellikle hafif metallerden ya da deriden yapılan atın kritik hayati noktalarını kapatan zırhlardı. Atın vücudunu kapatan zırha "yalma ya da yelme", başına da pirinçten yapılan koruyucu bir "*yez*" takılmaktadır.[93]

Zırhın bir parçası olan miğferler de vücudun en önemli kısmı olan başı korumak için kullanılmaktadır. Türk kültüründe tulga olarak da bilinin miğferler eski Altay kültürlerinden beri kullanılmaktadır. Ermitaj Müzesi'nde Türk hassa birliklilerinin tasviri olan heykellerde süvariler zırhlı ve miğferler ile tasvir edilmektedir. Tulgalar madeni yapıda olduğundan kaynaklı altına başı acıtmaması için "kedük" adı verilen takkeler giymekteydiler. Orta Çağ'da Türk askeri kültüründe miğferler kullanılmaktaydı. Genellikle bu miğferler yuvarlak kubbe şeklinde görülmüş ve bazen de başlığın altından omuzlara uzanan zincir zırh ile birleşikti. Şüphesiz bu boynu kesilmelere karşı koruma altına almak için geliştirilmiş bir formül idi. Bunun yanı sıra hayvan derileri ve tüylerinden yapılan börkler de normal hayatlarında kullandıkları gibi hafif olmalarından kaynaklı olarak Türk hafif süvarisinin yaygın bir şekilde kullandığı başlıklardı.[94]

Kalkanlar da savaşçının korunmasında başlıca araçlardandı. Türk savaş kültüründe pek çok kalkan kullanıldığı görülse de süvari silahlarındaki mantık ile paralel olarak hafif silahlarda olduğu gibi genellikle hafif ve piyadelere göre daha küçük kalkanlar tercih edilmekteydi. İki tarafı deri ile kaplanan bu kalkanlar üzerinde işlemelerle imal edilmekteydi. Divanı Lügatit Türk eserinde kalkanlara "Tura" da denilmekte ve bu dura anlatılırken düşmandan sakınmak için kullanılan her alete tura adı verilmekteydi. Türkiye Selçukluları'nda kalkan siper olarak adlandırılıyor ve yapım ustalarına da "siperger" adı verilmekteydi.[95]

Atın teçhizatı olarak karşımıza çıkan gem, atı götürmek istenilen yöne doğru yönlendirme yapabilmesine olanak sağlamaktaydı. Eski Türkçede yular, dizgin, kantarma, yükün, tin gibi birçok kelime şeklinde de kullanılmıştır. Hatta kantarma kelimesi, kantar şeklinde Macar dilinde de görülmektedir.[96] İlk gem ve dizginlere ait kalıntılar Kazakistan'dan Ukrayna'ya kadar uzanan bölgede İ.Ö. 3000 yıllarından itibaren, gem halat sinir veya deriden, gemin yanakları da boynuz ve kemikten olacak

[93] Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, s. 238-249.
[94] Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, s. 254.260.
[95] Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, ss. 260-266.
[96] Kafesoğlu, "At", s. 27.

şekilde şekillenmiştir. Eyerin de gelişmesi ile at biniciliği ve at üstündeki binicinin kabiliyeti gelişmiştir.[97]

Süvarinin at üzerinde oturmasına imkân sağlayan ve uzun mesafeler katedilmesinde etkin olan araç da eyerlerdi. Atlı bozkır kavimleri binek atlarına büyük önem vermekteydi. Kazılar sayesinde eyerin içi geyik kıllarıyla doldurulmuş, iki yumuşak keçe minderden oluştuğu bilinmektedir. Atın göğüs ve sağrısına eyerin öne ve arkaya kaymasını engelleyecek iki kayış bağlanmaktaydı."[98]

Süvari kültürünün gelişmesindeki hayati değere sahip en büyük gelişimlerden birisi de üzengi olmuştur. Üzengi ata binmeyi kolaylaştıran ve at üzerinde binicinin dengesini korumasını sağlayan at teçhizatıdır. Üzenginin ilk kullanıldığı tarih tam olarak belirlenemese de milattan önceye kadar gittiği düşünülür. Avrupa'ya yayılması İç Asya'dan hareket edip Avrupa'ya kadar giden Avarlar sayesinde olduğu tezi ön plana çıkmaktadır.[99]

Türkler için atlar oldukça çeşitli bir şekilde değerlendirilmiş ve sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar renklerine, cinslerine, yaşlarına gibi pek çok alanlara ayrılmıştır. At denilince genel bir anlam canlansa da bu kültür içerisinde at, aygır, kulan, kısrak, yund gibi isimlerle de karşımıza çıkmaktadır. Asya Hunlarında üç, Göktürkler zamanında da on bir at cinsinden bahsedilmektedir. Bu cinslerin isimleri Çin kayıtlarında karşımıza çıkmakta olup bazılarının Türkçe adları dahi belirlenememektedir. [100]

Przewalski veya Moğolların verdiği adla take (teke) atı equus caballus przewalski evcil at dışında varolan tek yabani at türüdür.[101] Fransa ve İspanya'da İ.Ö. 20.000-10.000 yıllarına tarihlenen mağara resimlerinde görülen Przewalski atlarına benzeyen atların bugünkü evcil atın en yakın akrabası olduğu düşünülür.

Çinli kaynaklarda da "Kan Terleyen At" olarak olarak geçen bu tür, "Gök Tanrı Atı (Ti'en-ma)" olarak da bilinmektedir.[102]

[97] Emiroğlu ve Yüksel, s. 118.
[98] Durmuş, "At, Göçer", s. 23.
[99] Kafesoğlu, "At", s. 27.
[100] Kafesoğlu, "At, s. 27.
[101] Emiroğlu ve Yüksel, s. 34.
[102] Kafesoğlu, "At", s. 27.

Uygur çağı Türk ordusunda her askerin iki ya da üç atının bulunması kanunu mevcuttur.[103]

[103] Ucuzsatar, s. 118

İKİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE FRENK SÜVARİ KÜLTÜRÜ

2.1. AVRUPA'DA AT KÜLTÜRÜ

Atın evcilleştirilmesine ilişkin hususları aydınlatmak bir hayli zordur. Literatürde hâkim olan görüş atın evcilleştirilmesinin Avrasya yahut Asya bozkırlarında gerçekleştiğidir. Bununla birlikte Avrupa'da atın hangi dönemde evcilleştirildiğine dair belirsizlikler mevcuttur. Yine de M.Ö. dördüncü bin yılda Avrasya coğrafyasındaki vahşi hayvanların, Avrupa'daki evcilleştirilmiş hayvanlarla kaynaşması sonucunda atların evcilleşme sürecine girdiği söylenilebilir[104].

Atın Avrupa'da evcilleştirilmesine ilişkin net çıkarımlar yapılamasa da onun Avrupa'daki öneminin bir hayli fazla olduğu söylenilebilir. Nitekim uzun mesafeler arası hareketlilikte en etkili unsur olduğundan dolayı at, birçok kültürde mühim bir yer edinmiştir. Muhtelif mitolojilerde ve efsanelerde atın büyük bir yer edinmesi, bu durumun göstergesidir. En bariz gösterge, Yunan mitolojisindeki Pegasus'un varlığıdır. Mitolojiye göre atın yaratıcısı Poseidon'dur. Pegasus da Poseidon'un oğludur ve gökyüzünde kanatlarıyla uçan bir at görünümündedir.

Pegasus, Perseus'un yardımcısı olarak bilinir. Efsaneye göre yılan-başlı Medusa'nın kafasını kestikten sonra Perseus, Pegasus vasıtasıyla Argon şehrini kurtarmaya uçarak gider. Kenti yok etmek üzere olan dev deniz canavarı Ketus'u Medusa'nın kesik başı ile taşa çevirerek mağlup eder. Bir diğer anlatıda; Perseus, Medusa'yı öldürdükten sonra Medusa'dan doğmuştur. Üçüncü bir varyasyonda ise antik Yunan'ın bir diğer büyük kahramanı olan Bellerophon'a tanrılar tarafından, onun görevlerinde yardımcı olması için verilir[105].

Pegasus, mitolojilerde veyahut efsanelerdeki atlardan yalnızca birisidir. Onun dışında Binbir Gece Masalları, Canterbury Hikayeleri ve Yahudi halk masallarında

---

[104] Robin Bendrey, "From Wild Horses to Domestic Horses: A European Perspective", **World Archeology**, Vol. XLIII, No. 1, s. 149.

[105] Serdar Gürçay, "Mitolojilerde Uçan At Motifi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma", **Aydın Türklük Bilgisi Dergisi**, Yıl 5, Sayı 8, s. 44.

Pegasus'a benzer uçan atlar bilinmektedir[106]. Ayrıca Kuzey Cermen/İskandinav mitolojilerinde de uçan atlar görülmektedir[107].

Kelt Mitolojisi'nde de ata önem verilmiştir. Kelt inanışlarına göre at, anneliğin, bereketin ve doğurganlığın bir sembolüdür. Tanrıça Epona, at ile ilişkilendirilir. Epona, Galce kökenli bir kelime olan ve at anlamını taşıyan *epos* kelimesinden türemiştir. Tanrıça, yüksek bir atın üzerine binmiş bir şekilde tasvir edilir ve atların koruyucusu olarak kabul edilir. Aynı zamanda sadece insan doğumlu değildir, at-insan karışımı olan bir varlıktır[108].

Atın çeşitli mitolojilerde yer edinmesinin sebebi, şüphesiz ki onun sosyal hayattaki etkisinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim insanlar uzun mesafeleri kat edebilmek ve yüklerini taşıyabilmek için atlardan faydalanmaktaydılar. Dolayısıyla at, insanın en önemli yardımcısı haline gelmekteydi. Bu durum, milattan sonraki yüzyıllarda atın kullanımını fazlasıyla arttırdı. Hatta muhtelif at türleri arasında belirginliklerin keşfedilmesine dahi yol açtı. Örneğin IV. Yüzyılın yazarlarından olan Vegetius Publius Renatus, eserinde ordunun kullanımı için en uygun atlar hakkında çıkarımlarda bulunmuştu. Ona göre askeri amaçlarda kullanılabilecek mütenasip atlar, Hun, Thüringen, Burgonya ve Frizya atlarıydı. Ayrıca Hun atlarının detaylı bir tanımını yapmıştı[109].

V. yüzyılın sonunda Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından, 400 bin kilometreden fazla karayolundan oluşan geniş yol ağını kontrol edebilmek için merkezi bir güç kalmamıştı. Bu uzun yollar yavaş yavaş bozulmaya mahkûm edildi. Yollar üzerindeki muhtelif konaklama ve at değişim bölgeleri önemini yitirdi. Bu bölgeler de yollar gibi zaman içerisinde terk edildiler. Böylelikle, bazı istisnalara rağmen, Orta çağda Roma yollarının durumu oldukça kötüleşmişti. Bu durumun en önemli etkisi ticari hayat üzerine oldu. İnsanların ve muhtelif malların karadan dolaşımı daha az verimli hale gelmekle birlikte, artık daha fazla zaman alıyordu. At arabaları, düzenli olarak bakımı yapılmayan yollarda kolaylıkla kullanışsız hale

[106] Elaine Walker, **Horse**, London, 2008, s. 47.
[107] Nejdet Keleş, "Kuzey Germen-İskandinav ve Türk Mitolojilerinde At Motifi", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 29, 2017, s. 136-137.
[108] Keleş, ss. 50-51; Morten Warmind, "Once More the Celtic Horse-Goddess", **Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium**, Vol XXXVI, 2016, ss. 236-240; Patricia Monoghan, "Epona", **The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore**, New York, 2004, ss. 157-158.
[109] Ann Hyland, **The Medieval Warhorse from Byantium to the Crusades**, Pennsylvania, 1994, s. 3.

gelebiliyordu. Yaya olarak yapılan seyahatler de bu yollarda zorlu ve oldukça zaman alıcı hüviyete bürünüyordu. Bu durumda seyahat etmek için en elverişlisi atın kullanımıydı[110].

Atın sosyal yaşantıda önem kazanmasıyla birlikte at üzerinde kullanılan teçhizatlar da zamanla gelişmeye başlamıştı. Milattan önceki dönemlerde ve milat dolaylarında gerçek anlamda bir eyerin varlığına dair kanıt yoktur. O dönemlerde ata binmek, eyersiz ya da bir yastık yardımıyla yapılıyordu. Fakat M.Ö. V. yüzyıldan itibaren daha teknolojik ve kullanışlı eyerler üretilmeye başlandı.

Atın kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte Frenk hukukunda da at önemli ölçüde yer edindi. Sal Frenklerinin hukuk metinleri atlara özgü bölümleri içeriyordu. Örneğin sahibinin izni olmadan bir ata binmenin cezası 600 dinar para ödemekti[111]. Atların ve kısrakların çalınmasına dair özel bir bölüm bulunmaktaydı. Buradaki cezai müeyyideler, atın türüne göre değişiyordu. Aynı zamanda bir başkasının atını yaralamanın cezası da bu bölümde belirtilmişti ve bu, diğerlerine göre daha ağır bir yaptırımı beraberinde getiriyordu. Bir başkasının atını öldürmenin ya da yaralamanın sonucunda suçlu, 1200 dinar ödemekle mükellefti. Yine bu bölümdeki en ağır müeyyide, bir stallion (admissarium) türündeki yedi ile on iki attan oluşan sürüyü çalmaktı ki bu 2500 dinar ödemeyi zaruri bırakıyordu[112]. Sal hukukunun bir diğer bölümü, başkasına ait ölen bir atın derisini yüzmekle ilişkiliydi[113]. Sonuç olarak bu hukuk metininde atlara ilişkin böylesine spesifik bölümlerin yer alması, erken dönem Frenklerde ata verilen ehemmiyeti göstermektedir.

2.2. FRENKLERDE ATLI BİRLİKLERİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

Atlı savaş kültürü, at üstündeki süvarilerden evvel, atlara bağlanan savaş arabaları ile oluşturulmuştu. Bu savaş kültürü, düşman karşısında hem psikolojik hem de fiziksel üstünlük sağlamaktaydı[114].

---

[110] Fabienne Meiers, "Equestrian Cities: The Use of Riding Horses and Characteristics of Horse Husbandry in Late Medieval Urban Agglomerations", **The Horse in Premodern European Culture**, Ed. Anastasija Ropa, Timothy Dawson, Boston, 2019, s. 13.
[111] **The Laws of the Salian Franks**, Trans. and Ed. Katherine Fischer Drew, Philadelphia, 1991, s. 206.
[112] **The Laws of the Salian Franks**, s. 100.
[113] **The Laws of the Salian Franks**, s. 125.
[114] Robert Jones, **Knight; The Warrior and World of Chivalry**, Oxford, 2011, s. 20.

Erken dönem Roma ordusunda süvarilerin ilk görünümü, MÖ. 403 yılındadır. Kayıtlara göre ilk süvari birlikleri, kendi atlarıyla (equites equo privato) birlikte gönüllü bir şekilde hizmet etmişlerdir. Devlet tarafından sağlanan atlarla (equites equo publico) hizmet eden süvari grubu ise MÖ IV. Yüzyılın sonlarında gelişmeye başlamıştır. Ayrıca bu sınıflar Roma politikasında da etkin olmuşlardır[115]. MS. I ve II. Yüzyılda *contarii* olarak adlandırılan süvarilerin istihdam edildiği bilinmektedir. Bu dönemlerde mızraklı süvarilerin ve aynı zamanda atlı okçuların da ortaya çıktığı görülür. Teçhizata dair gelişim, zırhlı süvarilerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilhassa MÖ. 45 yılında Trakya bölgesinin bir eyalet haline dönüştürülmesinin ardından Trakyalı elit aristokrasi, Roma'ya ek süvari birlikleri sağlamıştı. Bu birliklerin önemi, bir kısmının gelişmiş zırhlarla donatılmış olmasıydı. Bu Trak-Sarmat soyluları zamanla katafrakt birliklerinin çekirdeğini oluşturdu. Üstün zırh ve silahlarla donatılmış ve yeni taktikler konusunda eğitilmiş süvarilerin askere alınmasıyla Roma Ordusu, askeri etkinliğini bir hayli geliştirmiştir[116].

Atlı birliklerin Roma askeri teşkilatında yaygınlaşması, bir süvari (Equestrian) sınıfının doğmasına neden olmuştu. Bu sınıfın üyeleri gün geçtikçe sosyal ve politik yaşantıda güç kazanmışlardı. Fakat MS. 4-5-6. Yüzyıllarda Roma ordularına asker temin etmekte zorluklar yaşanıyordu. Bu sebeple askerler, zamanla Barbar toplumlardan sağlanmaya başlandılar. Bu da barbar halkların Roma İmparatorluğu'nda nüfuz elde etmesine sebep oluyordu. Neticede Roma'da askerlik, barbarlıkla eş anlamlı hale gelmişti[117].

Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sürecinde atlı birliklerin gelişmesine rağmen, yine de Roma ordusunun çekirdeği piyadelerden müteşekkildi. Yine de, Roma askeri sistemine dair güvenilir bir kaynak olan *Notitia Dignitatum*'da listelenen 67 okçu birliğinden 54'ü atlı birlikti. Yukarıda ifade edildiği gibi mızraklı süvariler yeni bir oluşum değildi, ancak bu dönemde ehemmiyetleri artmıştı. Bununla birlikte son dönem Batı Roma ordularında *hippo-toxotai* olarak bilinen, yay ve ok taşıyan mızraklı süvariler mevcuttu. Bu birlik türü Roma orduları için oldukça yeniydi. Aynı zamanda

[115] Chris McNab, **The Roman Army; The Greatest War Machine of the Ancient World**, Oxford, 2010, ss. 24-25.

[116] Andrey Negin, Raffaele D'amato, **Roman Heavy Cavalry; Cataphractarii-Clibanarii 1st Century BC-5th Century AD**, Bloomsbury Publishing, London, 2018, ss. 12-13.

[117] Jones, s. 22; Bernand S. Bachrach, David S. Bachrach, **Warfare in Medieval Europe c.400-c.1453**, Routledge, New York, 2017, s. 98.

bu birliklerin tesiri kısa zamanda fark edildi. VI. Yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu'nun Batı Akdeniz havzasındaki seferleri sırasında *hippo-toxotai* birliklerinin büyük bir etkisi vardı. Sasani İmparatorluğu'nun ağır süvarilerine benzeyen, küçük elit birlikler olan *clibanarii* süvarileri de bu devirlerde etkin olan birliklerden biriydi[118].

VI. yüzyıl Bizans İmparatorluğu'nda atlı birlikler oldukça değerlenmişti. Prokopius'un yazılarında atlı birliklerin ehemmiyetine dair vurgular bulunmaktadır. Prokopius, atlı birliklere ve atların lojistiğine, süvarilerin teçhizatlarının bakıma ve savaş meydanında konuşlandırılmalarına ve daha birçok konuya ilişkin kapsamlı bilgiler sunmuştur. Müellif, atın Bizans ordusunun önemli bir parçası olduğunu ve Justinianus'un bilhassa Trakya'da büyük haraları bulunduğunu belirtmiştir. Hatta yazar, 533-534 yıllarında vuku bulan Vandallar Savaşı'nda Doğu Roma başarısını süvarilere bağlamıştır[119].

Süvariler, bilhassa meydan savaşlarında iyi organize olmuş piyadelere karşı etkisizdiler. Nitekim piyadeye karşı bir saldırı durumunda, süvarinin savunması gereken yüzey, bineği sebebiyle, daha fazladır. Atın da zırhlarla kuşanması, bu sorunu biraz daha hafifletse de tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim sert bir darbeye karşı koyabilecek at zırhları, XVI. yüzyılın başlarına dek geliştirilmemiştir. Dolayısıyla piyadeye karşın bir süvari hücumu, çok fazla dezavantajı barındırır[120]. Bizans İmparatorluğu'nda bu durum fark edilmişti. Filvaki Bizans zırhlı süvarilerinin birincil rolü, düşman piyadelerini tehdit etmek ve hareketsiz kılmaktı. Hafif süvariler ise düşmanı geciktirmeye, taciz etmeye, kuşatmaya çalışmaktaydı. Bu hafif birlikler, daha küçük fakat sıkı bir formasyona sahip bir şekilde hareket etmekteydiler. Bu yönüyle zikredilen birlikler, bozkır halklarından esinlenilmiş gibidir. Bir diğer deyişle Bizans süvarileri, piyadelere doğrudan saldırmayı tercih etmiyordu. Hatta VII. Yüzyılın başlarında Bizanslılar, en iyi adamlarını at sırtında yay kullanmak için eğitmişlerdi. Yalnızca, at üzerinde mızrak kullanamayan askerler mızrak ve kalkanlarla eğitiliyordu[121].

---

[118] David Nicolle, **European Medieval Tactics; The Fall and Rise of Cavalry 450-1260**, Osprey Publishing, Oxford, 2011, s. 7.
[119] Hyland, ss. 21-24.
[120] Jack Gassman, Artes Certaminis, "Thoughts on the Role of Cavalry in Medieval Warfare", **Acta Periodica Duellatorum**, Vol II, No 1, s. 163.
[121] Nicolle, ss. 10-12.

Bizans atlı okçuları, diz hizasına uzanan zırhlarla kuşatılırdı. Atış esnasında yüzü ve boynu korumak amacıyla omuzlarına kalkanlar takarlardı. Bu, hangi açıdan olursa olsun gelecek bir saldırıya koruma sağlardı. Aynı zamanda kalkanın boyutu, okçuyu engellemeden atış yapmasına müsaade ederdi[122]. Bu atlı okçuların önemi, 554 yılında Capua yakınlarındaki Casilinium'da gerçekleşen Volturnus Muharebesi'nde görülmüştür. Alamanniler ile Frenk orduları bu bölgede Doğu Roma İmparatorluğu ordusu ile karşılaşmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu komutanı Narses'in ordusunun merkezi, ağır piyadelerden oluşuyordu. Kanatlarda mızrak ve yaylarla donatılmış süvariler bulunmaktaydı. Uzun bir askeri kol oluşturan Frenkler, Narses'in ordusunun merkezine doğru ilerlemişlerdi. Bu esnada Roma ağır süvarileri, Frenkleri ön saflarda oyalamaktaydı. Eşzamanlı olarak atlı okçular cenahlardan yaklaşıp onları ok yağmuruna tutuyorlardı. Daha sonra ise dağılan piyade saflarının içerisine ard arda hücum ediyorlardı. Neticede Buccelin'in komuta ettiği Frenk, Alamanni ordusu hezimete uğradı. Bu sonuç, atlı birliklerin tesirini ve piyadelerin zayıflığını açıkça göstermişti[123].

Batı Roma İmparatorluğu'ndan boşalan topraklarda X-VI. yüzyılda çeşitli barbar kavimler berhayattılar. Bunlardan özelikle Cermen orduları, Geç Roma ve Doğu Roma ordularında olduğu gibi karmaşık birlik türleri içermiyordu. Örneğin Anglo-Saksonlar sadece yaya olarak savaşıyorlardı. Ostrogotlar ve Vizigotların piyade okçuları bulunmaktaydı ancak bunlar, Roma ordularına özgü kuvvetli yayları kullanmıyorlardı. Vandallar, Alamanniler ve Vizigotlar, diğer Cermen kuvvetlerinden daha fazla sayıda atlı birlik içeriyorlardı. Güney Galya'da Vizigotlar ve Frenkler arasındaki savaşın çoğu, atlı birlikler aracılığıyla vuku buluyordu[124].

Tacitus'un verdiği bilgilere göre Cermenler, atlı savaş konusunda zayıftılar. Ona göre cermen atları "ne şekil ne de sürat bakımından iyiydi". Chattlar dışında Cermenler, binicilikle fazla haşır neşir değillerdi ve çok sayıda atları bulunmazdı[125]. İlerleyen dönemlerde Gotlar ağır süvari -birliklerine önem vermişlerdi. Oysa bu ağır süvariler, Doğu Roma ordularındaki atlı okçular karşısında başarısız kalıyorlardı[126].

---

[122] Hyland, s. 21.
[123] C. W. C. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık; Ortaçağda Savaş Sanatı 378-1515**, Çev. İsmail Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, ss. 25-26; Hyland, s. 26.
[124] Nicolle, s. 14.
[125] Emiroğlu ve Yüksel, s. 138.
[126] Oman, s. 23.

Orta çağ'da atlı savaş teknolojisinin gelişimine dair en önemli vurgu, şüphesiz ki Avrupa halklarının üzengi ile tanışmasına dair yapılır. Nitekim üzengi, ağır süvari birliklerinin gelişimi için hayati bir önem taşımıştır. Çünkü üzengi sayesinde binici, eyerin üzerinde daha güvenli bir şekilde durabilmekte ve elindeki teçhizatı daha sağlam bir şekilde tutabilmektedir[127]. Böylelikle süvariler için at üzerinde savaş daha güvenli hale gelmiştir. Onlar bu sayede at üzerinde ok ya da cirit atabilmiş, daha fazla manevra kabiliyeti kazanabilmişlerdir[128].

Üzengi, Karadeniz'in kuzeyinden Avarlar vasıtasıyla Avrupa'ya girmiştir[129]. VI. ve VII. Yüzyıllarda Avrasya bozkırlarındaki Türk halkları, Balkanlar üzerinden yaptıkları akınlar ile Doğu Roma İmparatorluğu için büyük bir tehdit oluşturuyorlardı. Doğu Roma İmparatorları, onları zaman zaman paralı asker olarak imparatorlukta görevlendiriyorlardı. Bu bağlamda üzenginin Doğu Roma'da yayılması hızlandı. VI. yüzyılın sonlarında kaleme alınan *Strategikon* adlı eserde Doğu Roma İmparatoru Maurikios'un üzengi kullandığı yazılmıştı[130]. Bunun haricinde Khristodolou, 619-628 yılları arasında yazdığı askerlik kitabında üzengiden bahsetmişti. Üzenginin Doğu Roma İmparatorluğu'nda ilk görüldüğü tarih, 580 yılı civarına tarihlenmektedir. 623 yılından sonra Çekler üzengiyle tanışmışlardır. Hatta Charles Martel'in mezarında üzengi bulunması, o devirlerde üzengiye verilen ehemmiyeti göstermektedir[131].

Batı Avrupa'ya baktığımızda ise buradaki süvari geleneklerinin daha güçlü bir şekilde hayatta kaldığını görürüz. İber yarımadası'nda Vizigot döneminde, Roma, Kelt ve Cermen süvari geleneklerinin bir karışımı söz konusudur. Bununla birlikte VI-VII. yüzyıllarda Vizigot ordularının bazı atlı okçuları dahi içerdiğini gösteren kanıtlar mevcuttur[132]. Vizigotlar atlı birliklere verdikleri önemle, Arap fetihlerine dek bölgede askeri üstünlüklerini koruyabilmişlerdir. Bununla birlikte İspanya bölgesinin at zenginliği, onu Batı Avrupa'nın odak noktası haline getirmiştir. Keza ilerleyen

[127] Nikolay N. Kradin, "Cavalry and Empires", **The Encyclopedia of Empire**, Ed. M. MacKenzie, Wiley Blackwell, New Jersey, 2015, s. 2.
[128] Jones, s. 10.
[129] Farhad Maksud, Rahmanali Muradaliyev, "Göktürkler ve Üzenginin Yayılması Üzerine", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Vol II, Sayı 4, s. 289.
[130] Lynn White, **Medieval Technology and Social Change**, Oxford University Press, New York, 1974, s. 20.
[131] Emiroğlu ve Yüksel, ss. 154-155.
[132] Nicolle, s. 14.

yüzyıllarda İspanyol atları, savaş alanlarında, turnuvalarda ve her türlü sosyal etkinlikte mükemmellik ile eş anlamlı hale gelecektir[133].

Frenklere geldiğimizde, VI. ve VII. yüzyıllarda onların ordularının hala piyade ağırlıklı olduğuyla karşılaşırız. Nitekim Kuzey Almanya ve Schleswig'in engebeli arazileri süvarinin gelişmesine uygun değildi. Yine de orduların küçük bir kısmı süvarilerden oluşuyordu. Örneğin VI. yüzyılın ortalarında İtalya içlerine seferler düzenleyen Theudebert, beraberinde bazı atlı şövalyeleri de götürüyordu. Ancak bunların sayısı bir hayli azdı. 90 bin kişilik bir orduda birkaç yüz atlı şövalye mevcuttu[134]. Bir başka örnek 507 yılında Vouille Savaşı'nda görülmüştür. Frenklerin ana kitlesi piyadelerden oluşmakla beraber, Frenk süvarileri de bu muharebede yer almıştı. Ancak onların rolleri belirsizdi[135]. 531 yılında Merovenj Kralı Theuderic'in Thrungia'ya yaptığı seferde de Frenk atlıları bulunmaktaydı[136]. Ancak söz konusu dönemlerde Frenk ordusunun çekirdeğinin piyadeler olduğunu ifade etmek gerekir. Merovenj dönemi Frenkleri, atlı birliklerden stratejik amaçlar doğrultusunda yararlanmıştır. Merovenjlerin temel stratejilerinden biri elde edilmiş şehirleri ve kaleleri korumaktır. Krallığın ötesindeki bölgelere ise baskın yapıp haraç almayı hedeflemişlerdir. Dolayısıyla Frenk kuvvetleri yüksek derecede hareketlilikleriyle dikkat çekmiştir. Bu hareketlilikte süvari birliklerinin rolü yüksektir[137].

Frenkler arasında bu atlıların varlığı, yeni bir askeri değişikliğin habercisiydi. Filvaki yukarıda zikredilen Volturnus Muharebesi'nde Frenklerin yaşadığı hezimet, muhtemel ki askeri alanda yeni değişimleri beraberinde getirmişti. Zira Frenkler, bu savaşta atlı birliklerin ne derece mühim olduğunu anlamışlardı. Örneğin 732 yılında Tours'da gerçekleşen savaşta Frenk ordusunun büyük bir bölümü atlılardan oluşmaktaydı. Bu durum, Frenklerin zamanla süvarilere önem verdiğini göstermektedir. Bir iddiaya göre özellikle IX. Yüzyılda Frenkler, neredeyse yaya savaşma geleneklerini terk etmeye ve bütün önemli harekatlarda süvarilere güvenmeye başlamışlardır[138]. Ancak bilim adamları arasındaki görüşlerden bir diğeri, süvarilerin

[133] Hyland, ss. 54-57.
[134] Oman, s. 25.
[135] Nicolle, s. 16.
[136] Bernand S. Bachrach, David S. Bachrach, s. 282; Bernard S. Bachrach, **The Merovingian Military Organisation 481-751**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1972, s. 19.
[137] Nicolle, s. 15.
[138] Oman, ss. 26-27.

Karolenjliler için iddia edildiği kadar etkin bir birlik olmadığıdır. Bu görüşe göre, atlılar genellikle disiplinli düşman oluşumlarını bozmak için kullanılmazlardı. Bununla birlikte, daha geleneksel tarihçiler (Verbruggen ve Contamine gibi), hem Merovenj hem de Karolenj Frenk süvarilerine çok daha büyük bir önem atfetmişlerdir. Son zamanlarda, Kelly DeVries, Şarlman'ın süvarileri Frenk ordusunun baskın kolu haline getirdiğini öne sürerek bu konumu biraz canlandırdı. Her halükârda atlı bitrlikler savaşların gidişatında ana rolü oynamasa bile, en azından büyük bir öneme sahiplerdi[139].

Karolenjlerin iktidara gelişlerinde etkili olan diğer bir gelişme Frenk ordusunda düzenli birliklere geçilmesidir. Merovenjler döneminde kraliyete ait muhafız kıtaları dışında düzenli birlikler bulunmamıştır. Merovenj ordusunun gövde kısmını kontların kumandasında savaşan Frenk piyade askerleri içermiştir. Karolenjler Frenk ordusunda büyük bir değişim başlatmış ve 732'den itibaren yaya birliklerden ağır zırhlı süvariye geçilmiştir[140]. Ancak atlı birliklere geçiş, aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Charles'ın oğlu Pepin'in (741-768) seferleri, muhtemelen savaşa giden ama yine de savaşmak için atlarından inen birlikler tarafından yapıldı. Morolar, Pireneler ardına sürüldü; Yukarı Tuna'daki Bavyeralılar, Frenk egemenliğini kabul etmek zorunda kaldılar ve İtalya'da Lombardlara karşı iki sefer düzenlendi. Bütün bunlar, eski piyade harekâtında bulunmayan bir hareketlilik derecesini gösteriyor. Fakat kanıtlar Şarlman saltanatı (768-814) kadar geç bir tarihte, ordunun önemli bir bölümünün hala piyadelerden oluştuğunu gösteriyor[141].

Orduda atın rolünün artması, politikaya da yansımıştır. Pepin, 758 yılında Saksonları mağlup ettikten sonra onları haraca bağlamıştır. Saksonlar haraç olarak yılda 300 at verecektir. Bununla beraber iç siyasette de bazı değişiklikler yapılmıştır. Frenk kralları, tüm özgür insanları askerlik hizmetine girmeye zorlayan yasalar çıkarmış, atların ve insan gücünün akışını düzenli bir hale getirmeye çalışmıştır. Yasalarda atların üretimi ve kullanımı konusunda düzenlemeler mevcuttur. Ayrıca süvari hizmetine dair kapsamlı kanunlar getirilmiştir. Bu hizmet, arazi kullanımıyla bağlantılıdır. Karolenj dönemi boyunca bazı değişiklikler vuku bulsa da temel olarak

[139] Robert Holmes, "Men of İron", **Medieval Warfare**, Vol. V, No 2, Karwansaray BV, s. 39.
[140] Sait Emre Çiftçi, "Fransa ve Almanya'da Feodalizm'in Askeri ve Siyasi Yönden Gelişimi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XXXIX, Sayı 68, s. 232.
[141] John Beeler, **Warfare in Feudal Europe 730-1200**, Cornell Paperbacks, London, 1972, ss. 13-14.

bir kişi, belirli bir büyüklükte arazi ölçüsünde süvari olarak hizmet ederdi. Süvaninin teçhizatlarınn maliyetleri, yine sahip olunan arazi ve buradan elde edilen gelir miktarıyla dengelenmeye çalışıldı[142]. Vasallara dair bir örnekte, 400 dönüm arazisi olan bir vasalın silahlarla donatılmış bir atlı şövalyeyi hazırda bekletmesi gerektiği görülür[143].

Şarlman döneminde atın ehemmiyeti zirveye ulaşmıştı. Bilindiği üzere Şarlman'ın hedefleri bir hayli büyüktü. Bu hedeflerini gerçekleştirmek için iyi yetiştirilmiş ve atlı bir orduya ihtiyacı vardı. Onun en büyük rakipleri, Müslümanlar ve Lombardlardı[144]. Devr-i saltanatında önemli kişiler ve kralın maiyeti at üzerinde savaşıyorlardı. Hükümdarlık yıllarının son dönemlerine gelindiğinde, askere alınan Frenklerin büyük bir bölümünün atlılardan oluştuğu, piyadelerin ise gittikçe az öneme sahip olduğu bilinmekteydi[145]. Örneğin 835 yılında Vikingler Nourmoutier'e saldırdığında, Frenk ordusu ile yapılan savaş sonucunda Frenk kayıpları "çok sayıda atın ölümü" ve birkaç atlı adamın yaralanması olarak belirlenmişti[146]. Yine de bu tür iddialar kesin olarak doğrulanamamaktadır. Araştırmacılar, Şarlman'ın ordusundaki sayılara dair muhtelif iddialar ortaya atmışlardır. H. Delbruck, Şarlman'ın hiçbir zaman ortalama 5000 savaşçıdan fazlasını toplayamayacağını tahmin etmiştir. J.F. Verbruggen, ordunun taktiksel yeteneklerine dayanarak yaklaşık 6000-10.000 piyade ve 2500-3000 süvari olduğunu savunuyor. Buna karşılık, K.F. Warner, krallık idaresinin istatistiksel bir araştırmasına ve asker temininde etkin olan vasalların sayısına dayanarak, Şarlman'ın 35.000 süvari ve 100.000 piyadeye sahip olabileceğini savunuyor[147].

Şarlman dönemi askeri teşkilatındaki en profesyonel birlikler, kraliyet askeri hanesine ait olanlardı. Bu kuvvetlerden en önemlileri, Almanca bir kelime olan ve grup anlamını taşıyan *scarae* adlı ağır süvari birlikleriydi. XI. Yüzyılda bu terim, üst düzey bir eğitime sahip elit süvari birlikleriyle eş anlamlı hale gelmişti. Bu askerler, kalelere garnizon olarak hizmet eden ve krallığın sınırlarını koruyan atlı birliklerdi. Aynı

[142] Hyland, ss. 59-60.
[143] Özlem Genç, **Charlemagne ve Karolenj Rönesansı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2012, s. 90.
[144] Emiroğlu ve Yüksel, s. 158.
[145] Owen, ss. 26-27.
[146] Simon Coupland, "The Carolingian Army and the Struggle Against the Vikings", **Viator; Medieval and Reneissance Studies**, Vol XXXV, 2004, s. 62.
[147] Holmes, s. 36.

zamanda polislik vazifesini de yerine getirirlerdi[148]. Şarlman ordularındaki atlı birlikler iki türde görülmekteydi. Bunlardan biri, ok, sadak, yay, kısa kılıç, uzun kılıç, mızrak ve bir de kalkan ile teçhizatlanmış *caballari* adlı birliklerdi. Diğer grup da aynı silahları taşırdı fakat onlar *brunea* adı verilen ağır zırhlar giyerlerdi. Bu ikinci birliğin maliyeti daha fazlaydı ancak daha etkiliydi. Bazı tarihçiler, Frenk ordularının başarılarını, rakiplerine karşı daha gelişmiş olan bu zırhların ve teçhizatların varlığına atfettiler. Bilhassa bu brunea adlı zırhlar o denli önemliydi ki Şarlman, yürürlüğe koyduğu kanunlar ile bu zırhların ticaretini yasaklamaya çalışıyordu[149]. Bununla birlikte Karolenj süvarileri Avarlar ve Bizanslılar tarafından giyilen zırhları da kullanıyorlardı. Kılıç, onlar için en önemli ve en pahalı ekipmandı[150]. Hafif süvariler ise ağırlıklı olarak Şarlman ile müttefik olan komşu devletlerden temin ediliyordu. Aynı zamanda paralı asker olarak da kiralanabiliyorlardı[151].

Karolenj Krallığı'na ait sistematik bir askeri organizasyon biçimi, Şarlman'ın ölümünden sonra görülür. Bu dönemde Krallık toprakları oldukça genişlemiştir ve dış politikaya dair daha savunmacı bir politika izlenmeye başlanmıştır. Geniş toprakları idare etmek için ordudaki asker sayısının artması beklenmişti. Ancak gerekli olan insan havuzu konusunda sıkıntılar yaşanmaya başlandı. Kaynaklar konusundaki yetersizliğe rağmen Karolanj Krallığı ilkel yağma sistemine geri dönüş de yapmadı. Daha çok tarımsal gelir üzerine yoğunlaşıldı ve süvari birlikler de bu sistemden payını alıyordu. Keza genişleyen ekonomi ve organizasyon neticesinde orduda atlı birliklerin kullanımı zirveye ulaşmıştı. Nitekim krallık topraklarındaki ekonomik zenginlik, askerlerin pahalı ekipmanları kullanmasını ve atlar için harcamalar yapmasını mümkün kılıyordu[152].

IX. yüzyılda Frenk hükümdarlarının orduları artık kralın yardımcılarının bayrağı altındaki özgür insanlardan oluşan toplama askerlerden değil, güçlü soyluların himayesinde vasalların sağladığı atlı birliklerden oluşuyordu. Batı Frenklerin kralı Kel Charles (840-877), bir atı olan veya olması gereken herkesin orduya katılmasına karar

[148] Holmes, s. 35; V. Vuksic, Z.Grabasic, **Cavalry; The History of Fighting Elite**, Cassell, London, 1999, s. 60.
[149] Bernard S. Bachrach, "Charlemagne's Cavalry; Myth and Reality", **Military Affairs**, Vol XLVII, No 4, s. 181.
[150] Vuksic ve Grabasic, s. 60.
[151] Holmes, s. 38.
[152] David Nicolle, **Carolingian Cavalryman AD 768-987**, Osprey Publishing, New York, 2005, s. 9.

vermişti[153]. Bu durum, atlı birliklerin IX. Yüzyıldaki rollerini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Kel Charles döneminde ordudaki atlı birliklere geçiş süreci neredeyse tamamlanmış gibidir.

İlk koşumları Araplar, Lombardlar ve Avarlar üzengiler kullansalar da, Karolenjliler savaş taktikleri at sırtında ve yaya olarak savaşmaya eşit önem verdiğinden, ilk başta bu özel ekipmana çok az ilgi gösterdiler. Üzengiler ancak dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru standart ekipman haline geldi[154]. Bu dönemle ilgili bir başka yaygın askeri efsane, zırhlı süvarilerin öneminin artmasının ve üzengi demirlerinin açıkça benimsenmesinin İslami bir askeri tehditten kaynaklandığını iddia ediyor. Gerçekte erken dönem İslam ordularına piyadeler hakimdi ve Arap-İslam biniciliği neredeyse tamamen Frenkler ve Karolenjler tarafından miras alınan geç Roma geleneği içindeydi. Ayrıca Endülüs-İslam süvarileri, üzengiyi benimseyen son Müslüman atlılar arasındaydı. Bir başka olası efsane, Viking akıncılarının 9. ve 10. yüzyıllarda Frenk kurbanlarından süvari becerilerini öğrendiğini ileri sürdü[155].

Almanya'daki süvari savaşında değişimi teşvik eden, gerçek bir binicilik halkı olan Macarların saldırılarıydı. Ayrıca Fransa'da Vikinglerin oluşturduğu stratejik tehdit, önemli sayıda iyi donanımlı, iyi eğitimli, hemen hazır bulunan ve oldukça hareketli atlı birliklerin kullanılmasını teşvik etti. Üzengiler 9. yüzyılda Karolenj imparatorluğunda kademeli olarak benimsenmiş olabilir, ancak süvari tekniklerindeki en büyük değişiklikler 9. yüzyılın sonlarında ve 10. yüzyılın başlarında geldi. Almanya'daki süvari savaşında değişimi teşvik eden, gerçek bir binicilik halkı olan Macarların ortaya koyduğu meydan okumaydı. Fransa'da Vikinglerin oluşturduğu stratejik tehdit, önemli sayıda iyi donanımlı, iyi eğitimli, hemen hazır bulunan ve oldukça hareketli atlı birliklerin kullanılmasını teşvik etti[156].

Süvari eğitiminin önemine en açık referans, Almanya Kralı I. Henry'nin Macar tehdidine verdiği yanıtta bulunur. Sınırları savunmak için eğitilmiş, tepki hızı ve Macarlarla at sırtında savaşma yeteneği talep eden bir ordu kurdu. Sakson Tarihi adlı kitabında, Corvey'li Widukind, Henry'nin hazırlıklarını detaylandırdı ve kralın, askerleri "süvari savaşında eğitilene" kadar Macarlara saldırmaktan kaçındığına dikkat

[153] Beeler, s. 17.
[154] Vuksic ve Grabasic, s. 60.
[155] Nicolle, **Carolingian**, ss. 12-13.
[156] Nicolle, **Carolingian**, s. 13.

çekti. Bu yeni süvari seçkini, aynı zamanda büyük ölçüde piyade tatbikatı ile birlikte çalışacak şekilde tasarlandı[157].

Savaş esnasında ağır süvariler şok birlikleri olarak kullanıldı, ancak atlılar ayrıca küçük ve eğitimsiz düşman gruplarına saldırılar gerçekleştirerek, kaçan düşman birliklerini kovalayarak, devriyeler yürüterek yardımcı bir rol oynadılar. Karolenj süvarilerinin tam işlevi ve önemi ne olursa olsun, yine de düşman süvarilerini ve doğru koşullar altında piyadeleri yenebildi. Bu dönemde, Karolenj süvari taktikleri çok agresif olma eğilimindeydi ve ağır süvarilerin bile yaya sahip olmaları gerekmesine rağmen, savaşta şok taktiklerine güvendikleri görülüyor. Atlılar, tek bir hızlı ve ani hücumla bir düşman düzenini sahadan süpürmeye çalışacaklardı.

Karolenj ordularında kullanılan diğer taktiklere dair kanıtlar yetersizdir, ancak bazı süvari taktiklerinin Fransız olmayan birlikler tarafından kullanıldığı bilinilmektedir. Krallığın diğer bölgelerinden toplanan hafif süvariler, düşmanın kanatlarına sık sık ciritlerle tekrar tekrar taciz edici saldırılar yaparlardı. Süvariler Latin kaynaklarında geçen *cuneus* yani kama düzenini alabilirlerdi. Yukarıda zikredilen *Scarae* gibi daha profesyonel süvari kuvvetleri, bir hücumın akabinde ani bir dönüş ve yeniden saldırı yeteneğine sahipti. Bu şekilde, düşman birliklerinin düzenleri bozulana kadar tekrar tekrar hücum edebilirlerdi. Bu taktiklerin haricinde süvarilerin sahte ricatlara başvurduğu da olurdu[158].

2.3. FRENK SÜVARİSİNİN EĞİTİMİ, ATLARI VE TEÇHİZATLARI

At hem doğuluların hem de batılıların ordularında hayati bir rol oynadı. Atlar ve yine taşımacılık açısından öneme sahip katırlar ve eşekler olmasaydı, bitmez tükenmez savaşların gerçekleşip gerçekleşmeyeceği dahi şüpheli kalırdı. Askeri teknolojinin en önemli parçası olan bu canlılar, haçlı seferlerinde de bir askerin temel ve belirleyici bir parçasıydı. Haçlı seferinin başlangıcında, Hıristiyan süvarileri, Batı'dan kara yoluyla ve daha az ölçüde deniz yoluyla getirilen atlara biniyordu. Doğulu süvariler, efrenci olarak adlandırılan Frenk atını hor görüyordu. Bazı Arap müellifleri Frenk atlarını oldukça yumuşak ve kötü olarak tanımlamıştı. Buradaki

[157] Nicolle, **Carolingian**, s. 13.
[158] Holmes, s. 40.

yumuşaklıktan kasıt, atların yeterince dayanıklı olmamasıydı. Nitekim Frenk atları yoğun bir kemik yapısına sahip değildi ve iklime ayak uydurmada başarısızdı. Bu yüzden Frenkler, atlı hücumlarda etkili olmasına rağmen, onların atlarının güçleri hızlıca tükeniyordu. Buna ek olarak Frenk atları, bölgedeki hastalıklarla boğuşmada adaptasyon sağlayamadı[159].

İlerleyen dönemlerde Özellikle *destrier* adı verilen savaş atları atlı şövalyeler tarafından sıkça kullanıldı. Destrier adlı savaş atları da genellikle *stallion* yani aygır cinsindeki atlardan seçilirdi. Bu atlar savaşın sertliğine göre eğitilmişti ve zaman zaman da düşmana toynaklarıyla dahi saldırmak üzere eğitim almışlardı. Destrier'lar güçlü olmak zorundaydılar çünkü tamamen zırhlı bir şövalyeyi üzerlerinde taşımaları gerekiyordu. Ancak *stallion* cinsi atların boyutu oldukça küçüktü, yaklaşık bir at bir buçuk metre yüksekliğindeydi[160].

12. yüzyılda neredeyse tüm Frenk atları zırhsızdı ve atlarının savunmasızlığı dönemin savaş taktiklerini etkiliyordu. Atlı Frenk şövalyelerine tehdit oluşturmaması adına Frenk piyade okçuları ve arbaletçileri, düşmanın atlı okçularını uzakta tutmaya gayret ediyorlardı. Böylelikle Frenk atlıları için güvenli bir alan yaratılmış oluyordu. Ancak ilerleyen dönemlerde bu eksiklik fark edildi. Atı zırhlı bir hale getirme uygulaması zamanla yer edindi ve neticede ağır zırhlarla donatılmış bir şovalye, zırhlı bir ata binmeye başladı[161].

At bir şövalye için o denli önemliydi ki Anna Kommena ve Makdisi bunu sıklıkla dile getirmişlerdi. Hatta Makdisi, Hattin Savaşı'ndan söz ederken bir Frenk şövalyesinin atının iyi bir kondisyonda olması durumunda yere serilemeyeceğini yazmıştı. Nitekim tepeden tırnağa demir zırhlarla büründüğü için, şiddetli darbeler onun üzerinde tesir etmezdi. Ancak atı öldükten sonra şövalye düşürülebilir ve esir alınabilirdi[162].

Haçlı seferleri başladığında, zırh Batı Avrupa'da çok benzerdi. Bu dönemlerde zırhın ana bileşeni, genellikle dizlere kadar uzanan zincirli zırh (haubergeon) olarak bilinen, birbirlerine bağlı demir halkalardan oluşan bir gömlekti. Zaman geçtikçe askerler ve şövalyeler tarafından giyilen zırhların boyu uzamıştı ve 11. Yüzyılda bir

[159] Hyland, s. 140.
[160] Steve Tibble, **The Crusader Armies 1099-1187**, Yale University Press, London, 2018, s. 108.
[161] Tibble, s. 108.
[162] Tibble, s. 109.

askerin zırhı ayak bileğine dek uzanıyordu. Zincir zırhlar daha kolay giyilip çıkarılabilsin diye bağcıklarla bağlanıyordu. Bu zırhların altına ne giyildiğine dair detaylı bilgiler yoktur. Dönemin tasvirleri, bu zırhların altına herhangi bir şey giyilmediğini ya da basit bir tunik giyildiğini gösterir. Ancak bunun gerçekliği belirsizdir.

14. Yüzyıldan itibaren zırh türünde bir değişiklik görülmüştür. Bu süre zarfında, zincir zırhından ziyade plaka zırh ön plana çıkmaya başladı. Bu muhtemelen, okçuların artan etkinliğiyle mücadele etmek içindi. Nitekim zincir zırhların avantajı esneklik sağlamak olsa da bu tür zırhlar ezici darbelere ve kuvvetli oklara karşı yetersizdi. Bu nedenle zincir zırhların yerini *cuirass* adı verilen göğüs zırhları almaya başladı. Bu tür zırhlar genellikle omuzlarda ve gövdenin yanlarında birbirine bağlanan ve baş, kollar ve bel için açıklıklar bırakan bir veya iki büyük sert demir parçası şeklinde yapılmıştı. Oklara ve silahlardan gelen darbelere karşı artan dirençlerine rağmen, zincir zırhlarla karşılaştırıldığında bir dezavantajı vardı. Bu tür zırh içindeki bir asker, zincir zırhlı bir askerden çok daha az manevra kabiliyetine sahipti. Bunun nedeni, zırhın hiç esnek olmayan bir veya iki katı, sert parça olarak yapılmasıydı[163].

Zırhın üzerine ise cüppenin giyilmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Yine tasvirlerde şövalyelerin zırhlarının üzerine giydiği, uzun, genellikle kolsuz cüppeler görülür. Bu cüppeler 12. Yüzyılın ortasında çıkmış fakat 13. Yüzyılda popüler hale gelmiştir. Nitekim Haçlı Seferleri esnasında zırh üzerine böyle bir cüppenin giyilmesi gerekliliği görülmüştür. Zira Ortadoğu topraklarının yakıcı güneşi altında askerler, zırhlarının üzerine güneş ışınlarını emen beyaz bir cüppe giymeyi tercih etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla bu uygulama, Avrupa'ya nispeten Ortadoğu'da sıkça görülmüştür[164].

Şovalyelerin kuşandığı miğferler başlangıçta sivri uçlu konik miğferlerdi. 1250'li yıllara dek kullanılan bu miğferler burunlu ya da burunsuz olabilirdi. Daha sonraları *cerveliere* olarak bilinen kubbeli bir yapıya sahip miğferler popüler olmaya başladı. 12. Yüzyılın sonlarında daha farklı bir miğfer türü de ön plana çıkmıştı. Bu tür, *chapel de fer* adını taşırdı ve başı koruyan zırhın çevresinde geniş bir düz sipere sahip olan miğferlerdi. *Chapel de fer* miğferleri, düşmanın tarafından gelen kılıç, gürz,

[163] David Edge, John Miles Paddock, **Arms & Armor of the Medieval Knight; An İllustrated History of Weaponry in the Middle Ages**, Crescent Books, New York, 1991, ss. 56-58.
[164] Edge ve Paddock, s. 45.

çekiç, ok darbelerinden ve daha da önemlisi kuşatma savaşları esnasında piyadelerin üzerine atılan taşlardan korunmak amacıyla üretilmişti. Çene bölgesini kapsamadığı için, miğferi başa sabitlemek amacıyla basit bir kayış sistemi kullanılmıştı. Aynı zamanda 1180'den itibaren yüzü kapatan bir plakadan oluşan gelişmiş miğferlerin kullanımı yaygınlaşmaya başladı. Böylelikle vücut zırhlarının da artmasıyla birlikte miğferlerin de koruma kapasitesi artmış oluyordu. Keza Haçlı şövalyelerinin giydiği zırhın kalitesi, 'demir kaplı' savaşçılar olarak ünlenmeleri ile doğrulanmıştır. İbn Munkiz Frenk zırhının gücüne olan şaşkınlığı da yazılarında açıkça görülmektedir[165]. İbn Şeddad da vücutlarında onlarca ok bulunup savaşmaya devam eden Frenk şövalyelerinden söz etti. Okçuluk Müslümanlar ve Türkler için ana unsurlardan biriydi. Ancak Frenk zırhlarının direnci bu ana unsur için endişe kaynağı olmuştu[166].

On ikinci yüzyılda şövalyeler tarafından taşınan kalkanın biçimi, yüzyılın sonuna doğru üst kenarın yuvarlaklığı giderek daha düz hale gelene kadar 11. Yüzyıl stiliyle benzer idi. 12. Yüzyıl sonunda kalkanın üst kısmı düz hale gelmeye başladı ve bununla birlikte boyutunda da küçülmeler görüldü. Buradaki gaye, at sırtında savaşırken düşmana karşı bir avantaj elde etmekti. Nitekim büyük ve ağır bir kalkan, savaşçının esnekliğini azaltacak ve ona engel olacaktı. Ayrıca 12. Yüzyılın sonlarında da kalkanların üzerine çeşitli motiflerin çizilmesi yaygın bir uygulamaydı. Kalkan sahiplerinin armalarıyla ya da Haç sembolleriyle süslenmiş kalkanlar popülerdi[167].

Silahlarda ise bir atlı şövalyenin en temel silahı, lance adı verilen uzun mızraklardı. Haçlı seferlerinden evvel Norman şövalyeleri, atın süratinden ve mızrağın uzunluğundan faydalanarak daha etkili bir saldırı için "koltuklanmış mızrak" darbesini geliştirdiler. Bu, mızrakları baş üstünde veya iki elle tutmaya kıyasla daha fazla doğruluk ve güç sağladı. Yine haçlı öncesine dair el yazmalarındaki ve bazı sanat eserlerindeki edebi referanslara dayanarak, Frenk mızraklarının genellikle dört metreyi geçmediği anlaşılıyor. Mızrak başları sağlam cevherlerle yapılmadığından dolayı arkeolojik kayıtlar yok olmuştur. Yine de günümüze ulaşan materyaller, 12. yüzyılda mızrak başlarının küçüldüğünü ve daha delici bir vuruş için genellikle üçgen şeklini aldığını gösteriyor[168].

[165] Edge ve Paddock, s. 55; Gregory J. Liebau, "Fighting the Frankish Knights", **Medieval Warfare**, Vol. IV, No 5, s. 36; Tibble, s. 36.
[166] Liebau, s. 37.
[167] Edge ve Paddock, s. 46.
[168] Liebau, s. 134.

Munkiz, Frenk şövalyelerine atfedilen bu uzun mızrakların ne denli etkili olduğuna dair açıklamalar getirir. Bir Kürt'ün "bir zamanlar savaşta bir Frenk süvarisiyle nasıl karşılaştığını ve Frenkin mızrağını atın yaka bölgesinden içeri soktuğunu" anlatır. Öyle ki onun betimlemesine göre mızrak, atın ense bölgesinden dışarı çıkmıştır[169].

Süvari hücumları sırasında mızraklar güvenilir olsa da bir yakın dövüşe katıldığında hantallaşıyorlardı. Aynı zamanda bu uzun mızraklar oldukça kırılgandı[170]. Bu yüzden şövalyeler yakın dövüşte öncelikle kılıçlara güveniyorlardı Kılıcın gelişimi 11. Yüzyılın son çeyreğinde evrimleşmeye başlamıştı. Haçlı seferleri sırasında dövülen kılıçlar için ortalama ağırlık bir bir buçuk kilo civarındaydı ve iki genel kılıç sınıfı vardı: "Savaş Kılıcı" ve "İki Elli Kılıç". Savaş Kılıcının ortalama uzunluğu kırk beş inçti. Bıçak bölümü otuz sekiz inçten, kabzası ise yedi inçten oluşurdu. İki Elli Kılıcın ortalama uzunluğu altmış iki inçti ve elli inçlik bir bıçağa ve on iki inçlik bir kabzaya sahipti. Bir şövalyenin veya sıradan bir askerin, saatlerce üç kiloluk bir silah kullanması neredeyse imkânsız görünüyor. Ancak, bu savaşçıların küçük yaşlardan itibaren bu kadar ağır silahlar kullanmak üzere eğitildikleri bilinmektedir. Daha hafif, daha küçük silahlarla başlayarak, çocukluktan itibaren kılıçla talim yapılmaktadır ve bir çocuk on beş yaşına geldiğinde tam boyutlu bir silah kullanmaya başlar[171].

Kılıçların etkinliğine dair veriler Munkiz'in kayıtlarında bulunmaktadır. Munkiz, bir adamın nasıl burnunun ortasından bir Frenk kılıcıyla vurulduğunu ve yüzünün kulaklarına kadar kesildiğini anlatmıştır; "Yüzünün yarısı göğsüne sarkmıştı. Yarık neredeyse bir el açıklığı kadar geniş idi[172]".

Kılıcın bölümlerinden kabza başında ise 1180'e dek *tea-cosy* ya da *brazil-nut* şeklindeki kabza başları görülür. Sonraları disk şeklindeki genellikle eğimli kenara sahip, ortası kabarık kabza başları kullanımı yaygınlaştı. Bu gelişme, pratik gayelere hizmet ediyordu aynı zamanda silahın ağırlığını ve şövalyelerin yorgunluğunu azaltmak hedefleniyordu. Kabza başları genellikle demirden yapılsa da buna alternatif olarak bronz da kullanıldı. Bunun yanı sıra ender de olsa az bulunan materyaller de kullanıldı[173].

---

[169] Liebau, s. 36.
[170] Tibble, s. 137.
[171] Ewart Oakeshott, **A Knight and His Weapons**, Pennsylvania, 1997, ss. 58-59; Liebau, s. 36.
[172] Liebau, s. 36.
[173] Edge ve Paddock, s. 46.

Kılıçların bıçaklarının üzeri sıklıkla dini motifler ile oyulmuştu. Tabiiyetle haçlılar kendilerini Tanrı'nın adamları olarak görmekteydiler. Bu sebeple bıçakları üzerinde "homo dei (Tanrı'nın adamları)", ya da "nomine domini (Tanrı'nın ismi adına)" gibi ibareler mevcuttu. Bu gibi dini ibarelerin kısaltmaları da yazılıydı. Ayrıca gizemli bir şekilde birbirini tekrarlayan harfler ve semboller de kullanılmıştı. Zaman zaman herhangi bir mana barındırmasından ziyade estetik amaçla da bu semboller kazınmış olabilir[174].

Hançerlerin kullanımı ise Haçlı askerlerinde yaygınlaşmamıştı. 1000-1150 civarında bulunan Orta çağ hançerinin daha önceki formuna *cultellus* deniyordu ve bu hançerler daha basit bir nitelikteydi. 1230'a kadar hançerler esas olarak bir köylü silahı veya bir suikastçı için alet olarak görülüyordu. Ancak zaman geçtikçe şövalyeler, hançerlerin etkili bir kısa menzilli saldırı olduğunu fark ettiler. O zaman bile, bir şövalyenin diğer silahları kırıldığında veya şövalye yakın mesafede savaşırken son çare olarak hançerler kullanıldı[175].

Frenk süvari birliklerinin önemli bir bölümünü oluşturan Türkopollere gelecek olursak, onların zırhları konusunda ayrıntılı malumatlar bulunmaz. Bir kayıta göre 1192 yılında Kral Guy de Lusignan iki atı ve bir haubergionu olan Türkopollere tımar dağıtımı yapmıştır. Ancak bu bilgi, tüm Türkopollerin haubergiona sahip olduğu anlamına gelmez. Yine de Türkopollerin hafif zırha sahip olduğu bilinmektedir[176]. Muhtemelen *aketon*[177] ya da *gambeson*[178] olarak bilinen hafif zırhlar kuşanmışlardır. Aynı zamanda ait olduğu krallığa ait bir renkle boyanmış küçük kalkanlar taşımışlardır[179].

Türkopollerin kullandığı silahlar çeşitliydi. Onlar nadiren de olsa mızrak ya da kısa kargılar kuşanırlardı[180]. Fakat silahları arasında en göze çarpanı yaylardı. Surlu William, onları "levis armature" olarak tanımlardı. Bu ise yayla ilişkili bir mana taşımaktaydı. Aynı şekilde Munkiz de Türkopolleri "Fransız okçuları" olarak

[174] Edge ve Paddock, s. 47; Oakeshott, s. 75.
[175] Edge ve Paddock, s. 48; Oakeshott, s. 91.
[176] Yuval Harari, "The Military Role of the Frankish Turcopoles: A Reassessment", **Mediterranean Historical Review**, Vol XII, No 1, s. 87.
[177] Zırh olarak kullanılan kalınlaştırılmış pamuklu ceket.
[178] Gambeson zırhlar keten ve yünden yapılabilen içi at kılı ve eski kumaşlarla doldurulan hafif zırhlardır. Plaka zırhlar ile de eklemlendirildiği de görülmüştür.
[179] Terence Wise, **The Knights of Christ; Religious/Military Orders of Knighthood 1118-1565**, Ed. Martin Windrow, Osprey Publishing, London, 1984, s. 34.
[180] Wise, s. 34.

tanımlamıştı. Makdisi de eserinde mızraklı süvariler ile yay kullanan Türkopoller arasındaki ayrımı açık bir şekilde dile getirmişti. Ambroise, Richard'ın Mısır kervanına yaptığı saldırıyı anlatırken, Richard'ın kervanı taciz etmeleri için Türkopolleri, okçuları ve arbaletçileri gönderdiğini ve bu birliklerin oldukça kalın oklarla adeta bir yağmur yağdırdıklarını söyler. Yine zikredilen müellif, Yunan atlı okçuları ile Türkopolleri karsılastırmıstır. Türkopollerden söz ederken onları okçularla tek bir grup olarak nitelendirir. Bu açıdan Türkopoller, hafif süvari olarak görülmekle birlikte temel olarak atlı okçu olarak nitelendirilmiştir[181].

Eğitim konusunda değinecek olursak, Avrupa'da Frenk atlı şövalyelerinin eğitiminin çekirdeğini turnuvalar oluştururdu. Turnuvalar genellikle bir savaşı andırırdı[182]. Ancak bu tür turnuvalar haçlı seferleri esnasında görülmedi. Nitekim haçlı birlikleri doğrudan savaşın içerisindeydiler ve doğal olarak yapay eğitim tatbikatları yapmaya ihtiyaç duymadılar. Dönemin kroniklerinde yer alan küçük çaplı baskınlar ve çatışmalar, esasında haçlı orduları için bir tatbikat niteliğindeydi. Bu ani ve küçük çaplı çatışmalar birliklerin uyum içerisinde hareket etmeyi öğrenmesine yardımcı oluyordu[183].

Avrupa'da atlar savaşın gürültüsüne ve kaos ortamına uyum sağlayacak şekilde eğitiliyorlardı[184]. İki grup atlı birlik, birbirine karşı hızla hücum ediyor, akabinde gruplardan biri taraflar iç içe geçmeden hemen önce ani bir manevrayla geri dönüp ricat ediyordu. Bu eğitim, atlı birliklerin topluca manevra kabiliyetini de geliştiriyordu[185]. Bireysel bir atlı eğitiminin önemli parçası, *quintain* adı verilen ve mızrak isabetliliğini arttırmak için gerçekleştirilen eğitim idi. En basit haliyle bir direğin üzerinde bulunan top şeklindeki ya da insan silüetindeki bir hedefe hücum esnasında mızrağı isabet ettirme pratiğiydi. Aynı zamanda çarpmanın etkisiyle binicinin dayanıklılığını arttırmak da amaçlanıyordu[186].

[181] Harari, ss. 87-88.
[182] John France, "The Battle of Bouvines 27 July 1214", **The Medieval Way of War; Studies in Medieval Military History in Honor of Bernard S. Bachrach**, Ed. Gregory I. Halfond, Ashgate, 2015, s. 267.
[183] Tibble, s. 136.
[184] Jones, s. 68.
[185] Jones, s. 78.
[186] Jones, s. 85.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİNDE TÜRK VE FRENK SÜVARİSİ

3.1. HAÇLI SEFERLERİNİN DOĞUŞU

Haçlı Seferleri, dini kökenleri itibariyle kutsal toprakların Müslümanların eline geçmesi ile başlayan Türklerin 11. Yüzyıl'ın ortalarından itibaren başlayarak ve Malazgirt Savaşı'nın nihaî sonuçlarıyla Türklerin durdurulamaz bir şekilde Anadolu'ya ve Yakın Doğu'ya girişiyle şekillenen, Batı ve Doğu medeniyetlerinin karşılaştığı; sadece savaş ve askeri karşılaşmanın ötesinde siyasi, ekonomik, kültürel temasların da yoğun bir şekilde yaşandığı süreçtir.

Haçlı Seferleri'nin gelişimi kutsal toprakların kurtarılması gibi dini bir temada gerçekleştirilmiş olsa da bunun arka planındaki başlıca tarihsel nedenler ekonomik, sosyal ve siyasi sebeplerdi. Bunlar da Avrupa'da uzun bir süredir süregelen iç karışıklıklar, açlıklar, kıtlıklar ve topraksızlık olgularıdır.

Avrupa'da nüfusun artması ve kaynakların yetersiz kalması; kendi içinde daha izole kalan ve mücadele eden Avrupa devletlerine başta Katolik Batı Dünyası'nın dünyevi yöneticisi Papa olmak üzere kilise yönetiminin bir çözüm arayışı ile şekillenmiştir. Bu noktada nedensel olarak Avrupa içindeki ekonomik ve siyasal çatışmaları, kargaşayı Avrupa dışında bir dış düşmana aktarmak düşüncesi birinci noktadır. İkinci noktada da İslam dünyasının yönetiminde olan ve yüzyıllardır kontrol ve denetiminde olan Doğu Hristiyanlığını kurtarma yolunda elde edilen zaferleri, kazançları ve toprakları Avrupa uğruna Avrupalılar tarafından kullanmak düşüncesi amaçlanmıştır. Böylece hem dünyevi; siyasal ve ekonomik sorunların çözümü gerçekleşmiş olacak, hem de dinî, uhrevî olarak zarurî bir hizmet gerçekleştirilmiş olacaktır.

Batı ve Doğu kiliselerinin mücadelesi Bizans İmparatorluğu'nun ya da Doğu Roma İmparatorluğu'nun Müslümanlara karşı yalnız kalmalarına sebep olmuştu. Çünkü iki kilise de birbirine karşı bir güç savaşı vermekteydi. 1054 yılında yaşanan Büyük Schisma[187] sonrasında iki kilise tamamen ayrılmıştı. Bu da Bizans

[187] Doğu ve Batı Kiliselerinin ayrılmasını ifade eden kavram.

İmparatorluğu'nun Müslümanlara karşı verdiği mücadelelerde yalnız kalmasına sebep olmuştu.

Asırlardır Müslümanlar ile savaşların ve toprak kayıplarının yanı sıra Bizans İmparatorluğu, Orta Doğu'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Türk-İslam Devletleri ile de daha sert bir mücadelenin içine girmiştir. Bu yeni ve etkili siyasi lehdar Hazar'ın Güney Doğu'sundan başlayarak kısa zamanda İran'a hâkim olan İslam dünyasının ayrılıklarına son verip siyasi hakimiyeti ele alan Büyük Selçuklu Devleti'dir. Büyük Selçuklu Devleti, Türk ve İslam Dünyası'nın adeta yeni kutbu olmuştur. Orta Asya bozkırlarından ve Doğu'dan pek çok sayıda savaşçı Türk kitlelerine yeni hedef olarak Anadolu'yu, Kafkasları ve Orta Doğu'yu bir hedef haline getirmiş, Orta Asya ve Anadolu arasındaki yönetimleri ile İran coğrafyasında adeta bir sıçrama bölgesi oluşturmuştur.

Büyük Selçukluların İslam Dünyası'nın da meşruiyetini eline almasıyla Anadolu ve Orta Doğu sünni Türk-İslam Dünyası'nın hakimiyeti altına girmeye başlamıştı. Bu sorunları ortadan kaldırmayı hedefleyen Bizans İmparatorluğu, Müslümanları ve Türkleri tamamen bozguna uğratıp, hem kaybettiği toprakları geri kazanmak hem de kutsal toprakları kurtarmak amacıyla Malazgirt Savaşı'na giden süreci başlatmıştır. Neticede 1071 Malazgirt Savaşı Bizans İmparatorluğu'nu artık direnemeyecek şekilde güçsüz bırakmıştı.

Bölünmüş ve parçalanmış Hristiyanlık dünyası içinde Bizans'ın mağlup düşüşü ve Sünni Müslüman dünyanın tek çatı altında toplanması Batı Hristiyanlığınca da yakından takip edilen bir konuydu. Artık Batı Hristiyanlığı ile güç mücadelesine giren Bizans İmparatorluğu, yok olmamak ve yalnız kalmamak için Batı Hristiyanlığının desteğine ihtiyaç duyacak ve kendisinin üzerinden Avrupa'dan gelecek kitlelerin Anadolu'ya geçişini hazırlayacak, lojistik hatlarını oluşturacak ve destekleyecek ortamı yaratabilecekti. Gerekli tüm şartların oluşması ile 1095 yılında Papa II. Urbanus, Clermont Konsili'nde Haçlı Seferleri çağrısını yaparak yeni bir tarihsel süreci başlatmıştır.

3.2. PİERRE L'ERMİTE HAÇLI SEFERİ

Papa II.Urbanus'un çağrısına uyacak olanlar öncelikle en yakınındaki kendilerine bağlı olan yükümlü askerlerdi. Akabinde Fransa, Almanya ve İtalya gibi Katolik dünyanın pek çok bölgesinde kiliseye bağlı rahipler, vaizler ateşli konuşmalar ile halkı Haçlı Seferleri'ne davet ediyorlardı. Bu vaizlerden birisi de Pierre L'ermite adındaki Fransa Amiens'li birisiydi. Pierre L'ermite yaşantısı ile de tam bir Hristiyan münzevisi olup halkı etkileyen bir kişilikti. Bunu Haçlı Tarihçisi Guibertus Novigenti şu şekilde açıklamaktadır: "Pierre ne derse ne yaparsa yarı ilahî imiş gibi görünürdü." Pierre ve ona bağlı adamları Fransa ve Almanya bölgelerinde dolaşarak kısa zamanda insanları etkileyip, Köln civarında çoğunluğu köylülerden oluşan aralarında asilzadelerinde olduğu sayısı 20.000'i bulan bir kalabalık toplamıştı.[188] Anna Komnena bu kalabalığı tasvir ederken şu şekilde bahsediyordu;

> *bu adamlardaki coşku ve atılganlık öylesineydi ki bütün yolları kapladılar…askerlerin yanı sıra kum tanelerinden ve yıldızlardan daha çok sayıda sayısız insan omuzlarında palmiye dalları, haçlar taşıyarak yürümekte idiler, bunlar yerlerinden yurtlarından ayrılmış kadınlarla çocuklardı, onları gören her yerden akıp derelere benzetirdi…o kalabalık bize doğru gelmekteydi…*[189]

Pierre L'ermite önderliğinde Doğu'ya doğru yola çıkan haçlı ordusu yolda bir ordu anlayışından uzak bir biçimde disiplinsizlikler sergilemiş ve çeşitli karışıklıklara sebep olmuştu. Özellikle Macaristan bölgesinde iken Macarlar ile savaşlar yaşanmış, Bizans topraklarına girince orada da yerel halka karşı yağmalar ve talanlar düzenleniyordu. Nihayetinde İstanbul'a ulaşan Haçlı Ordusu'na Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos şehir surları dışında Haliç kıyısına yakın bir yerde kamp kurmalarına izin vermiştir. İmparator Aleksios savaşmak için gelen bu birliği yetersiz ve düzensiz, disiplinden uzak bularak, sayıları yolda da yaşanan çatışmalardan dolayı azalan yaklaşık 7.000 kişilik bu birliği ardından gelecek Haçlı askerleri ve lordları bekletmek düşüncesindeydi. Çünkü İmparator Aleksios bu disiplinden uzak birliğin Türklere karşı etkin olamayacağı kanaatindeydi. Ancak bu güruhun yerel halka zarar vermeleri, hırsızlık ve düzensizlik içerisinde olmaları sebebiyle onları gemilerle

---

[188] Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss. 10-12.

[189] Anna Komnena**, Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası**, Çev. Bilge Umar, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1996, , s. 304.

Anadolu'ya geçirmişti. Böylece Türklerle Haçlı Ordularının karşılaşacağı ilk süreç başlamış oldu.[190]

3.3. KSERİGORDON KALESİ MUHAREBELERİ

Haçlı Ordusu Anadolu'ya geçtikten sonra mezhepsel ayrılıklar yaşadıkları ve bir anlamda kafir gibi gördükleri yerli Ortodoks Hristiyan halka dahi baskılar uyguluyor, baskınlar düzenliyorlardı. Nihayetinde Haçlı Ordusu küçük gruplar halinde Anadolu Selçukluları'nın başkenti İznik civarına doğru sokulmaya başlamışlar ve köyleri yağmalıyorlardı.

Türklerle Haçlı ordusunun ilk karşılaşması bir Türk garnizonunun yaşanan bu olayları fark etmesiyle başladı. Küçük bir Türk devriye birliği sayıları 1000 kadar olan Fransız Haçlı Ordusu'nun üzerine yollanmış ve geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu haberin üzerine daha da alevlenen Haçlı Ordusu Alman ve İtalyan birlikler ile 6000 kişiyle amirleri Rainaldus'un önderliğinde İznik civarındaki Kserigordon kalesini ele geçirdiler ve burayı bir üs haline getirmek istediler. Ancak bu haberleri alan Sultan I. Kılıçarslan duruma hiddetlenerek İlhan ünvanlı kumandanı Muhammed'i bu ordunun üzerine yollamıştır. Kalenin zaptı konumu itibarıyla zor olduğu için araziyi ve bölgeyi iyi bilen Selçuklu Ordusu kaleyi kuşatmış, kalenin su kaynağının dışarıda olmasından faydalanarak zapt etmişler ve kale içerisindeki Haçlı garnizonunu susuzluk ile karşı karşıya bırakarak teslim almayı hedeflemişti. Nihayetinde bu taktik başarılı olmuş sekiz gün içerisinde Rainaldus teslim olmayı kabul etmişti. Teslimiyet şartları da oldukça ağırdı, ya dinlerini inkâr ederek Müslüman olacaklar, ya esir olacaklar ya da öldürüleceklerdir. Rainaldus ve bir kısım Haçlı Müslümanlığı kabul etmiştir. [191]

Türklerin şüphesiz buradaki en büyük avantajı ve zaferi; araziyi ve bölgenin askeri anlamda savaş sahasını iyi bilmeleriydi. Dolayısıyla Türkler savaş stratejilerinin en önemli yanı olan kuşatma stratejisini düşmanın temel besin kaynaklarını yok ederek teslimiyete zorlamıştı. Savaş dehası olan Sun Tzu bu durumu şu şekilde yorumlamaktadır: "Akıllı lider düşman ordusunu savaşmadan, düşman kentlerini

[190] Demirkent, ss. 14-15.
[191] Demirkent, s. 16.

kuşatmadan ele geçirmesini bilir. Düşman krallığını savaş meydanında uzun sürecek savaşlardan çok savaş oyunları ile bitirir."[192]

3.4. DRAKON SAVAŞI

Kserigordon Kalesi'nin zaptolunduğu haberini alan ana Haçlı Ordusu birliği oldukça heyecanlanmış ve motivasyonları artmıştı. Başlarında önderleri Pierre L'ermite'in Bizans sarayından yardım istemek için gittiği bir zamanda gelen bu haber karşısında Haçlı kampı arasında bir ihtilaf çıkmıştı. Nihayetinde Haçlı reisleri arasında Türklere karşı Pierre'in beklenmeden harekete geçilmesi ve daha büyük bir sefer yapma isteğiyle ordunun toparlanıp savaşa girilmesi kararı alınmıştı. 21 Ekim 1096 yılında 20.000'den fazla Haçlı kuvveti Kibotos'tan yola çıkarak İznik'e doğru harekete geçildi. İznik'e en kısa yol dağlar arasından vadi geçidinden geçilerek gidilen yoldu.

Haçlı Ordusu şövalyelerin ön saflarda, yayaların da arka saflarda olduğu bir düzende ilerlemekteydi. Drakon Vadisi'ne gelince burada Türklerin pususuna düşmüşlerdi. Ormanlık arazide ilereyen Haçlı Ordusu'na her yerden ok atışı gelmekteydi. İlk hedef Haçlı Ordusu'nun atlı birlikleri olmuştu. Çünkü yaya birliklerin hareket kabiliyetleri düşük olduğu için atlı birliklerin düzenini bozup, onları devre dışı bırakarak düşmanı kolay bir av haline getirmek amaçlanmıştı. Şövalyeler atlardan düşmüş, binicisiz kalan atlar da Türklerin yönlendirmesiyle düşman yayaların üstüne sürülüyordu. Böylece düşman düzenini tamamen bozmak amaçlanmıştı. Şövalyeler Türk hücumuna karşı savaşmaya gayret etseler de orduyu kaplayan panik karşısında karargahlarına doğru geri çekilmek durumunda kaldılar. Arkasından kovalayan Türk ordusu karargâha kadar girdi ve dağınık, kargaşa içindeki Haçlı Ordusunu civar bölgelere ve ormanlara kaçanlar dışında tamamen yok etti. Anna Komnena bu savaşı şu şekilde tasvir ediyordu:

> *Zenginlik lafını duyanlar hepsi karmakarışık İznik yoluna fırladılar… Bunlar ne saf saf dizilmişlerdi ne de düzenli bir birlik halinde ilerliyorlardı. Drakon deresi yakınında Türklerin kurduğu pusunun ortasına düştüler acınacak biçimde kıyımdan geçirildiler. Türklerin kılıcına o kadar çok sayıda Kelt ve Norman kurban gitmişti ki her yanda yatıp duran savaşçı cesetleri toplanıp yığıldığında…pek geniş bir dağ benzeri oluşturuldu. Kemik yığını öylesine büyüktü…*[193]

[192] Sun Tzu, s. 43.
[193] Komnena, s. 307.

Canlarını kurtarabilenler İstanbul'a getirilerek ellerinden silahları alındı ve arkasından gelecek Haçlı Ordularını beklemeleri için sur dışında bir kampa yerleştirildiler. Böylece "Halkın Seferi" adı verilen Pierre L'ermite önderliğindeki Haçlı Seferi başarısızlıkla sonuçlandı.[194]

3.5. BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ

İmparator Aleksios Komnenos Haçlı Seferi'ne çağrı sonrasında yaşanan olaylardan sonra Batılıların amaçlarının Doğu'da toprak kazanmak ve devlet kurmak istediklerini anlıyordu. Bundan dolayı stratejik olarak onlara vereceği yardımlar karşılığında kendisi de onların sadakatini kazanmak istiyor ve Batılı şövalyelerden kendi adetlerine uygun bir şekilde vasallık yemini talep ediyordu. Türklere karşı kazanılan toprakların yönetimi onlarda olacak ve kurdukları yönetimlerin bağlılığı Bizans İmparatorluğu'na bağlı olacaktı. İstanbul'a bu amaçla gelen ilk ordu olan Hugue de Vermendois adındaki Fransız dükü bu durumu kabul etse de gelen Haçlıların hepsinin fikri bu şekilde olmayacaktır. Gelen ikinci ordu da Aşağı Lorainne Dükü Godefroi de Boillon önderliğindeki Fransızlar olacaktır. Godefroi ile beraber kardeşi Boulogne Dükü III. Eustache ve Baudouin gibi birçok ünlü şövalye de gelmişti. İmparator Aleksios onlardan da vasallık yemini almayı denemişse de girişimleri başarısız olmuş ve bu büyük ordunun yaratacağı tehlikeleri görebiliyordu. Ardından gelecek orduların da haberini almasıyla İmparator Aleksios Haçlı ordusuna verdiği destekleri kesmesiyle sonuç Haçlıların İstanbul'a saldırması şeklinde oldu. Ancak İmparatorluk kuvvetleri baksın gelerek vasallık yemini alıp onları Anadolu'ya geçirdi. Onları İzmit yolundaki Pelekanon[195] bölgesine yerleştirdi. Baudoin İstanbul'a gelen şövalye ve lordların yeminlerine eşlik etmek için saraya çağrılmıştı. Sarayda Batı ve Doğu yönetimlerinin farklılığı göze çarpmaktaydı. Gelen lordların ve şövalyelerin merkezi yönetimlerden uzak olduğu sarayda yaşanan şu olaydan anlaşılmaktadır. Yeminler edildikten sonra bir şövalye imparatorun tahtına oturma cüreti gösterir, bunun üzerine Baudoin onu tahttan kaldırmaya çalışır ve şövalye "şu adama bak, böyle cesur kumandanlar ayakta dururken o oturuyor" diye söylenir. Aleksios adamın

[194] Demirkent, ss. 17-18.
[195] Bugün ki Kocaeli ili, Gebze ilçesi, Eskihisar bölgesi.

söylediklerini tercüme ettirir ve herkes salondan çıkarken onu yanına çağırıp kim olduğunu sorar. Kendisinin saf kan Frenk olduğunu, bu zamana kadar kendisi ile karşılaşacak ve onu yenecek hiçbir kimse olmadığını söyler. Aleksios'da mağrur bir şekilde: "Sen çarpışmak istemiş ancak fırsat bulamamışsan işte sana çatışmalardan başını alamayacağın fırsat geldi. Sana ordunun ne önünde ne de arkasında ol tam tersine ordunun ortasında ol öğüdünü içtenlikle vermek isterim, çünkü ben Türklere karşı savaşma yöntemi üzerine çok uzun süredir deneyim edindim" demiştir.[196] Anna Komnena İmparator Aleksios'un sadece bu adama değil tüm diğerlerine de aynı şekilde Türklerle karşılaşacakları savaşlarda uyarılarda bulunuyordu. Çünkü Batılı şövalyeler Türkleri tanımasa da İmparator Aleksios Türklerin savaş konusundaki yeteneklerini geçmiş tecrübelerinden oldukça bilmekteydi.[197]

Fransızların gelişinden sonra da Güney İtalya Normanları Bohemund önderliğinde İstanbul'a gelmiştir. Bohemund'da İmparator Aleksios'a karşı bağlılık yeminini sorgulamadan kabul edip vermişti. Çünkü o da bir strateji yaparak İmparator Aleksios'un güvenini kazanıp Haçlı Ordusu'nun reisi olmak istiyordu. Onlar da Anadolu'ya geçirilip Godefroi'nin birliklerinin yanına gönderildiler.

Ardından Papa'nın çağrısını kabul eden ilk lider olarak topraklarını oğlu Bertnard'a bırakıp Güney Fransa civarından dönmemek üzere yola çıkan Toulouse Kontu Raymond de Saint-Gilles önderliğindeki ordu katılım sağlayan en kalabalık ordu olmuş ve onlar da İstanbul'a vardı. O da diğer Haçlı liderleri gibi sadakat yemini etmekte inat etse de Godefroi ve Bohemund'un tavsiyeleriyle İmparatorluk aleyhinde bir şey yapmayacağına yemin ederek ordusuyla Pelekanon karargahına gönderildi.[198]

Kuzey Fransızlarından oluşan bir diğer ordu da Normandiya dükü Robert, Blois kontu Etienne ve Flandre kontu II. Robert önderliğinde İstanbul'a geldiler. Gelen Haçlılar İstanbul'dan ve İmparator Aleksios'un da verdiği zengin hediyelerden oldukça etkilenmekteydiler. Hatta Blois kontu Etienne karısı Adele'ye yazdığı bir mektupta kayınbabası Fatih William'ı kastederek "sevgilim senin baban da çok hediyeler verdi ama bu adamın verdikleri yanında hiç kalır" diyerek İmparator'un ne kadar cömert olduğunu belirtir.[199] Aynı şekilde Anna Komnena'nın anlatımına göre

[196] Komnena, s. 320.
[197] Demirkent, ss. 22-23.
[198] Demirkent, s. 26.
[199] Demirkent, s. 27.

Bizans'a karşı düşmanca tavırlar besleyen Bohemond'a İmparator hediyeler gösterdiğinde "bende bu kadar değerli mal olsaydı, şimdiye kadar çoktan pek çok ülkenin hükümdarı olurdum" demiş ve görevli de ona "bunların hepsi imparatorun bağışlaması sayesinde senindir" dendiğinde sevinçle kabul ettiğini belirtir.[200]

Artık sayıları oldukça artan düzenli Haçlı Ordusu birlikleri saldırıya geçmeye başlayacaktır. Pelekanon'daki kampta beklemekte olan Haçlı Ordusu yola çıkarak doğrudan Türkiye Selçukluları başkenti İznik'i kuşatmak üzere yola çıkar şehri kuşatırlar. Sonradan katılan Kuzey Fransız orduları da onlara orada katılırlar.[201] Muhtelif birliklerden oluşan bu ordunun sayısının yaklaşık 70.000 kişiyi bulduğu tahmin edilmektedir.[202]

Pierre L'ermite'e karşı elde edilen başarı Sultan I. Kılıçarslan'ı Haçlı Ordusu'na karşı güvenini artırsa da bu defa çok daha düzenli, tecrübeli ve kalabalık ordularla karşılaşacaktı. Haçlıların haberlerini alsa da tedbir olarak önlemler gevşek tutulmuştu. Hatta muhtemelen Haçlıların İznik'i kuşatacaklarını bile düşünmemişti. Bu sırada Kılıçarslan Ermeni Gabriel'in elinde bulunan Malatya'yı topraklarına katıp hakimiyetini Doğu'da geliştirmek niyetindeydi.[203] Kılıçarslan'ın Doğu'da Anadolu birliği için yaptığı mücadeleler sırasında bu kuşatmanın olması hem İznik'in ele geçirilmesini kolaylaştırmış hem de hızlıca yola çıkıp gelmeye çalışan ordunun da yorgunluğunu artırmıştı. Hatta Kılıçarslan'ın gelmeyeceğini düşünen kale garnizonu şehri Haçlılara vermektense Bizans komutanı Boutoumites ile şehrin teslimini görüşmek üzere içeri almışlardı ki o sırada Kılıçarslan'ın geldiği haberini alınca görüşme bitirilmişti.[204] Ancak birlikler gelene kadar şehir kuşatılmıştı. Öncü Türk birliği saldırıp şehre girmeye çalışsa da Haçlılar onları geri püskürtmüştü. Kılıçarslan yanında Karaca, Buldacı ve diğer Türk beyleriyle İznik'e doğru hızlıca yola çıkmış ve karşısında büyük bir Haçlı Ordusu ile karşılaşmıştı. Raymond de Saint Gilles Türklere doğrudan saldırmanın mantıklı olduğunu düşünür ve ona desteğe Robert de Flandre gelir. Türkler ve Haçlılar arasındaki ilk sağlam mücadele bu olacaktır. [205]

---

[200] Komnena, s. 322.
[201] Demirkent, s. 29.
[202] Michael F. Pavkovic, "Dorileon (Eskişehir) 1097", **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 21.
[203] Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev. Hrant D. Andreasyan, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 187.
[204] Komnena, s. 325.
[205] Demirkent, ss. 30-31.

Sultan Kılıçarslan öncü birliğinin yenilgisinden ve geri çekilişinden sonra ordusunu birleştirip İznik önünde toplanan bu yabancı orduya sağlam bir yenilgi yaşatmak istiyordu. Sabah vakti bütün ordusuyla İznik önündeki ovada toplanmışlardı. Ancak bu durum üzerine Haçlı Ordusu önceki gelen ordunun aksine bu defa donanımlı, düzenli ve disiplinli askerlerden oluşmaktaydı. Haçlı Ordusu "tepeden tırnağa silahlanıp" harekete geçmişti.[206]

Şövalyeler ağır ve tam zırhlı, sağlam donanımlı, savaş tecrübeli atlı birliklerden oluşmaktaydı. Ellerindeki uzun mızrakları ile sıkı bir düzen halinde birbirlerine yakın bir şekilde grup halinde saldırıyorlar ve bu ağır zırhlı yakın düzendeki hücum şeklinde saldırıyı durdurmak oldukça zor bir meziyetti. Buna karşılık olarak Türk birliklerinin ana omurgası özellikle meydan savaşlarında üstünlüğü sağladığı Türk süvarisidir. Türkler hızlı koşabilen, hareket kabiliyeti fazla atlara biniyorlar, giydikleri zırhlar genellikle ince ve hafif olup, hafif kalkanlar taşıyorlardı. Bu durum onların esnekliklerini ve at üzerinde daha rahat hareket edebilecek bir ortam sağlıyor, at üzerinde yay kullanımlarını daha etkin hale getiriyordu. Türklerin savaş düzenleri Haçlı şövalyeleri gibi toplu ve kümeli hücumlardan ziyade dağınık ve dalga dalga akınlar halinde oluyor hücum ederken de geri çekilirken de iyi nişanlar alarak düşmanı yıpratıyorlardı.[207]

Şehri kurtarmak ümidiyle hareket edenen Selçuklu ordusu güneyden Provence birliklerine doğru saldırıya başlamıştı. Ancak bu bölge arkası orman ve şehir surları önündeki Haçlı ordusuna karşı Türk süvarileri yeterli manevra alanı bulamıyordu. Zira hafif zırhlı atlı okçulara karşı direk bir savaş şansı bulabilen zırhlı Haçlı süvarileri avantaj sağlıyordu. Haçlı ordusuna doğrudan hücum eden bu atlı okçu birlikleri başlangıçta bu orduya karşı başarı sağlamıştı. Ancak Haçlı birlikleri hızlı bir şekilde güney tarafına desteğe gelmiş ve Godefroi de Bouillon kumandasındaki bu destek savaş meydanında Haçlılar lehine ciddi bir fark yaratmışlardı. Raymond'un şövalye birlikleri de göğüs göğüse savaş durumundaki Selçuklu süvarilerine arkalarından dolaşarak bir saldırı başlatmışlar ve bu durum Türk ordusunu zor bir duruma sokmuştu.[208]

[206] Komnena, s. 326.
[207] Demirkent, ss. 31-32.
[208] Pavkovic, s.21.

Türk süvarisinin ve Avrupa şövalyesinin karşı karşıya kaldığı bu savaş, asırlardır gelişen süvari kültürlerinin de bir anlamda üstünlüklerinin ve zayıflıklarının belli olacağı tarihsel neticeleri ortaya çıkaracaktı. Nitekim bu savaş tüm gün devam etmiş Haçlı Ordusu ağır kayıplar verse de net bir sonuç elde edilemeyerek Kılıçarslan'ın ordusu geri çekilmek durumunda kalmış ve şehri içindeki garnizonun kaderine terk etmiştir. Kılıçarslan'da bu savaş sonucunda Haçlı Ordusu'nun güçlü ve zayıf yanlarını öğrenmiş olup düşmanın sandığından daha nitelikli olduğunu farketmişti.

Haçlılar nihayetinde İmparator Aleksios'tan gelen destekler ile kuşatma araçlarını geliştirince şehir direnemeyeceğini anladı ve Kılıçarslan'ın şehirdeki Türk garnizonuna "bundan böyle, en uygun sandığınız neyse onu yapın" haberi üzerine şehir Bizans İmparatorluğu'na teslim oldu.[209] Ionnes Zonoras'ın ifadesine göre de "kenti pek çok para karşılığında imparatora teslim etmişlerdi."[210] İznik haçlılardan ziyade Bizans'ın eline geçtiğinde Kılıçarslan'ın eşi de esir alınmıştı ve esirlere iyi muameleler edip sultanın eşi ve çocuklarını da Kılıçarslan'dan haber gelene kadar İstanbul'a götürmüşlerdi. Savaşın akabinde Haçlılar İmparatorluğa kendilerinden habersiz bir şekilde teslim alınmasına, yağmalanmamasına karşı kızgın olsalar da İmparator Aleksios onları Pelekanon'da altınlar ve hediyeler dağıtarak teskin etmeyi başarmıştır. İznik'in Türkler tarafından kaybedilmesi Haçlı Seferleri'ne büyük bir moral kaynağı olmuş Avrupa'da bu zaferin sesi yankı yapmıştı. Artık Haçlı Seferleri Avrupa'daki destek vermeyen diğer şehirlerin ve lordların da ilgisini çekmişti.[211]

3.6. DORYLAİON SAVAŞI (1 TEMMUZ 1097)

İznik zaferinin ardından Haçlı Ordusu ve şövalyeler ilerlemek için sabırsızlanıyordu. 26 Haziran'da Anadolu içine doğru harekete geçtiler. Onlara Bizans İmparatorluk kumandanları rehberlik ediyor ve yolda ikmalini kolaylaştırmak amacıyla Bohemund idaresinde Güney İtalya Normanları ve Kuzey Fransa Normanları birinci grup, Raymond de Saint Gilles idaresinde Kuzey Fransızları ve Lorainne'liler

[209] Komnena, ss. 326-329.
[210] İonnes Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 169.
[211] Demirkent, s. 33.

de ikinci grup olmak üzere birer gün aralıklarla ikiye ayrılarak Eskişehir, Konya üzerinden Antakya'ya doğru ilerleyeceklerdi. Bu sırada Kılıçarslan'da birliklerini toparlamak ve kuvvetini artırmak üzere yeni bir savaşa hazırlık yapıyordu. Danişmendli Gümüştekin, Kayseri Selçuklu Beyi Hasan'ı yardımına çağırmış, Suriye'deki Türklerden de yardım istemişti. Ancak Suriye'den gelecek destek gelmeden Haçlı Ordusu'nun Eskişehir'e doğru geldiğini öğrenip birliklerini Eskişehir kuzeybatısına Sarısu ovasının alçaklarına yerleştirdi. Aynı gece de iki gruba ayrılmış olan önden yola çıkan Normanlar da bu araziye karargahını kurdu. [212] Sultanın amacı topladığı bu hızlı birlikler ile hızlı bir baskın düzenlemek ve Haçlı kuvvetlerini dağıtmaktı.[213]

Sultanın hücum için seçtiği mevkii biri kuzeyden, biri de batıdan gelip daha sonra geniş bir ovaya açılan iki vadinin kesiştiği bir noktadaydı. Haçlı şövalyeleri çekilebilir ve piyade desteğinden mahrum kaldıklarında etrafları sarılabilirdi. Böylece sultanın planına göre savaş alanındaki manevra sahası İznik'tekinin aksine Türkler lehine olacaktı. Ancak Haçlı keşif birlikleri Türklerin büyük bir ordu farketmişlerdi ve derhal savunulabilir bir üs kurmak için harekete geçtiler. Kampın batı tarafını bataklık bir kısma konuşlandırıp süvari hareket kabiliyetini zayıflatmayı amaçladılar. Bohemund atlı şövalyelerini ordugahın önüne yerleştirmişti. [214]

Önden diğerlerine göre daha hızlı giden bu birinci grubu Türkler takip ediyordu ve sabahında Türkler ordunun tamamının bu gruptan olduğunu düşünerek hücuma geçmiş Haçlı karargahını sarmışlardı. Türklerin okçu birliklerini ve atlılarını gören Haçlı Orduları bu kadar kısa sürede Türklerin toparlanacağını düşünmedikleri için şaşırmışlardı. Türklerin karargâhı kuşatmalarından ötürü kaçma şansları da kalmamıştı ancak Bohemund önderliğinde Haçlılar dirayetli bir şekilde direniyorlardı. Bohemund askerlerine sesleniyor "kumandanlar, İsa'nın cesur askerleri! Gördüğünüz gibi kuşatılmış durumdayız bu zorlu bir savaş olacak. Yaya askerler ordugahı hazırlayana kadar şövalyeler cesurca savaşa girsin" diyordu.[215] Bohemund önderliğinde şövalyeler hücuma kalkma teşebbüsünde bulunmuşsa da karşılarında Türk atlı okçularının oklarını buluyorlardı. Gesta Francorum'da bu durum "Biz kendi aramızda görüşürken

[212] Demirkent, s. 34.
[213] Pavkovic, s.25.
[214] Pavkovic, ss.25-27.
[215] Anonim, Çev: Engin Ayan, **Haçlı Tarihi (Gesta Francorum Et Aliorum Hierosolymitanorum)**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, s.78

Türkler her cepheden bize doğru saldırıp, akıl almaz uzaklıklardan mızraklar ve oklar fırlattılar. Onlara karşı durmak ve üstünlük kurmak için hiçbir şansımız bulunmadığı halde kapalı bir şekilde ilerledik." şeklinde anlatılmaktadır.[216] Zira bu piyade desteğinden ayrılan şövalye birlikleri ana ordudan ayrılıp Türk atlı okçularının avı oluyordu. Şövalyeleri de çember içine alan Türk süvarileri Haçlı ordugahının içine kadar sızmaya başlamışlardı. Anna Komnena'nın eserinde belirttiği üzere "Haçlılar İmparator Aleksios'un öğütlerinin ne kadar akıllıca olduğunu başlarına gelen olayla ilan etmiş oldu."[217]

Kılıçarslan Haçlı Ordusu'nun tamamının karşılaştığı ordu olduğunu düşünürken Bohemund hızlıca diğer orduya haber yollamıştı. Diğer orduya giden habercilere yolda olan Haçlı ordusu inanmamış "bu tamamen yalan" diye tepkiler vermişlerdi zira Türklerin İznik önündeki yenilgisinden sonra toparlanamayacağını düşünmüşlerdi.[218] Savaşın uzun sürmesi sonucunda ikinci grup Haçlı Ordusu da savaş alanına yetişmiş ve savaş dengeleri değişmişti. Türkler güney tarafında Haçlı ordusuyla göğüs göğüse savaşa girmişken Batı'dan parça parça takviyeler geliyordu. Bu defa kuşatılan Türk orduları oluyor, iki Haçlı ordusu arasında sıkışmaya başlamışlardı. Tudebodus "yardıma hızla ikinci ordu gelmemiş olsaydı, adamlarımızdan hiçbiri sağ salim kurtulamazdı" diye anlatmaktadır.[219] Özellikle takviye birlikler ile gelen Raymond kumandasındaki Haçlı birliklerinin Batı'dan toparlanarak Türklerin arkasını farkedilmeden dolaşmaları bir arkadan saldırma şansı yakalamışlardı. Bu saldırı sonrası Türk birlikleri ağır zayiatlar verdirmişti. [220]

Yeni gelen grubun sevinci ile Haçlı Ordusu'nun morali artmış ve Türk ordusu da bu iki grubun birleşmesini engelleyememesi savaşın sonucunu ortaya çıkarıyordu. Türklerin hırsla savaşmasını ve vazgeçmediğini gören Bohemund birlikleriyle sağ kanattan ayrılıp doğruca merkezinde sultanın olduğu tarafa hızlı bir hücumu Türk Ordusu'nun dağılmasına yol açmıştı.[221] Her ne kadar Türkler için bu savaş yenilgi ile sonuçlansa da Haçlı ordusu büyük zayiatlar vermişti. Nitekim Raimundus

[216] Anonim, **Haçlı Tarihi**, s. 72.
[217] Komnena, s. 332.
[218] Peter Tudebodus, Çev: Süleyman Genç**, Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi (Historia de Hierosolymitano İtinere)**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020, s. 81.
[219] Tudebodus, s.83.
[220] Pavkovic, s.27.
[221] Komnena, s. 332.

Bohemund'un bu savaşta geride kalan adamlarından pek çoğunu kaybetti diye anlatmaktadır.[222] Yaklaşık olarak Haçlıların kayıpları 4.000 kadarken, Türklerin zayiatları da 3.000 kadardı.[223]

Bir kez daha baştan aşağı zırhlı olan Haçlı şövalyeleri burada fark yaratarak savaş meydanının kendi lehlerine olacak şekilde düzeni sağlamış ve yakın dövüşte bu tam donanımlı şövalyelere karşı Türk süvarileri üstünlük sağlayamamıştır. Kılıçarslan askerlerinin kahramanca dövüşmelerine rağmen savaşın dengelerinin sayıca üstün olan Haçlılar lehine olduğunu anlayınca daha fazla kayıp vermemek adına savaş meydanını bir kez daha terketme kararı alarak alandan uzaklaşmıştır. Sefere katılan bir Haçlı yazarı Türklerin Dorylaion'daki mücadelesini şu şekilde aktarır: "Türklerin metanet, kahramanlık ve savaş kabiliyetlerini kim tasvir edebilir?..Eğer Türkler Hristiyan olsalardı kudret ve cesaret bakımından kimse onlarla boy ölçüşemezdi." Gene bu savaşla ilgili bir hikâyede Sultan Kılıçarslan'ın Haçlı Ordusu'na yönelik olarak şu şekilde dediği anlatılmaktadır:

> *Biz onları yenmeye ve tutsak alıp birbirine bağlamayı düşünüyorduk. Fakat bu kadar sayısız ve müthiş silahlara, parıldayan mızraklara, miğfer ve zırhlar giyinmiş ölümden korkmadan ilerleyen bu insanların kana susamış hayvanlar gibi saldırışlarını, tutsak almadan herkesi öldürdüklerini, dağ, tepe ve ovaları doldurduklarını gördükten sonra ne yapılabilirdi? Bütün milletler bizim oklarımızdan titrer; fakat onlar, zırhları içinde oklarımıza aldırış etmeden saflarımıza sokuluyor, oklarımız onlara tesir etmiyordu. İşte pek çok ölü verdikten sonra bu kadar kaldık. Kimse onlara karşı duramaz ve zalimliklerine dayanamaz.*[224]

Bir başka kaynakta da bu savaş sonrası Türklerin savaştaki yetenekleri şu şekilde anlatılmıştır:

> *"Daha önce Arapları, Sarazenleri, Ermenileri, Süryanileri ve Rumları dehşete düşürdükleri gibi oklarıyla Frenk ordusunu da korkutabileceklerini sanan Türklerin mahareti, cesareti ve kuvvetinden bahsedecek cürete sahip olacak kadar bilge ve akıllı kim olabilir? Ancak Tanrı onları görünüş fiil ve fikir olarak asla bizimkiler kadar güçlü kılmasın. Lakin onlar Frenklerle aynı soydan geldiklerini ve tabiatıyla sadece kendilerinin ve Frenklerin şövalye olduklarını iddia ediyorlar. Şu sözlerimde hakikati beyan ettiğimi inkar edecek kimse yoktur: Muhakkak Türkler İsa ve Hristiyanlık inancında olsalar ve dinimizin akidelerine, yani bir de üç olan tek Tanrının bakira bir anneden doğup sonra da Kutsal*

[222] Raimundus Aguilers, Çev: Süleyman Genç, Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi **(Historia Francorum Qui Ceperunt Iherusalem)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019, s.65.
[223] Pavkovic, s.27.
[224] Demirkent, ss. 35- 36.

Ruh'un yardım olarak gönderildiğini kabul edip akabinde onun müsavi biçimde cennette ve bu dünyada egemenliğini tanısalar, yani demem o ki doğru meşrep ve imanda olsalar bu Türklerden daha maharetli, cesur ve zeki savaşçılar bulunamazdı."[225]

Savaşla ilgili bu anlatım her ne kadar taraflı olması ya da doğruluğunun kaynağı tam olarak tespit edilmese de vurgulanan ifadeler savaşın sonuçlarını belirleyen koşullar olduğu tarihsel bir gerçekliktir. Haçlıların ağır zırhlı şövalyelerinin savaş sahasındaki üstünlüğü Türklerin hafif süvarisine karşı üstünlük sağlamış olup, okların "bütün milletlere karşı" üstünlük sağladığı bir tarihsel hakikat iken onların ağır zırhlarına "tesir etmediği" ve bunun sağladığı üstünlük ile Türk saflarına kadar sokulduklarının anlatımı savaş alanının tasvirini ve savaştaki üstünlük noktalarının nedenlerini ortaya koymaktadır.

Haçlı Ordusu Dorylaion Savaşı'ndan sonra güneye kutsal topraklara doğru yola çıkmışlardı. Bu sırada Kılıçarslan bir yandan ordusunu toparlıyor bir yandan da Haçlı Ordusu'nun geçiş güzergahı üzerindeki tedarik ağlarını, su kaynaklarını kullanılmaz hale getiriyor ve güzergâhtaki şehirleri boşaltarak tebasını dağlara gönderiyordu. Ereğli yakınlarında Kılıçarslan, Danışmendli Gümüştekin ve Emir Hasan ile çarpışmalar olsa da bu saldırılar geri püskürtülmüştü. Antakya'ya doğru ilerleyen Haçlı Ordusu yolda Türklerin yönetimi altındaki Ermeni halkıyla da temaslar kuruyor ve Ermeniler de durumdan istifade edebilmek için onları Haçlıları kullanacaklarını düşünüyorlardı.[226] Urfalı Matheos Haçlı Ordusu'ndan kopan Tankred ve Godefroi'nin kardeşi Baudouin önderliğindeki bir grup ordu Ermenilerin çağrılarına kulak vererek Çukurova bölgesine ve Maraş bölgesindeki şehirlere kalelere saldırıp ele geçiriyorlardı.[227]

1087 yılında Büyük Selçuklular Melikşah zamanında Emir Bozan tarafından ele geçirilen Urfa daha sonra Emir Tutuş'un hakimiyetine girmişti. Tutuş'da öldükten sonra oğlu Rıdvan'a hakimiyeti verse de Thoros adında yerel Ermeni eşrafından birinin yönetimine geçmişti. Thoros da hakimiyetini güçlendirmek için Haçlıları çağırsa da Baudouin 1098 yılında buraya gelerek ilk Haçlı Devleti'ni kurmuştu. Urfa Haçlılardan Ermenilere karşı bir fenalık yapılmayacağı sözlerini alsalar da, şehir

[225] Tudebodus, s.83.
[226] Matheos, ss. 194-195.
[227] Demirkent, s. 37.

içerisinde Ermeniler ve Haçlılar arasında çatışma çıkmış Ermeniler katledilmişti. Şehri Haçlılara teslim eden Thoros'da bundan nasibini almıştı. Anonim bir Süryani kaynağına göre bazı kentlilerin Thoros'u sevmemesi üzerine yönetimi Franklara vermek için kışkırtmışlar "Frankları sevdiklerinden değil, Theodor'u[228] sevmediklerinden" yapmışlardı.[229] Matheos bu durumu "Thoros'un ölüsünün ayaklarına bir ip bağlayarak onu tahkir etmek üzere şehrin sokaklarında sürüdüler"[230] diye anlatıyordu. [231]

Haçlı Ordusu bir yandan ilerlemeye devam ediyor ve Ekim 1097 yılında Antakya önlerine varmışlardı. Ordu yorgun ve şehri zapt etmek zor olsa da Haçlı Ordusu Kıbrıs'ta bulunan Kudüs Patriği Simeon ve civar Hristiyan tebaalardan destekler alıyordu. Ordu destek kuvvetleri beklemek ve direk kuşatmak üzere iki fikirde kararsız kalsa da Raymond'un:

> *"Tanrı'nın ilhamıyla buraya kadar geldik, onun müşfik teveccühüyle kaya gibi sağlam istikamları olan İznik'i kazandık ve onun şefkatinin tanı sıra ordumuzun sükun ve ahengiyle Türklere karşı zafer kazandık, hülasa işlerimizi ona tevdi etmemiz gerek. Ne krallardan yahut kralların önderlerinden ne de dehşetli yerlerden ya da zamanlardan korku duymamamız gerek zira efendimiz bizi sayısız tehlikeden korudu."*

sözleri ile kuşatmaya geçilmişti.[232] Bir taraftan da Kudüs'ü Türklerin yönetiminden şehri alan Fatimiler, Haçlılar ile anlaşmaya çalışsalar da Haçlılar Antakya'yı ele geçirmekte ısrarcıydılar. Bir taraftan da Büyük Selçuklu Hükümdarı Berkyaruk Emir Kürboğa önderliğinde bir orduyu Antakya'yı kurtarması için göndermiş ancak bu ordu da ilk önceliği Urfa'yı ele geçirmiş Haçlı Ordusu'ndan gelecek tehlike olmasından çekinerek Urfa'yı kuşatmıştı. Nihayetinde Kürboğa'nın haberini alan Bohemund önderliğindeki Haçlı Ordusu beklemenin onların aleyhine olacağını düşünerek bir gece yarısı önceden Antakya'da yaşayan bir Ermeni ile kapıyı açmak üzere anlaştığı ve diğer liderlerin hepsinden sakladığı bu sırrı ile şehre giriş sağlayacağı kulelerden birini ele geçirip şehir kapılarını açmışlar ve hızlı bir hücumla

[228] Theodor adı verilen kişi Thoros adı verilen kişi ile aynıdır.
[229] Anonim, Çev: Vedii İlmen, I. Ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi, Yaba Yayınları, İstanbul, 2005, s.11.
[230] Matheos, s. 195.
[231] Demirkent, ss. 37-38.
[232] Aguilers, s.67.

şehre saldırmışlardı. Azimi'ye göre bu Ermeni Zerrad Firuz idi.[233] Bir diğer taraftan da beraberinde gelen Bizans Kumandanı Tatikios'la da görüşerek İmparatorun onu gözden çıkarttığı düşünceleri ve ordusunun zor durumda olduğunu söyleyince o da kuşatmayı bırakıp ayrılma kararı almıştı. Böylece Bohemond zaferin kazanılmasındaki etkinliği ile Bizans ordusunun da ayrılmasıyla tüm şan ve yönetim erkini sağlayacaktı.[234] Şehri bu şekilde ele geçiren Haçlı Ordusu burada büyük bir kıyım yapmıştı. Bu kıyıma sadece Müslümanlar ve Türkler uğramamış yerli Hristiyanlar dahi kıyıma maruz kalmıştı. Bu sırada Kürboğa ve ordusu birkaç gün farkla yetişememişlerdi. Kürboğa'nın ordusu şehri kuşatmıştı. Bu sırada İmparator Aleksios Haçlıların halen Antakya'yı kuşattığını ve seferin olumsuz gittiği yönünde bilgiler almaktaydı ve Haçlıların başarısızlığa uğrayacağını imparatorluğun bu seferden ve kaos ortamından faydalı çıktığı düşünceleri ile ordusunu geri çekme kararı almıştı. Emir Kürboğa'da bu sırada kuşatmaya devam etse de kuşatma uzadıkça ordusunun birliğini sağlamakta büyük zorluklar yaşıyordu. Türk beyleri savaşın galibiyetle sonuçlanmasının Kürboğa'nın zaferi olacağı için onu çok güçlendireceği düşüncelerle Kürboğa'dan desteğini çekmesi ve ordudan kopan grupların olduğunu görmek Haçlıların Türklerle savaşmanın doğru olduğu kanaatine varmalarına sebep olmuşlardı. Zira kuşatma altında açlıkla boğuşan Haçlı ordusunun iki seçeneği vardı açlıktan yok olacaklar ya da bir saldırı düzenleyeceklerdi. Haçlı ordusu o derece zor durumdaydı ki Gesta Francorum'da bu durum "erzakımız o kadar kıtlaştı ki atlarımızı ve eşeklerimizi yedik" diye anlatılmaktaydı.[235] Öyle ki Kürboğa kendisine karşı düzenlenecek saldırıyı ciddiye almıyor olduğu ordugahında satranç oynayarak savaşı yönettiği anlatılmaktaydı.[236] Haçlı ordusu Kürboğa'nın ordusuna karşı Haçlı tarafında savaş düzeni sol kanatta Tankred sağ kanatta Normandiye Kontu Robert merkezde de Godefroi ve Bohemond bulunuyordu. Haçlı ordusu Kürboğa'ya karşı hızlı bir saldırı başlatmışlardı.[237] Anonim Süryani kaynağına göre "Haçlılar mızraklarına haç işaretini koydular ve sözkonusu olanı da (kutsal mızrağı) önlerinde tutarak yürüdüler".[238]

[233] **Azimi Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler**, Ed. Ali Sevim, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 31.
[234] Komnena, ss. 333-335.
[235] Anonim, **Haçlı Tarihi**, s.115.
[236] Phyllis G. Jestice, "Antakya 1098", **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 30.
[237] Matheos, s. 198.
[238] Anonim, **I. Ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi,** s.13.

Güneybatı'daki köprü kapısı kullanılarak dışarı çıkan Haçlı ordusu karşısında Kürboğa'nın ana ordusu halen kampta bulunmaktaydı. Köprü kapısından çıktıktan sonra onları durdurmaya gelen 2.000 atlı okçuya karşı hisarlardaki okçu desteği onları geri püskürtmüştü. Haçlılar stratejik üstünlük sağlayabilmek adına savaş alanına yayılmaya çalışıyordı. Piskopos Adhemar'ın komutasındaki Provence birlikleri dağlara yöneliyordu. Bu birliği yok etmek üzere takip eden Türk birliklerini de Bohemund'un birliği takviye ederek Adhemar'ın birliğini kurtarmış ve Türklere karşı bir üstünlük sağlamıştı. Kürboğa'nın ana ordusu Adhemar'ın kumandasındaki Provence ordusunu solundan sıkıştırmayı amaçlamıştı. Ancak bu sırada geri çekilmekte olan Türk birlikleri ile gelen bu ordu arasında Provencelılar bir kalkan olmuş geçit vermiyordu. Diğer taraftan da Haçlı birlikleri kuzeye ilerleyerek Türk karargahını ele geçirmiş ve kampı kılıçtan geçirmişlerdi.[239] Kürboğa ordusunun kontrolünü elinden kaybetmiş ve dağılmış olan bu orduyu toparlamak yerine geri çekilmeye karar vermişti.[240] Kürboğa savaş meydanından ayrıldıktan sonra şehrin ele geçirilemeyen iç kalesi de yenilgi üzerine teslim olarak Antakya tamamen Türklerin hakimiyetinden çıkmış olacaktı. [241] İbn Kalanisi erkek, kadın ve çocuklardan öldürülenlerin, esir alınanların ve köle edilenlerin sayısının sayılamayacak kadar çok olduğunu belirtmiştir. [242]

Antakya seferinden sonra Haçlılar kendi aralarında ihtilaflara düşseler de bir süre dinlenip sefere devam edeceklerdi. Maarratünnumân[243] şehri Raymond de Saint Gilles tarafından kuşatılmış ve Bohemund da ordusuyla ona desteğe gelmişti.[244] Şehir kısa sürede düşmüş ve burada da Müslüman halka birçok katliamlar gerçekleştirilmişti. Haçlılar Kudüs'e doğru ilerlerken yerel Arap liderler ve eşraf Haçlıların yürüyüşüne engel olmamış, Türklerin hakimiyetlerinden çıktıkları için bir fırsat beklentisi içerisinde Haçlıları destekliyorlardı. Hama ve Trablus emirleri bunların örneği olup Haçlılara karşı hiçbir şekilde engellemeyeceklerini bildiriyorlardı. Ancak bu anlaşma çabası onlar için de iyi olmayacaktı ve Haçlı Ordusu

[239] Tedebodus, ss.143-145.
[240] Jestice, ss.35-36.
[241] Demirkent, ss. 41-46.
[242] İbn Kalanisi, Çev: Onur Özatağ, **Şam Tarihine Zeyl: I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.3.
[243] Bugün Suriye, İdlib şehri sınırları içinde bulunmaktadır.
[244] Anonim, **Haçlı Tarihi**, s.140.

Arap hanedanlıklarının yönetiminde olan şehirlere ve kalelere de saldırıp Tartus[245] gibi önemli bir liman şehrini zaptedeceklerdir. Haçlıların Kudüs'e doğru ilerlemeleri Mısır Fatımi veziri el-Efdal'i rahatsız ediyor ve müttefiki İmparator Aleksios'a haberler göndermiş olsa da İmparator Aleksios için bu önemsiz bir konuydu. Haçlı Ordusu güneye Kudüs'e doğru ilerlemeye devam etmiş olup Haçlıların haberini alan bazı şehirler ve özellikle müslümanlar yapılan zulümlerin haberleriyle şehirlerini terk ediyorlardı.[246] Önemli ve stratejik bir liman olan Yafa şehri dahi tahliye edilmiş Haçlıların eline bırakılmıştı. Öyle ki bazı şehirlerin yöneticileri yaşanan kaoslardan sonra Haçlıların Mısır'ı ele geçirmeleri sonrasında Haçlılara biat edecekleri sözleri dahi veriyorlardı.[247]

Kudüs Türkler tarafından Fatimilerin yönetimine geçmiş ve Fatimi valisi İftiharüddevle kendilerine doğru yaklaşmakta olan Haçlı Ordusu'nun tedirginliği içerisinde hazırlıklar yapmaktaydı. Fatımi veziri şehre garnizon desteği yollasa da buradaki garnizonun yetersiz olduğu açıktır. Bu garnizonun 400 seçkin süvari ve 2-3.000 piyadeden oluştuğu düşünülmektedir.[248] Ancak Haçlılar şehre ulaşmış ve vazgeçme niyetleri olmadan Kudüs'ü ele geçirme emelleriyle şehri kuşatmışlardı. Haçlılar şehri ele geçirmek için oldukça aceleciydiler ki ordu yorgun, aç ve oldukça yıpranmıştı. Mısır'dan gelebilecek büyük bir ordu haberi de hızlı olmalarını gerektiriyordu. Haçlı Ordusu tedarik açısından birçok zorluklar yaşasa da deniz yoluyla aldıkları destekler ile beraber kuşatma kuleleri inşa edip 15 Temmuz 1099 sabahı büyük hücumlar sonucunda Haçlı Ordusu Godefroi ve Tankred'in ordusu surların içine girip şehir kapılarına ulaşmayı başarmışlardı. Müslüman halk aman dilese de affedilmiyordu. Kısa sürede Haçlı Ordusu'nun diğer kısmı şehre güneyden Raymond de Saint Gilles'in önderliğinde girmişti. Vali İftiharüddevle ve adamları Davud kulesine sığınmış ve şehrin düşüşünü kabullenmişlerdi. Nihayetinde Raymond onlara teslim olurlarsa serbest kalacaklarını vaadetmiş ve teslim olmuşlardı. Vali İftiharüddevle ve adamları serbest kalsalar da şehirde kalan tüm Müslümanlar büyük bir katliama maruz kalmıştı. Dönemin görgü tanığı olan tarihçi Raimundus bu katliamı mabedlerin olduğu mahalleye giderken cesetler ve dizlerine kadar çıkan kan

[245] Bugün Suriye'nin batısında bulunan Akdeniz'e açılan bir liman şehri.
[246] Demirkent, ss. 46-49.
[247] Phyllis G. Jestice, "Kudüs 1099", **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 39.
[248] Jestice, s.39.

birikintileri içinden geçmek zorunda kaldığını, yaşanan katliamın ne kadar büyük olduğunu vurguluyordu. Anonim Gesta Francorum'da bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

> *"Bizimkiler şehre girince bütün gün inatla direnip savaşan Müslümanları avlayarak, sığınmaya çalıştıkları Süleyman Mabedi'ne kadar onları öyle bir katlettiler ki mabedin her yerinden kan damlıyordu. Müslümanların mağlup edilmesinin sonunda bizimkiler mabedde pek çok kadın ve erkek insanı esir aldılar. Gördüklerini öldürürken göremedikleri ancak hayatta kalabildi… Bundan sonra bizimkiler bütün şehrin içine akıp, altın gümüş, at, katır, her türlü donanmış ev ne varsa ele geçirdiler ve hepsi kurtarıcımız Mesih'in mezarında dua etmek için mutluluktan ağlayarak geldiler ve sözlerini yerine getirdiler. Bazı Müslümanlar paldır küldür baş aşağı tapınaktan aşağı düştüler."*[249]

Katliamın sayısı kesin olarak bilinmese de neticesinde Kudüs'te bulunan bütün Müslüman ve Yahudi halkın öldürüldüğü biliniyordu. Müslüman ve Yahudi halk katledildikten sonra da Haçlı eziyeti bitmiyor sıra şehrin yönetimi konusuna geliyordu. Şehir yönetimi Godefroi'ye geçmiş, Arnoul adındaki bir rahip de patrik seçilmişti. Ancak Godefroi kısa bir süre sonra Akka şehrini yağmalarken kendisine isabet eden bir ok ile ölmüş yerine kardeşi Baudouin Kudüs Kralı olmuştu.[250] Kudüs'ün yeni hakimleri Kutsal Mezar Kilisesi Batı Hristiyanlığı temelinde kendileri dışında tüm mezhepleri aforoz ediyor ve onlara da büyük bir baskı ve işkenceler uyguluyorlardı.[251]

3.7. 1101 HAÇLI SEFERLERİ

1101 Haçlı Seferleri olarak tasnife giren Haçlı Seferleri ilk haçlı seferinin devamı niteliğindedir. Nitekim Kudüs'ün ele geçirilmesi Batı Hristiyanlık dünyasında büyük bir etki yapmış ve seferi desteklemeyen orduların ve devletlerin de sefere katılmasını motive etmişti. 1099 yılında Kudüs'ün ele geçirildiğini öğrenmeden yaşamını yitiren Papa II. Urbanus'un yerine Papa II. Pascalis'de Doğu'da kazanılan zaferlerin devamı ve kazanılan toprakların elde tutulabilmesi için Batı Dünyası'nı sefere teşvik için Avrupa'nın çeşitli yerlerinde konsiller düzenleniyordu. Avrupa Dünyası'nın merkezi krallıkları bu sırada Avrupa'daki kaotik ortam sebebiyle sefere

[249] Anonim, **Haçlı Tarihi**, ss.156-157.
250 **Azimi Tarihi**, s. 32.
[251] Demirkent, ss. 50-59.

ilgi gösteremese de sefere katılan ordular dükler, lordlar ve kilise önderleri öncüğünde oluşturulmuştu.[252]

Üç ana ordu şeklinde düzenlenen bu seferin birinci ordusunu; Milano Başpiskoposu Anselm de Buis önderliğindeki Lombardlar, ilk sefere katılıp Antakya kuşatmasının kötü şartlarından dolayı geri dönen Etienne de Blois'in önderliğinde Fransızlar ve Alman Hükümdarı Marşal'ı Konrad önderliğindeki Almanlar oluşturuyordu. İkinci orduyu Nevers Kontu II. Guillaume önderliğindeki Fransızlar, üçüncü orduyu Aquitania Dükü IX. Guillaume önderliğindeki Fransızlar ve Bavyera Dükü IV. Welf önderliğindeki Almanlardan oluşuyordu.[253]

Seferin haberini alan Bizans İmparatoru Aleksios, durumdan rahatsız olmuştu, nihayetinde ilk seferden sonra Selçukluların yaşadığı kaos içerisinde Ege'yi, Batı ve Güney Anadolu'yu ele geçirmiş Selçukluları Sakarya'nın ötesinde bırakmışlardı.

Eylül 1100' de hareket eden ilk ordu Anselm de Buis önderliğinde Lombardlardı. Bu orduda şövalyeler ve asilzadeler olduğu gibi kadınlar ve çocuklar da bulunuyordu. Bizans topraklarında iken bu ordu oldukça disiplinsizce tavırlarda bulunmuş nihayetinde Nisan ayında Anadolu'ya geçmişti. Arkasından Konrad önderliğindeki Alman ordusu geldi. Kuzey Fransızları ilk sefere katılan Etienne De Blois önderliğinde İstanbul'a ulaştı. İmparator Aleksios İstanbul'da bulunan Raymond de Saint Gilles'i bu orduya danışman olarak atamış Bizans kumandanı Tzitas'ı ve beraberinde 500 kişilik bir Peçenek birliğini de rehber olarak yanlarına takviye etmişti. Mayıs 1101 yılında İzmit civarında Fransız ordusu, Alman ordusu ve Lombard ordusu birleşti. Kudüs'e gitmek amacıyla düzenlenen bu sefer Urfa ve Antakya'daki kurulan Haçlı devletlerini örnek alarak Anadolu'da toprak kazanmak için rotasını Doğu Anadolu'ya çevirdi. Lombardların hedeflerinden birisi de Niksar'ı alıp, esir edilen Antakya Haçlı Devleti'nin kurucusu Bohemund'u da esaretten kurtarmaktı. Diğer taraftan Konya'yı başkent yaparak Orta Anadolu'ya çekilmiş olan Anadolu Selçuklu Hükümdarı Kılıçarslan ve diğer Türk beyleri 1097'de gelen Haçlı Ordusu ile mücadeleden pek çok şey öğrenmiş ve güçlerini toparlamışlardı. Danişmendliler de Sivas, Tokat ve Amasya'da egemenliğini geliştirmişti. Kendi aralarında çekişmekte olan bu iki Türk devleti Haçlı tehlikesi karşısında birleşmiş ve beraber hareket

[252] Demirkent, s. 61.
[253] Demirkent, s. 62.

edeceklerdi. Kılıçarslan ayrıca diğer Türk ve Müslüman beyliklerinden de yardımlar istemişti. Nitekim 1097 yılındaki Haçlı Seferi'nin Türk ve Müslüman dünyası için yıkımının bu kadar büyük olacağı çok göz önünde bulundurulmamış ve uğranılan kayıplar bir varlık mücadelesi bilinciyle beraber hareket etmeyi mecbur kılıyordu. Netice de Haleb emiri Rıdvan, Harran emiri Karaca, Artuklu beyi Belek bu çağrıya katıldı.[254]

Haçlı Ordusu haziran ayında topyekûn bir şekilde harekete geçti ve Kılıçarslan'ın hakimiyetindeki önceden şehir ve kalelerin boşaltıldığı Ankara'ya ulaştılar. Burayı ele geçirdikten sonra Haçlı Ordusu önlerinde onları karşılamaya çıkan Hristanları dahi kıyıma uğratıyorlardı. Çankırı'ya doğru ilerleyen Haçlı Ordusu, yolda Kılıçarslan tarafından ikmal hatlarının zarara uğratılması sebebiyle açlık çekmeye başlayacaktı. Kılıçarslan'ın ordusu; Rıdvan, Belek, Karaca ve Danişmendlilerin desteğiyle neredeyse 20.000'e çıkmıştı ki karşısında neredeyse on kat daha fazla yaklaşık 200.000 kişi olan bu Haçlı Ordusunu yıpratma taktiğiyle Anadolu içine çekiyordu. Haçlı Ordusu'nun güzergahındaki yiyecek içecek hatlarının yok edilmesi, öncü ve artçı ordularına saldırılması, yiyecek bulmak üzere ana ordudan ayrılanlar yok edilmesi Haçlı Ordusu'nun moralini bozuyor ve ikmalsizlik büyük sıkıntı doğuruyordu.

2 Ağustos 1101'de Merzifon Ovası'na oldukça yıpranmış bir şekilde varan Haçlı Ordusu Türk atlılarının savaş nidalarıyla ovayı sardığını farketti. Türklerin hızla etraflarını sarmaya başlamaları sonucunda ordu kamp düzeni alarak kampın etrafına arabalarla siperler oluşturulmuş içerideki düzen de sıkı bir saf haline getirilmişti ki Türkler akşam oluncaya kadar bu kampı ok yağmuruna tutmuşlardı. 3 Ağustos'ta Konrad 3.000 Alman Haçlısı ile birlikte yiyecek aramaya çıkmış ve yiyecek dolu savunmasız bir kaleyi hedeflemişti ki bunun bir tuzak olduğunu anlamamışlardı. Geri dönüş yolundayken Türklerin pususuna düştüklerini anladılar ve yaklaşık 700 asker kaybetmişler ve geri kalanlar da canını zor kurtarıp ana kampa güçlükle ulaşabilmişlerdi. 4 Ağustos günü kampı kuşatan Türkler hiçbir saldırıda bulunmayıp Haçlı Ordusu'nu açlıkla başbaşa bırakmıştı. Tek kurtuluş yolu kamp dışına çıkıp Türklerle savaşmaktı. Zırhlarını tamamen giyip saldırmaya karar verseler de Türkler artık sadece ok ve mızrak ile savaşmayı da bırakıp göğüs göğüse savaşmaya başlamıştı

[254] Demirkent, ss. 62-65.

ve karşılarındaki bu Haçlı ordusunu büyük bir bozguna uğratmışlardı.[255] 5 Ağustos günü kendilerinden kat kat daha az sayıdaki Türk ordusuna karşı başarı sağlanamamış ve savaş neredeyse tüm gün devam etmişti. Haçlı Ordusu Türklere karşı üstünlük sağlayamayacaklarını anlamışlar ve gece vakti liderler ve asilzadeler askerlerini, kadınları ve çocukları arkada bırakarak savaş alanından ayrılmak üzere kampı terkediyorlardı. Oldukça yorgun olan Türkler bu haberi alınca şafak vakti kampa hızlı bir şekilde baskın düzenlemiş geride bırakılanlar ya esir alınmış ya da öldürülmüştü. Yağma ile uğraşılmadan kaçan Haçlı askerleri yakalanıp kılıçtan geçiriliyordu. Türk birlikleri, atları sayesinde hızla kaçabilen Haçlı Ordusu'nu da takip etseler de daha fazla ilerlemekten vazgeçmiş Haçlılar da Bizans hakimiyetindeki Sinop'a zor ulaşabilmişti. Oradan da İstanbul'a geçen bu ordu neredeyse beşte dördünü kaybetmiş, birçok da silah ve servet geride bırakmışlardı.[256]

Gelen bu birinci ordunun Anadolu içerisinde yok edilmesinin ardından yola çıkan ikinci ordu Nevers Kontu II. Guillaume önderliğinde Fransızlardan oluşuyordu. Birinci ordudan yola çıkışından hemen sonra İstanbul'a varmışlar bir süre durduktan sonra ikinci ordunun güzergahını takip ederek ilerleme kararı almışlardı. Ankara'ya kadar ilerlemişler ve halen birinci ordunun akıbetini öğrenememişlerdi. Bunun üzerine Doğu'ya gitmenin tehlikeli olduğu düşüncesinde güneye Konya üzerine oradan da Antakya'ya gitmek hedeflenmişti. Merzifon Savaşı'ndan kısa bir süre sonra ikinci ordunun Konya'ya doğru geldiği haberini alan Kılıçarslan hızlı bir şekilde Konya'ya doğru ilerlemiş ve direk bir savaştan kaçınarak bu orduyu takibe başlamıştı. Haçlı Ordusu Konya'ya varsa da şehir garnizonu oldukça kuvvetli olduğu için bu kuşatmanın anlamsız olduğu düşüncesiyle güneye doğru sahil kıyısından ilerleme kararı almışlardı. Ancak yürüyüş yollarında Kılıçarslan tıpkı birinci orduya uyguladığı gibi yol güzergahındaki tüm tedarik kaynaklarını yok ediyor, tarlaları yakıyor Haçlı Ordusu'nun yürüyüşünü belki de bir ordunun en büyük düşmanı olan açlık ve susuzluk ile başbaşa bırakıyordu. Akabinde bitkin düşen Haçlı Ordusu'na karşı Türk saldırısı ağustos ayının en sıcak vaktinde gerçekleşmiş iki taraftan çok kayıp olsa da Türk Ordusu Haçlı Ordusu'nun savaş direncini kırmış savaş meydanından kaçmak zorunda bırakmıştı.[257] Türkler dağılan Haçlı Ordusu'na toparlanma fırsatı vermemek için

[255] Komnena, ss. 346-347.
[256] Demirkent, ss. 65-70.
[257] Matheos, s. 216.

saldırıya devam ederek kaçanları takip etmiş ve Antakya'ya kaçan liderleri ve mahiyeti dışında ordunun tamamı yok edilmişti.[258]

Türk Ordusu bu zaferi kazandığı sırada Aquitania dükü IX. Guillaume ve Bavyera dükü IV. Welf idaresindeki Fransız ve Almanlardan oluşan üçüncü Haçlı Ordusu Anadolu'ya girmiş ve ilerlemekteydiler. Bizans yönetimi altındaki topraklardan rahatlıkla geçen bu Haçlı Ordusu Akşehir'den sonra Selçuklu topraklarında ilerlemeye başlayınca zorluklarla başbaşa kalmışlardı. Çünkü Selçuklular coğrafyayı tamamen bir silaha dönüştürmüş bu Haçlı Ordusu'nun da tüm güzegahındaki yiyecek ve içecek kaynaklarını yok etmişti. Haçlı Seferi tarihçisi Albertus bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; "Türkler açlık ve susuzluk yüzünden yiyecek ve su aramak üzere ordudan ayrılan gruplarla savaşmanın daha kolay olacağını hesaplamışlardı." Türk ordusu bu Haçlı Ordusu ilerlerken bir yandan da ikinci Haçlı Ordusu ile çarpışıyordu ki ilerleyişlerine müdahil olmamışlardı. Güneye doğru susuz ve açlıkla imtihan olan Haçlı Ordusu Ereğli Irmağı'na doğru ilerleyecekti ki Türkler bunu hesaplamışlardı. Ereğli Irmağı'nın aktığı Akgöl ovasına varınca burada suyu gören Haçlılar büyük sevinç yaşayarak suya akın etmişlerdi ki bu sevinç ırmağın karşısına pusu kuran Türklerin yağmur gibi yağan okları görene dek sürmüştü. Bu sürpriz pusu ile büyük şaşkınlık yaşayan Haçlı Ordusu'na bir sürpriz de arkalarından hızla inen atlı birlikler Haçlı Ordusu'nu adeta bir çember içinde bırakmış tüm savaş düzenleri bozulmuştu. Düzeni bozulan Haçlı Ordusu çevreye dağılmaya sığınmaya çalışsa da okçuların hedefi oluyordu. Aquitania Dükü IX. Guillaume ordusunu bırakıp 400 kişilik atlısıyla savaş alanında kalan askerlerini kaderine terk etmi ve Bavyera Dükü Welf de aynı şekilde savaş alanını terk etmişti. Böylece yüzbinleri aşan bu Haçlı Ordusu'da dağılmış ve yok edilmişti.[259]

Nihayetinde kutsal topraklara ulaşmak üzere yola çıkan, yol üzerinde 1097 seferindeki gibi Anadolu'da ve Orta Doğu'da yeni topraklar ele geçirip, ilk gelen ordular gibi zenginlik ve şan elde etmek ve Haçlı hakimiyetini genişletmek üzere yola çıkan bu üç Haçlı ordusu Türk ordularının Anadolu'daki beklenmeyen yoğun direnişi ile bertaraf edilmiş ve amacına ulaşamayan bir sefere dönüşmüştür.

[258] Demirkent, ss. 70-71.
[259] Demirkent, ss. 71-72.

Birinci Haçlı Seferleri döneminden sonra bir süre büyük savaşlar yaşanmasa da Haçlı Orduları'nın tesis ettikleri devletler ve özellikle gene Türkler arasında çatışmalar yaşanıyordu. Haçılar bu sırada Türklerin yönetimini reddedip Haçlıları davet eden bölge halklarından olan Ermenilere karşı da baskılar yapıyor ve asabi bir yönetim anlayışı ortaya koyuyorlardı. Bu sürede devreye yeni tarihi aktörler de çıkmaktaydı. Bunlardan birisi de 1127 yılında Musul idaresini alan ve Haleb hakimiyeti ile gücünü Kuzey Suriye'ye doğru pekiştiren Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın önemli komutanlarından Kasımüddevle Aksungur'un oğlu Atabek İmameddin Zengi ve onun oğlu Nureddin Mahmud Zengi idi. İmameddin Zengi babasının ölümünden sonra da Musul valisi Mevdud ile birlikte 1111 ve 1116 yıllarında Haçlı ordularına karşı beraber mücadele etmişti.[260] Zengi bölgedeki tüm gelişen durumları dikkatle izliyor ve Haçlı Devletleri'ne karşı stratejiler geliştiriyordu. 1144 yılında Urfa Haçlı Devleti'nin Antakya Haçlı Devleti ile arasının bozulmasından faydalanarak Urfa'yı feth etmeyi amaçlamış ve bu amacında başarılı olmuştu. Zengi'nin bir stratejisi de düşmanı olarak sadece Haçlıları belirtecek şekilde Doğu Hristiyanları'nı, şehrin gayrimüslim yerli halkını koruyup yağma ve talan yapmadan sığınmasına almış ve iyi davranmıştı ancak garnizondaki Haçlı Ordusu mensubu Frenkleri infaz etmişti.[261] İmameddin Zengi'nin 1146'da ölümünden sonra yerine geçen oğlu Nureddin siyasete derhal adapte olmak durumunda kalmış Urfa'nın ele geçirileceği tehlikesini farkedince garnizonunu uyararak savunmaya geçirmişti. Ermenilerin şehri Joscelin'e açmaları Urfa'nın ele geçirilmesine yetmemişti ki Nureddin Haleb'den Urfa'ya yetişmişti. Joscelin kaçmaya çalışırken şehri ele geçirmek üzere birlikte hareket eden Haçlılar ve Ermeniler kılıçtan geçirildi.[262]

3.8. KANLI MEYDAN SAVAŞI

1113 yılında yılında Haleb emiri Rıdvan'ın ölümüyle yönetim kavgaları çıkmıştı. Antakya Haçlı Devleti'ne coğrafi olarak yakın olan Haleb halkı, bu yönetim karmaşası içerisinde iken Antakya Haçlı Devleti'nin lideri Roger De Salerne'nin

[260] Taner Atmaca, **X-XIII. Yüzyıllar Arasında Haleb ve Çevresi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 35-36.
[261] Matheos, s. 298.
[262] Demirkent, ss. 80-81.

saldırmasından endişe duyuluyordu. Roger de Salerne, Antakya hakimiyetini ele geçiren ilk ordudaki Tankred'in kız kardeşinin oğlu idi.[263] Roger Türklere karşı başarılarından dolayı mağrur bir şekilde Türklere karşı galip gelip geleceğinden oldukça emindi ki İlgazi'ye "bizim yanımıza gelmek için kendini zahmete sokma, biz senin yanına varmak üzereyiz" şekillerinde haberler göndermekteydi.[264] Neticesinde şehir halkı bu Tuğtekin ile anlaşarak 1119 yılında Antakya üzerine yürümesiyle savaş başlayacaktı. Roger bu durum karşısında Kudüs, Trablus ve Urfa'dan yardım talep etmişti. Roger 700 şövalye ve 4000 yayadan oluşan Antakya ordusuyla yola çıkmış ve destek birliklerini beklemek üzere Sarmeda ovasındaki Tell-Akibrin kalesi önünde kamp kurmuştu. Roger'ın ordusunı takip eden İlgazi, Tuğtekin'in gelmesini beklese de etrafındaki beyler savaşa girme taraftarı idi. Nihayetinde 28 Haziran tarihinde Roger'ın kampı İlgazi'nin ordusu ile kuşatılmıştı. Roger'ın ordusu yaklaşık 700 kadar şövalye ve geri kalanı da Türkopol ve yaya birliklerden oluşuyordu. Şövalyeler ana vurucu güç geri kalan Türkopol ve yaya birlikler de Haçlı stratejisine göre bu ana gücü destekleyici birliklerdi. İlgazi'nin ordusunun sayısı belirli olmasa da sayıca üstün olduğu düşünülmektedir. İlgazi'nin birlikleri genel Türk birliklerinde olduğu daha hızlı ve hafif süvarilerden oluşmaktaydı.[265] Roger ordusunu beşe ayırıp, dördünü savaş düzenine birini de ihtiyat birliği olarak ayırmıştı. Doughberty'e göre göre de ordu üç tabura ayrılmıştı. İlgazi'nin birliklerinin başında da Ebu'l Fadıl bin Haşşab vardı. Ebu'l Fadıl savaş öncesi askerlerine oldukça etkileyici bir konuşma yapmıştı ki askerlerin gözyaşlarını tutamadığı anlatılmaktadır.[266] Haçlı birlikleri başlangıçta şövalyelerin topyekûn saldırısı ile başarı sağlasa da Türkler hızlıca ricat edip çabucak toparlanıyordu. Kısımlara ayrılan Haçlı birlikleri tek tek yok olma eşiğine geliyordu ki Robert bu durumu fark ettiğinde merkeze toplamaya çalışıyordu. Ancak savaş geri çevrilemeyecek şekilde Türklerin lehine gidiyordu. Hatta Robert de Salerne dahi yüzüne aldığı bir darbeyle yere düşmüştü. Tamamen savaş düzenini kaybedeb Haçlı birlikler adeta bir av gibi teker teker imha ediliyordu. 3700 kişilik Haçlı birliğinden neredeyse 3500'ü savaş meydanında öldürülmüştü.[267] Savaş başında Haçlı Ordusu

[263]**Azimi Tarihi,** s. 38.
[264] Aydın Usta, **Haçlı Hikayeleri**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017, s.47.
[265] Martin J. Doughberty, "Sarmeda 1119", **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 72.
[266] Doughberty, s.73.
[267] Doughberty, s.73.

içerisinden sadece 100'e yakın atlı birliği kuşatmayı yararak dışarı çıkabilmişler ve hayatlarını kurtarabilmişti. Roger dahil olmak üzere geride kalan Haçlı Ordusu'nun tamamı neredeyse yok edilmişti. İbnülkalanisi tabloyu şu şekilde anlatmaktadır; "Bir saatten kısa zaman içerisinde bütün Frenkler yerde ölü olarak yatıyordu ve atlar bedenlerine saplanmış oklarla kirpi gibiydi."[268] Savaşın sonrasından bir örnek ise *"civar köyler salgın hastalıklardan korunmak için Haçlı ölülerini yaktıklarında yanmış bir süvarinin üzerinde 40 ok temreni bulunmuştu"* anlatımıdır.[269] Bu savaşta en az kayıp vererek ok ve yayın etkin bir şekilde kullanılmasıyla Haçlı ordusunun nasıl yok edildiğinin de bir göstergesidir.

3.9. İKİNCİ HAÇLI SEFERİ

Urfa'nın 1144'de Nureddin Zengi önderliğinde Türkler tarafından tekrar feth edilmesi[270] Avrupa'da bir şok etkisi yaratmış ve Doğu'daki Haçlı Devletleri'nin yardım ihtiyacı gündeme gelmişti. Papa III. Eugenius sefere katılma çağrısı yapmış ve katılanların günahlarının affedileceği, malları ve ailelerinin korunacağı vaatlerinde bulunmuştu ve Avrupa'nın pek çok yerinde halk arasında ve saraylarda bu çağrılar devam etmişti. Diğer tarafta da Türkiye Selçukluları I. Kılıçarslan'ın yerine geçen oğlu I. Mesud Anadolu Selçuklu hakimiyetini geliştirmiş ve Anadolu'daki Türk hakimiyetini güçlendirmişti. Anadolu'ya doğru hareket eden iki büyük ordu bulunmaktaydı. Bunlardan biri III. Konrad önderliğinde Almanlar, diğeri de VII. Louis önderliğindeki Fransızlardı. Papalığın Alman İmparatorluğu'nu Roma imparatorluğu ile eş tutması ve onlara "sacrum imperium" ifadesiyle kutsal imparatorluk demesi Almanları doğal bir şekilde Haçlı seferleri içerisine sürüklemekteydi.[271] Willermus Tyrensis'in anlatımında bu kalabalık ordu o derece büyüktü ki, "eğer Tanrı lütufkar olsaydı bu ordu sadece Türk sultanını değiş, doğunun bütün diğer eyaletlerini de Hristiyanlığın hakimiyeti altına alabilirdi" diye anlatmaktaydı.[272]

---

[268] Demirkent, s. 87.
[269] Usta, s.48.
[270] Anonim, s.55.
[271] David Nicolle, Çev: Ece Sakar, **İkinci Haçlı Seferi 1148**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.13.
[272] Willermus Tyrensis, Çev: Engin Ayan, **Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019, s. 43.

Alman Kralı Konrad 1147 Mayıs ayında büyük bir orduyla yola çıkmış beraberinde Polonya ve Bohemya Kralları da eşlik ediyordu. Bizans bu durumdan oldukça endişeliydi. Bizans tarihçisi Niketas Khoniates'in şöyle bahsetti:

> *Almanlar seferin sebebini kutsal mezar için harekete geçtiklerini söylüyorlar... hacıları için onlara dosdoğru Kudüs'e gidecek yolu yapmak istiyorlardı…Ama bunu söylerken kürek, çapa ve kazma değil kalkan, zırh, kılıç ve savaşta kullanacak eşyaları getiriyorlardı… Bu sefere kadınlar bile katılmışlardı. Pervasızca, bacaklarını ayırarak erkekler gibi ata biniyorlar, erkek elbisesi giyiyor, mızrak ve donanımlarıyla erkeklere benziyorlardı. Bakışları da cengaveraneydi ve Amazonlardan daha erkeksiydiler...İmparator durumdan endişe ediyordu… Bunların hepsinin zırhlı olduğunu, gözlerinden cinayet arzusu fışkırdığını, hepsinin su gibi kan dökmekten ne kadar gurur duyduğunu anlatıyordu.*[273]

Bu ordu yolda pek çok sorun yaşamış ve Çatalca'da kamp kurduklarında Melas çayının azgınlaşması sonucu sel felaketine maruz kalarak ordunun bir kısmı savaşmadan kaybedilmişti. Khoniates bu tabloyu: "Sel Alman karargahından sadece silah, giysi, eğer takımları ve diğer eşyayı değil atları, katırları ve insanları da beraberinde sürükledi. Bu acınacak ve felaketli bir tabloydu: Erkekler ölüyor ama düşman eliyle değil savaşta değil."[274] Sefere Fransız ordusu içerisinde katılan Odo'da bu durumu; "bizim önümüzde giden Almanların pek çoğunun aniden sele kapıldığını öğrendik, biz de onların kamp yapmış olduğu yerden güçlükle geçebildik" diye anlatmaktadır.[275] Bu sırada İstanbul'a gelene kadar İmparatorluk toprakları içerisinde pek çok sorun çıkaran bu orduyu İmparator Aleksios'un torunu İmparator Manuel bekletmeden Anadolu'ya geçirmeyi uygun görmüştü. Khoniates'in Anadolu'ya geçen Alman ordusunun sayısı hakkında şu ifadeleri kullanıyordu; "Almanların ordusu o kadar muazzamdı ki bunların sayısını saptamakla memur olanlar saymaktan yoruldular ve sayma işini yarım bıraktılar." Konrad'ın ordusu İznik'te iken ikiye ayrılmış savaşçılar dışındaki kısımı Alaşehir-Denizli üzerinden Antalya'ya doğru yollamış, kendisi de Bizans rehberliğinde İznik'ten Doğu'ya doğru yönelmişti.[276]

Haçlı Ordusu'nun yaşadığı en temel sorun önceki seferlerde olduğu gibi kalabalık ve büyük orduların yiyecek ve su kıtlığı sorununu bu ordu da yaşayacaktı.

---

[273] Niketas Khoniates, **Historia (Ionnes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, ss. 40-41.
[274] Khoniates, s. 43.
[275] Deuilii Odo, **II. Haçlı Seferi: VII. Louis'in Doğu'ya Seyahati**, Çev: Caner Togaç, Kronik Yayınları, İstanbul, 2021, s.45.
[276] Demirkent, s. 106.

Bu sefer yanlarında yiyecek ve içeceği bol miktarda getirseler de sayılarının çokluğundan dolayı iaşe sorunu Haçlı Ordusu'nun en temel sorunu olacaktı. Kaynaklarda bu durum "Herkes açlığa karşı dayanmak için ölmüş atları yiyerek donandı" diye geçiyordu.[277] Bu açlık ile sınanmalar sırasında Bernardus adındaki bir kont birliğiyle beraber iaşe aramaya çıksa da takip eden Türk ordusunun kuşatmasına girecekti. Türkler göğüs göğüse savaşmaktan kaçınıyor ve Haçlı ordusunun tüm zayıf noktalarını kullanıyorlardı. Odo'nun bu durumu "kontun ne uzaktan savunma yapabilecek teçhizatı sahipti be de aç atlar şövalyeleri düşmana taşıyabiliyordu" diye anlatması Türklerin en az zayiat ile düşmanlarını imha edişini göstermekteydi.[278] 25 Ekim'de su kıtlığı yaşayan ordu Dorylaion yakınlarında Sarısu ırmağına gelen ordu burada durup dinlenme ve ihtiyaçlarını gidermek için durma kararı almışlardı. Tam da bu esnada Türkler Haçlı Ordusu'nun dağıldığı bu ortamda Sultan Mesud saldırıya geçmişti. "Türkler artık Türklerin hafif süvarilerin gücüyle hareketlerinin ve hızlarının çevikliği ile hücum ediyor, bu baskının şokunu ve şaşkınlığını atlatamadan Alman ordusu Türklerin at üzerinden atılan oklarla imha ediliyordu. Zırh ve savaş maliyeti yüksek olan Alman Şövalyeleri'nin hücumuna izin verilmeden, onların toparlanıp birleşmeye fırsat verilmeksizin saldırı hızlı bir şekilde yapılıyordu. Thyrensis bu savaşı anlatırken, "ordumuz sık sık hücum etmek istediğinde onların bu çabalarını gören Türkler alay ederek değişik taraflardan atağa kalkıyor ve Haçlılar tekrar ordugaha çekilince yeniden toparlanarak eski vaziyetlerini alıyorlar ve kuşatmayı bu şekilde sürdürüyorlardı."[279] Sonuç tam anlamıyla bir Türk zaferiydi ve Haçlı Ordusu'nun neredeyse onda dokuzu yok edilmiş, Konrad beraberinde kalanlarla İznik'e hızla geri dönmek üzere savaş alanını terk ediyordu.[280] Fransız Haçlı ordusunda bulunan Odo bu durumu önlerinde ilerlemiş olan Almanların Türklerle karşılaştıktan sonraki durumu şu şekilde aktarmaktadır:

> *"Oldukça kederli bir şekilde dini yeminimiz ve inancımıza karşın (Almanların) Nicea'ya (İznik'e) kaçtıklarını bildirdiler. Bunu dinleyen adamlarımız şaşırarak acı çektiler ve bu kadar güçlü bir ordunun bu kadar çabuk kaybetmesine ve Tanrı'nın ve bizim düşmanlarımızın müttefiklerimize kolayca galip gelmesine kederle hayret ettiler"*[281]

277 Odo, 103.
278 Odo, 105.
279 Tyrensis, s.47.
280 Demirkent, s. 106.
281 Odo, s.101.

Alman Haçlı Ordusu'ndan sonra Fransa Kralı Louis, karısı Elenore de Aquitaine ile beraber İstanbul'a geldi. İmparator Manuel'in Fransa Kralı Louis'e gönderdiği mektuptan bahsederken dönemin Haçlı Seferi'ne tanıklık etmiş olan Deuilli Odo imparatorun "dindar dostuma ve kardeşime" diye hitabından ve onun yerine getirmediği çok fazla şeyin sözünü verdiğini anlatır.[282] Fransız ordusu ve Kral Louis 1147 Kasım'ında İznik önüne vardı ve Almanların yaşadığı yenilgiyi öğrenerek Konrad ile birleşti. Louis ordusuyla İzmir üzerinden Efes'e geldi. Konrad bu sırada İmparator Manuel'in çağrısıyla İstanbul'a dönme kararı almış ve beraberindeki askerlerini de Fransız ordusuna bırakmıştı. İmparator Manuel Kral Louis'e de Türklerin kendileri için savaş hazırlığında bulunduklarını ve savaşmaktan kaçınmaları yönünde çağrı yapsa da Louis bunu önemsememişti. Efes üzerinden Denizli'ye doğru ilerliyordu ki Türkler Decervion[283] vadisinde karşılarına çıkıyor ve onları takip ediyor ve kesin bir saldırıdan ziyade yıpratıcı saldırılarda bulunuyorlardı. 1 Ocak 1148'de Yalvaç yakınlarında nehir geçişi sırasında Türkler bir saldırı teşebbüsünde bulunmuş ve şiddetli bir savaş gerçekleşse de nihai bir sonuç olmamıştı. Haçlı Ordusu bu savaştan sonra Denizli'ye varabilmiş ve şehri bomboş bulmuşlardı. Burada açlık durumuyla karşı karşıya kaldıkları için şehirde duramadan Torosları aşarak harekete geçmişlerdi ancak bu kış ayında coğrafyaya alışık olmayan Haçlı Ordusu için oldukça zor bir hareket olacaktı. Konrad'ın tavsiyelerine rağmen Franklar da bu yoldan ilerliyorlardı ki bundaki temel sebep bir an önce güneye gidebilmekti. Zira Haçlı anlatımlarına göre Grekler adeta Haçlı ordusunu soyuyor ve yanlış yönlendiriyorlardı.[284] Yol boyunca da bu dar ve kıvrımlı dağlık arazi kalabalık Haçlı Ordusu için Türk saldırılarına yönelik olarak büyük bir riskti. Türkler bu durumdan istifade ediyor ve fırsat buldukça Haçlı Ordusu'na saldırılar yaparak yol boyunca yıpratıyordu. Kendilerinden önde giden Alman ordularının cesetlerini yolda görüyorlar ve moral olarak da oldukça bozuluyorlardı. Poitou'lu Godefroi ve Kralın dayısı Amadeus de Savoyen öncü birliğine kumanda ederek yıpranan ordunun dinleneceği güvenli bir kamp yeri aramaya başlamıştı. Godefroi ve birliği diğerlerinden ayrılarak su ve otlak bir arazi bularak buraya inmişti. Türkler ana

[282] Odo, s.27.
[283] Efes yakınlarında Efes-Denizli güzergahında bulunan bir vadi.
[284] Odo, s. 125-127.

ordudan kopan bu birliği takip ediyordu. Tyrensis'in anlatımına göre "eline silahını alan Türkler, düzgün saflar halinde dört nala Haçlıların üzerine hücum etti. Bu kez yalnız yay ve oklarla değil, kılıçlarıyla savaşıp kaçmak isteyenleri acımasızca öldürdüler" şeklinde anlatmaktadır.[285] Arkalarından gelen Louis önderliğindeki ana ordu da önden giden birliklerin düz ve geniş bir ovada kamp kuracaklarını düşünüyordu ancak hiçbir kamp ibaresi göremiyordu. Türkler bu ana ordudan kopan öncü orduları yok etmişti. Louis ve ordusu öncü birliklerin olmadığı bu düzlükte şaşkınlık ile etrafı incelerken bir anda Türk orduları her taraftan belirmiş ve hızlıca Fransız ordusunun doğru saldırıya geçerek savaş naralarıyla sürpriz bir saldırıda bulunuyorlar, atlı okçuların okları her taraftan Fransız ordusuna isabet ediyordu. Haçlı Ordusu içinde büyük bir panik ortamı başlamış ve yol boyunca açlık, moral düşüklüğü ile ilerleyen ordunun tüm düzeni ve disiplini kaybolmuştu.

> *"Türkler koşmaları mümkün olmadığı halde ağır zırhlarla desteklendiği için güçlü duran atlara saldırıyor, piyade konumuna düşen zırhlı şövalyeler düşman saflarına denize batar gibi battılar, çıplak vücutlarından organları koparlarılarak birbirlerinden ayrıldılar. Kral küçük ama ihtişamlı kraliyet muhafızlarını kaybetti ve kendisi de selameti için bir ağacın köklerine tutunarak yüksek bir kayaya tırmandı."*[286]

Karanlığın çökmesiyle de Haçlı Ordusu kayıplarının farkına dahi varamamıştı. Gün ağarırken Haçlı Ordusu'nun neredeyse tamamı ya yaralı ya da dağılmış bir şekilde kampa dönmeye çalışıyordu. Haçlı ordusu bu savaşta pek çok kontu, şövalyeyi ve birçok askerini kaybetmişti. Tyrensis bu savaş sonrası tanrısına isyan ediyordu:

> *"Bize bela getiren o gün inançsızların önünde titrediği Frankların şan ve şerefleri yok oldu. Ayrıca Franklar Tanrı tanımaz ulusların alay konusu haline geldiler. Neden ey İsa! Sana sadakatle bağlı senin ayak izlerini öpen ve kutsadığın topraklarda ibadet etmek isteyen insanların, sana düşman olanların elleriyle imha edilmesine izin verdin?"*[287]

Haçlı Ordusu ağır bir darbe almış ve çareyi güneye Bizans denetimindeki topraklara inerek oradan Antalya'ya yürüme kararı almışlardı ki Ocak ayında yaptıkları bu yürüyüş oldukça ağır ve açlık ile geçmişti. Bizans denetiminde olan Antalya'dan Antakya'ya kara yolu ile geçmek oldukça tehlikeli olduğu için ve ağır bir kayıp aldıkları için çekinen Kral Louis ve ordunun ileri gelen asilzadeleri daha maliyeti

[285] Tyrensis, s.50.
[286] Odo, s.131.
[287] Tyrensis, s.51.

yüksek bir şekilde deniz yoluyla Antakya'ya gitmeyi tercih edecekti. Arkalarından da diğer reisleri de aynı şekilde giden ve Antalya içine de alınmayan Haçlı Ordusu, Türklerin saldırılarına maruz kalıyordu. Son çare olarak Antakya'ya kıyı şeridini takip ederek kara yolunda ilerleme kararını bulmuşlar ve Antakya'ya yarısından azı ulaşabilmişti.[288]

3.10. DIMAŞK KUŞATMASI VE SONRASI (24-28 TEMMUZ 1148)

Fransız Haçlı Ordusu kalan kuvvetleriyle Antakya'ya varsa da orada da diğer Haçlı liderleri ile kendi aralarında birçok sıkıntı yaşamaktaydılar. Kral Louis Kudüs'e doğru ısrarla yürümekte karar kılmış ve Kudüs'e ulaşmıştı. Burada Konrad, Louis ve Baudoin Dımaşk şehrini ele geçirmek üzere beraber hareket etmişlerdi. Dımaşk emir Unur tarafından yönetiliyordu ki o konumunu koruyabilmek için yeri gelip Nureddin Zengi'ye karşı Haçlılarla dahi iş birliği yapıyordu. Ancak Haçlıların şehri ele geçirme teşebbüsleri onu Zengi'nin tarafına itmişti. Şehir kuşatılsa da bu kalabalık ve çok liderli ordunun gidişatı iyi olmayacaktı. Çünkü şehir daha düşmeden kimin yöneteceği tartışmaları, kuşatmayı tamamen yıpratmış ve geri dönme kararı almışlardı. Bu sefer de geri dönmekte olan Haçlı Ordusu'na hafif teçhizatlı hızlı Türkmen atlılarını göndermiş ve Haçlı Ordusu'nun geçtiği her yerde kayıplar yaşatıyorlardı.[289]

İkinci Haçlı Seferi sonrası başarısızlıklar ve Batı'dan gelen desteklerin birbiri ardına yok oluşu Doğu Haçlı Devletleri'ni oldukça zora sokmuş ve Doğu'daki durumlarda da dengeler değişmekteydi. Haçlı Orduları'na karşı büyük başarılar elde eden Sultan Mesud, Haçlı Devletleri'ne karşı da Nureddin Zengi ile birlikte hareket etmeye başlamış ve Doğu'daki üstünlüğü de ele geçirmek amaçlarındaydılar. Antakya Haçlı Devleti'ni sıkıştırma amacıyla Mesud Maraş'ı tekrar Türk hakimiyetine sokmak amacında saldırıya geçmiş Raymond bu saldırıya cevaba hazırlanırken Sultan Mesud'un yardım isteğini kabul eden Nureddin Zengi de Antakya'ya doğru harekete geçmişti. Ancak karşılarında sadece Haçlılar olmamakla beraber Haşhaşileri de Haçlı tarafında göreceklerdi. 1148 Kasım ayında Nureddin Antakya Haçlı hakimiyetinde ilerlerken Haşhaşi lideri Ali ibn Vefa ve Raymond'un birlikleri tarafından baskına

[288] Demirkent, ss.106-112.
[289] Demirkent, ss. 112-115.

uğramış ve Nureddin'in yanındaki komutanları Şirkuh'un ve Mecmeddin ibn ed-Daye'nin aralarının kötü olması sonucunda Şirkuh'un savaştan çekilmesi Nureddin'i geri çekilmek durumunda bırakmıştı. Nureddin Zengi Bahar 1149'da tekrar hareketlenerek Raymond üzerine saldırılarda bulunuyor ve savaşa kışkırtıyordu. Nihayetinde İnab kalesini kuşatmış kaleye yardıma Raymond'un geldiğini öğrenince direk bir savaşa girmekten çekinerek geri çekilmişti. Antakya Haçlı Ordusu'nun İnab ve Gab bataklığı arasında konakladığı gece Nureddin birliklerini Haçlı Ordusu'nu kuşatacak şekilde çevirmişti. Durum fark edilse de Haçlı Ordusu için oldukça geç olmuştu. Haçlılar kuşatmayı yarıp çıkmak için çabalar gösterseler de muvaffak olamamışlardı. Nihayetinde savaş Nureddin Zengi'nin ordusunun stratejik üstünlüğü ve taktiksel olarak direkt bir savaşa girmektense Kılıçarslan ve Mesud gibi sürpriz bir saldırı ile kesin ve topyekun bir imha yolunda tüm ordunun kaçacak yer dahi bulamadan kuşatılması Antakya Ordusu'nun tamamen yok edilmesi ile sonuçlandı. [290] Maraş Senyörü Renaud, Haşhaşi Reisi Ali ibn Vefa bir çok şövalye ve Antakya Prinkepsi Raymond'un bu savaşta ölenler arasında olması Haçlılara karşı büyük bir başarının kazanılmasını sağlamıştı.[291]

Yaşanan durumlar Haçlıların aleyhinde gelişmiş, Urfa Haçlı Devleti'nin sonunu getirmiş ve Ayntab ve Dülük Mesud'a, Ravendan ve Tell Başir Nureddin'e, Samsat ve Birecik'te Artuklu Beyi Timurtaş'a kalmıştı. Nureddin Zengi de zaferlerini genişleterek Dımaşk'a hâkim olmuştu. Diğer taraftan da Doğu'daki ve Güney'deki İslam Dünyası'nı birleştirmek üzere hareket ediyordu. Bir taraftan da İmparator Manuel'de yeni Kudüs Kralı III. Baudoin ile temaslar geliştiriyor, İstanbul'a davet ederek müttefiklik oluşturuyordu. İmparatorun üstünlüğünü sevmeseler de kabul etmek durumunda kalan ve onun desteğine muhtaç olan Haçlı Devletleri Batı'dan gelemeyen desteklerden dolayı Müslümanlara karşı Bizans ile ilişkilerini iyi tutmak amacındaydı. Manuel Antakya'ya gelerek ciddi törenlerle karşılansa da Haçlı Devletleri'nin istediği desteği vermemiş, Haçlı Devletleri'ni Müslümanlara karşı dengeli bir şekilde kendilerine bağlı etmelerini istemişti.[292]

---

[290] Demirkent, s. 117.

[291] Eda Çelik, **Haçlı Seferleri Sırasında Bâtınîlerin Faaliyetleri Ve Haçlı-Bâtınî İlişkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2021, s. 108.

[292] Demirkent, ss. 118-124.

Kudüs Kralı III.Badouin'in zamansız ölümünden sonra yerine kardeşi I. Amaury geçmişti.[293] Amaury'de Müslümanlara karşı ilerlemenin güç olduğunu ve Bizans tarafında gelişmenin de stratejik olarak yalnızlaşacağı düşüncesiyle Fatimilerin iç karmaşalar içerisinde olduğu bir dönemde Mısır'a yönelmek en mantıklı hareket alanıydı. Bir tarafta da Bizans İmparatoru Manuel için de Mısır bir cazibe notkasıydı. Khoniates imparatorun Mısır hakkında düşünceleri için "meyveleri çoğaltan, başakları dolgunlaştıran Nil'in üzerine kucak kucak bereket saçtığı Mısır'ın verimliliğini duymuştu." diye bahsetmekteydi.[294] Bu sebeple Kudüs Kralı Amaury ile haberleşerek Mısır'a beraber bir saldırı düzenleme konusunda anlaşmışlardı. Süveyş'i geçerek Pelusium'u kuşatan Haçlıların karşısında Fatimiler karşı bir güç bulamadığı için Nureddin Zengi'den destek istemiş o da en önemli komutanlarından olan Şirkuh'u yardıma göndermişti.[295] Burada önem arz eden noktalardan birisi de tarih sahnesine önemli bir şekilde girecek olan Selahaddin idi. Nitekim Selahaddin Nureddin Zengi'nin komutanlarından biri olan Şirkuh'un yeğeni idi. Şirkuh burada Bilbays bölgesinde kalsa da Fatimi veziri Şaver, Şirkuh'u Mısır'dan çıkarmaya çabalamaktaydı. Ancak Şirkuh onu dinlemiyor, Şaver de karşılık olarak onu Mısır'dan çıkarmak üzere Armaury ile anlaşmıştı. Armaury'nin ordusu Şirkuh'u Bilbays'da kuşatsa da Nureddin'de karşılığında Antakya'yı yakınlarındaki Harim kalesini kuşatmasıyla durum karmaşıklaşıyor ve savaş kendisini gösteriyordu. Krallık içindeki Frenkler, Antakya Prinkepsi III. Bohemund, Trablus Kontu Raymond, Çukurova'daki Ermeni hâkimi Thoros ve Bizans Kumandanı Konstantinos Koloman Nureddin'e karşı birleşmiş ve üzerine doğru ilerlemişti. Artah yakınlarında 10 Ağustos 1164 yılında yapılan savaşta Nureddin bu birleşik orduyu ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Bohemund, Raymond, Koloman, Thoros ve Hugue de Lusignan esir alınmıştı. Bu savaştan sonra bazı kesik Frenk kafaları ve sancakları Şirkuh'a gönderilmiş ve şehir duvarlarından sallandırmasını istemişti. Bunun üzerine Kral Amaury ile anlaşma sağlanarak iki ordu da Mısır'dan ayrılmıştı. 1167'de Şirkuh Mısır'a tekrar gitme kararı almış ve Fatimi Veziri Şaver gene Kudüs Kralı Amaury'den destek istemişti.Şirkuh yolda sıkıntılar yaşasa da Gize'ye ulaşmış Mısır ve Frenk ordusuyla karşı karşıya gelmişti. Şirkuh 18

[293] Ernoul, Çev: Ahmet Deniz Altunbaş, **Haçlı Seferleri Tarihi: Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2021, ss .28-29.
[294] Khoniates, s. 111.
[295] Tyrensis, s.149.

Mart 1167'de savaşa Mısır ve Frenk ordusuna karşı harekete geçmiş ve atlı birliklerin gücüyle geleneksel Türk savaş taktiği kullanılarak bu müttefik ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmıştı. Bu savaştan sonra Şirkuh'un ordusu İskenderiye'ye girmiş ve buradaki Sünni Müslümanlar onu sevinçle karşılamıştı. Ancak Frenkler ve Fatimiler güçlerini toparlayıp şehri tekrar kuşatmaları üzerine yeni bir anlaşma yapılmış ve Mısır Şirkuh ve ordusu tarafından terkedilecekti. 1168 Kasım'ında Mısır'ın zenginliğini farkeden Kral Amaury tekrar güçlerini toparlayıp, asilzadelerinin, tarikat şövalyelerinin ve Nevers Kontu'nun birlikleriyle harekete geçmiş, Bilbays'ı ele geçirerek içindeki bütün halkı katletmişti. Fatımi Veziri Şaver tehlikeyi farkedince Nureddin Zengi'ye haber gönderip destek istemiş, Nureddin de Şirkuh'u 7000 kişilik bir orduyla tekrar Mısır'a yollamıştı. Amaury Kahire'yi kuşatsa da zafere ulaşamamış ve Şirkuh'un gelmekte olduğunu öğrenince geri çekilmişti. 8 Ocak 1169 yılında Şirkuh Kahire'ye girmiş ve Fatimi Halifesi onu iyi karşılamıştı. Şirkuh ve beraberindeki Oğuzların Mısır'ı kurtarışı Şaver'in prestijini yok etmiş ve kısa bir süre sonra Mısır'da alışıldığı üzere bir suikaste kurban olarak öldürülmüştü. Şirkuh onun yerine geçmiş ve Mısır'ın fiili ve idari idaresi Sünnilerin eline geçmişti. Haçlılar için Mısır'ın Zengîlerin eline geçmesi büyük bir kayıp olacaktı. Zira Mısır yönetimi Haçlılara sürekli olarak haraç ve iaşe desteğinde bulunuyordu.[296] Nureddin Zengi'nin en önemli komutanlarından biri olan Şirkuh idareyi eline aldığı bu sürede zamansız bir şekilde hayatını kaybetmiş ve yerine yeğeni olan Selahaddin Eyyubi geçmişti. Selahaddin'e karşı olarak Amaury Mısır'ın önemini ve zenginliğini bildiği için Avrupa'dan ve Bizans'dan destekler istemiş ancak Avrupa'dan destek gelmemişti. Bizans İmparatoru Manuel bu yardım isteğine olumlu yanıt verse de Haçlı-Bizans birlikteliğinin saldırılarının başarısızlığı Selahaddin'in Mısır'a tamamen hakim olmasını sağlamıştı. Selahaddin Eyyubi zengin ve verimli olan bu topraklarda kısa sürede Nureddin Zengi kadar güçlenmiş ve zenginleşmişti. Bu durum bir gerginlik oluştursa da Selahaddin sadakatini sunmaktan geri kalmıyor ve 1171'de Nureddin Zengi'nin emri ile Mısır'da Fatimi Halifesi yerine Bağdat Abbasi Halifesi'nin adı zikrettirilecekti. Artık Fatımilerin devri tamamen sona ermişti.[297]

[296] Tyrensis, ss.194-195.
[297] Demirkent, ss. 124-128.

Selahaddin Eyyubi Mısır'a hakimiyetinden kısa bir süre sonra bölgede önemli değişimler yaşanmıştı. 1174 yılında batılıların "adil, ihtiyatlı, kurnaz ve dindar prens"[298] lakapları taktıkları İslam dünyasını bir arada tutabilmeyi başarabilen Nureddin Zengi hayatını kaybetmiş ve oğlu Melik es-Salih İsmail varis olsa da küçük yaşta olduğu için yönetim valiler arasında paylaştırılmıştı. Ancak bu tam bir kaos ortamına yol açmış iktidar mücadelesini Selahaddin Eyyübi kazanıp İslam dünyasını bir arada tutmuştu. Böylece Eyyübilerin dönemi başlamıştı. Nureddin'in ölümünden kısa bir süre sonra Kudüs Kralı Amaury de ölmüş ve tahtın tek sahibi olarak küçük yaşta ve cüzzamlı olan çocuğu Baudoin kalmıştı. Baudoin kaynakların anlatımına göre idare konusunda oldukça yetenekli bir lider olabilecek potansiyeldeydi.[299] Arkasından Baudoin'in hastalığı ve ölümü sonrasındaki yönetim planı için kralın ablası olan Sibylle ile Avrupa'dan gelen Guillaume de Monteferrat evlendirilmiş kral olarak Guillaume düşünülmüştü. Ancak Guillaume'de evlendikten bir süre sonra hastalık sonucu ölmüştü. Selahaddin tıpkı Nureddin Zengi gibi bu durumlar arasında İslam birliğini sağlamak için savaşıyor ve amacının cihad olduğunu İslam Dünyası'na anlatıyordu. Bir diğer ölüm haberi de 1181 yılında Nureddin Zengi'nin oğlu olan Melik es-Salih İsmail idi. Ölümünde ne şekilde olduğu hakkında şaibeler olduğu düşünülse de neticesinde Selahaddin Eyyübi'nin önünde artık bir engel kalmayacaktı.[300]

Kudüs'deki hakimiyet Badoin'in kötüleşmesiyle karışmaya başlamış ve yerine Guy de Lusignan Sibylle ile evlenere Kudüs hâkimi olmuştu. Guy her geçen gün daha da güçlenen Müslüman dünyanın lideri haline gelen Selahaddin ile iyi geçinmeye çalışsa da Kerak Hâkimi Renaud de Chatillon Müslümanlara karşı acımasız ve haydutvari saldırılar düzenliyor, ticaret kervanlarını yağmalıyor, Müslüman yerleşimlerini basıp katliamlar yapıyordu. Bu Haçlılar ve Selahaddin Eyyübi'nin barış durumunu etkileyen, Müslümanların nefretini artıran eylemlerdi. 1183 yılında Selahaddin ordusunu toparlayıp Filistin'e girmiş Tubaniye kaynağında karargâh kurmuştu. Haçlılar da onların karşısında Calut'un Havuzları denen yerde kamp kurmuştu. Selahaddin Haçlı Ordusu'nu savaşmaya zorlasa da iki tarafta savaştan çekinmiş Selahaddin ordusuyla geri dönüşe geçmiştir. Guy de Lusignan'ın bu

[298] Tyrensis, s.222.
[299] Tyrensis, s.226.
[300] Demirkent, ss. 129-130.

hareketinden dolayı Kudüs ve Haçlı yöneticileri birbirlerine karşı büyük çatışmalar yaşamaktaydı. 1185 yılında hasta olan IV. Badouin hayatını kaybetmiş ve yerine yeğeni küçük yaştaki V. Baudouin ve naibi Trablus kontu III. Raymond gelmişti. Kudüs Haçlı Devleti'nin durumu kötüleşiyordu ki Batı'dan destek gelmiyor, kıtlıklar yaşanıyor ve yönetim çatışmaları devam ediyordu. Ancak 1186 yılında çocuk kral V. Baudouin'in de hayatını kaybetmesi Kudüs'ü tamamen karıştırmıştı. Nihayetinde Sibylle'nin kocası Guy yönetimi ele geçirmiş ve toparlanabilmek için Müslümanlarla barışın devamını sağlamak istemişti. Ancak bu barış uzun sürmeyecekti Renaud Müslüman kervanlarına tekrar saldırıp, kervanı koruyan askeri birliği de öldürmüştü. Yaklaşık 17 sene Haleb zindanlarında kalan Renaud Müslümanlara karşı kin ve nefret doluydu. Öyle ki Renaud'a bağlı birlikler Müslüman ticaret kervanlarına saldırmakla kalmamış Kızıldeniz üzerinden Mekke'ye doğrudan bir saldırı yapma teşebbüsünde dahi bulunmuştu. Ancak bu saldırı farkedilmiş ve Sudan açıklarında yakalanarak Mekke'de idam edilmişlerdi.[301] Selahaddin Haçlıları sert bir şekilde uyarmış ve tazminat istese de kabul edilmemesi savaşı başlatma sebebi olmuştu.[302]

Selahaddin tüm Müslüman ülkelerine cihad çağrısında bulunmuş ve oğlu Efdal'i kuzeyden gelecek tehlikeleri karşılamak üzere geride bırakıp Dımaşk'dan güneye hareket etmişti. Hedefinde Renaud'a bağlı olan Kerak kalesi vardı. Selahaddin Renaud'a bağlı olan toprakları yağmalıyordu. Mısır'dan gelen birlikler de ona katıldı. Selahaddin'in Efdal'e verdiği emirle Gökbörü idaresinde 7.000 kişilik Memluk birliği Akka'ya yollanmıştı. Bu birlikten haberi olan Gerard de Ridford idaresindeki Templier şövalyelerinin baskınına uğrasalar da Gökbörü idaresindeki Memluk ordusu büyük bir zafer kazanarak şövalyelerin neredeyse hepsini imha etmişlerdi. Bu çatışma da şüphesiz Gökbörü idaresindeki Memluk askerlerinin, şövalyelere üstünlüğünü ortaya koyuyordu. [303]

Selahaddin bu haber üzerine sadece atlıların 12.000 kişi olduğu ordusuyla daha güneye inme kararı alıp Taberiye'yi gele geçirdi. Kral Guy da bütün Haçlı asilzadelerine ve şövalyelerine Akka'da toplanmaya çağırıyordu. Akka'da toplanan Haçlı Ordusu 1.200 şövalye ve 10.000'e yakın yayadan oluşuyordu. Balian d'Ibelin

[301] Kelly Devries, "Hıttin 1187", **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 102.
[302] Demirkent, s. 132-135.
[303] Demirkent, s. 135-137.

gibi baronlar savaşa girmenin sonucunda kesin bir yenilgi olacağını krala anlatsa da dinlenmeyecekti.[304] Raymond kral Guy'a savaşmaktan kaçınma önerileri verse de Gerard de Ridfort ile Renaud de Chatillon'un ısrarlarıyla Taberiye'deki Selahaddin'in ordusuna doğru harekete başlamışlardı. Sephoria'da kamp kuran Haçlı Ordusu'nu, Raymond'un kurak arazide ilerleyerek savaşmanın orduyu olumsuz etkileyeceğini hakkında fikirleri ikna etmişti ve bekleme kararı almışlardı. Zira Sephoria Haçlılar için iyi korunaklı ve su kaynaklarının olduğu bir bölgeydi. Selahaddin'in amacı da onları oradan çıkarma Sephoria ve Taberiye arasındaki 25 kilometrelik çölden geçirerek onları susuzlukla başbaşa bırakmak istiyordu.[305] Haçlılar için bekleme kararı uzun sürmemiş Kral Guy de Lusignan'ın hakimiyetini kanıtlayabilmesi ve devleti büyütebilmesi için bu savaşı kazanma hevesi de onu destekleyen savaş meraklısı savaşa girme kararı almışlardı.[306]

Selahaddin kendisine doğru yaklaşmakta olan Haçlı Ordusu'nun haberini alınca ordusunu kuzeye kaydırıp Hıttin bölgesine yerleştirmişti. Haçlı ordusunu da bu mevkiye yönlendirmişti. Kral Guy Hıttin boynuzları adı verilen bölgede suya ulaşamadan geceyi geçirmek durumunda kalacaktı. Ernoul kronoiğinde bu olayı "ordudaki herkes Müslümanlara karşı ilerleyip yarma harekatı yapmaları gerektiğini, eğer kamp kurarlar Müslümanların sadece ok atarak bile onları mağlup edeceğini biliyordu." şeklinde anlatılmaktadır.[307] 3 Temmuz'u 4 Temmuz'a bağlayan gece arazideki tüm çalı ve otları yakılıyor zaten susuz kalmış olan Haçlı ordusu için duman ve ateş bir yandan durumu daha kötüleştiriyor gece boyu çalan savaş davulları Haçlı ordusunu psikolojik olarak daha da yıpratıyordu. 4 Temmuz sabahı hücuma geçen Selahaddin'in ordusu yoğun bir ok saldırısı başlatmıştı. Yanan otların ve çalıların dumanları okları son ana kadar görünmez kılıyor ve Haçlılar için ciddi sorun yaratıyordu. Haçlılar için iki seçenek vardı ya geriye dönüp Sephoria'ya ulaşmaya çalışacaklar ya da Taberiye'ye doğru ilerleyeceklerdi ki ikinci yolu seçmişlerdi. Bunu farkeden Selahaddin ordusunu düşmanının durumuna göre düzene sokarak Taberiye'ye doğru çıkış yapacak ordunun önünü kapatmakla beraber arkalarından da sıkıştırmaya çalışacaktı. Kuşatma altında kalan Haçlı ordusu Trablus kontu Raymond

[304] Ernoul, s. 123.
[305] Devries, ss.103-104.
[306] Demirkent, ss. 135-138.
[307] Ernoul, s.139.

ve Tapınak şövalyelerinin bu durumu yarmaya çalışmalarıyla devam edecekti ki Guy de Lusignan bu durum karşısında hangisine yardıma gideceğini karar verememişti. Şövalyeler bu kuşatma altında zaman zaman savunma yapmak yerine saldırı yapmaya çalışsalar da kuşatma yarılamayacak kadar güçlüydü. Atsız kalan şövalyeler yaya olarak savaşmak durumunda kalıyordu ve savaş beraberlerindeki kutsal emanet olan gerçek haçı koruma görevine dönüşmüştü.[308] Şövalyeler ve atlı birlikler şiddetle şavaşıp üzerine akın eden Müslüman ordularını püskürtmeye çalışıyorlardı. Haçlı Ordusu yavaş yavaş tepenin üstüne doğru çekiliyordu, Kralın çadırı da tepeye taşınmıştı. Artık şövalyeler atlarından inerek savaşıyorlar ve Müslümanlar da aynı şekilde atlarından inerek savaşmaya devam ediyorlardı. Selahaddin'in oğlu olan Efdal yaşanan çatışmayı şu şekilde anlatıyordu:

> *Frenk Kralı tepeye çekildikten sonra onun şövalyeleri genel bir hücumla Müslümanları babamın bulunduğu tepeye püskürttüler. Babamın şaşırdığını gördüm rengi atmıştı, sakalını yoklayarak atını ileri doğru sürdü. Durmadan "kahrolasıca şeytan!" diye bağırıyordu. Bundan sonra bizim adamlarımız tekrar düşmana doğru atıldılar ve düşmanlar tepeye doğru geri çekildiler. Frenkleri kaçarken görünce sevinçle 'onları kaçırdık' diye haykırdım. Fakat babam bana dönerek, 'Sus! Yukarıdaki çadır ayakta durduğu sürece onları yendik sayılmayız' dedi. Tam o sırada çadır devrildi. Babam hemen atından inerek secdeye kapandı ve gözlerinde yaşlarla Allah'a hamdetti.*[309]

Nihayetinde Hıttin Savaşı'nda Müslüman ordusunun kesin galibiyetiyle sonuçlanmıştı. Selahaddin'in savaşa katılan atlı sayısı çok olsa da savaşın kazanıldığını düşündüğü sırada dahi Haçlı Ordusu'nun özellikle şövalyelerin direnişi ve gelenekselleşmiş olan Frenk şövalyelerinin toplu hücumu Müslümanlar için galibiyet gözükse dahi neredeyse kuşatmayı yaracakları endişesini Selahaddin'de yaratacak kadar önemli bir saldırı olmuştu.[310]

Hayatta kalan az sayıda şövalye ve Kral Guy Selahaddin'in çadırına getirilmiş ve Guy'un hayatı bağışlanmıştı. Ancak yakalananlardan biri de Renaud'du. Selahaddin barış durumunu bozan ve pek çok Müslümanın canına kasteden bu Haçlı liderini söz verdiği üzere kendi elleriyle öldürmüştü. Özellikle Renaud'a karşı barışı bozduğu için öfke dolu olan Selahaddin Renaud'un kellesini vurduktan sonra ülkedeki

[308] Devries. ss.106-107.
[309] Demirkent, ss. 138-139.
[310] Liebau, s. 39.

bütün kalelerde ve şehirlerde yerde sürüklendikten sonra yakılmasını emretti.[311] Aynı zamanda Templier ve Hospitelier şövalyeleri de öldürülmüştü. Bu savaş üzerine Kudüs Haçlı Devleti'nin neredeyse hiçbir askeri gücü kalmamıştı ve Selahaddin birbiri ardına tüm Haçlı hakimiyetindeki şehirleri fethetmiş ve en nihayetinde de 20 Eylül'de kuşatılmaya başlayan Kudüs, savunması düşmüş bir şekilde 30 Eylül'de Balian de İbelin tarafından teslim şartları konuşulup Selahaddin Eyyübi'ye teslim edilmişti.[312]

3.11. ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ

Kudüs'ün fethi haberi Batı Hristiyan dünyasında büyük bir infial yaratmıştı. Bu haberi müstahkem surları, kaybedilen savaşlardan kaçan Sur kentinde toplanan Haçlı Ordusu'nun kalabalıklığı ve Selahaddin'in de yorulan ordusuyla fethedilemeyen Sur kentinin başpiskoposu Josias Sicilya'ya götürmüştü. Haber üzerine Sicilya Kralı II. Guillaume Doğu'ya hazırlıklara başlamıştı. O sırada ölen Papa III. Urbanus'un yerine Papa VIII. Gregorios geçmişti. O da hemen bildiriler düzenleyerek yeni çağrılarda bulunuyordu. Onun da kısa süre ölümünden sonra Papa III. Clemens geçmiş ve o da Alman İmparatoru Frederich Barbarossa'nın yanına giderek sefere çağrıda bulunuyordu. Josias da İngiltere ve Fransa krallarını ziyaret ediyor ve onları sefere çağırıyordu. Kudüs'ün Türkler tarafından fethedilmesinden sonra Avrupa'dan pek çok lord, dük, şövalye ve halk arasından birçok gönüllü katılım sağlanıyordu.

Sefere ilk katılan ordu Alman Ordusu olacaktı. Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa kırk yıl önce amcası III. Konrad'ın yanında ikinci haçlı seferine katılmıştı ve kaybedilen savaşların intikamını almak istiyordu. Yönetimini VI. Heinrich'e bırakan neredeyse 70 yaşına gelmiş olan Friedrich Barbarossa yanında ikinci oğlu Friedrich ve iyi teçhizatlı, disiplinli ordusu ile 11 Mayıs 1189'da Doğu'ya doğru yola çıktı. Ordu Bizans topraklarına girince o sırada tahtta olan Bizans İmparatoru İsakios Angelos ile anlaşmazlıklar meydana gelmeye başlasa da ordu 1190 Mart'ında Anadolu'ya geçmişti. Balıkesir Alaşehir üzerinden Denizli'ye gelmişler İmparator Manuel'in büyük bir yenilgiye uğradığı Myriokephalon üzerinden geçerken

[311] Ernoul, s.145.
[312] Demirkent, ss. 139-141.

Selçuklularla çatışmalar olsa da devam etmişlerdi. Friedrich'in amacı Türklerle savaşmaktan ziyade kutsal topraklarda fetihler yapmaktı. Nitekim İmparator İsakios'a ve Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'a ülkelerinden geçmek için izin istemişti. Ancak II. Kılıçarslan onları hiçbir şey yapmadan Selçuklu topraklarından geçirmeye niyeti olmayacaktı. I. Kılıçarslan'ın, I.Mesud'un taktikleri ve stratejilerinde olduğu gibi o da bu kalabalık orduyla direk bir savaşa girmekten Haçlı ordusunu kaçınarak yıpratmak ve geri çekilmek üzere saldırılarda bulunuyordu. Yiyecek aramak için uzaklaşanları avlıyorlar, artçı birliklere saldırılarda bulunuyorlardı. Alman Ordusu Anadolu'dan geçerken açlık, susuzluk ve Türk okçularının saldırıları ile büyük kayıplar veriyorlardı.[313]

17 Mayıs'ta Konya'ya varan Alman Haçlı Ordusu şehirde bir şey bulamayacaktı ki II. Kılıçarslan şehri boşaltmıştı. Haziran 1190 yılında Silifke'den nehrin karşısına geçmeye çalışırken sebebi hakkında pek çok rivayetler olsa da Friedrick Barbarossa'nın cesedine boğulmuş bir şekilde rastlanıldı. Haçlı Ordusu imparatorlarının bu beklenmedik ölümü karşısında dağılmış ve bir çoğu Avrupa'ya geri dönmüş, oğlu Friedrich sayısı önemsenmeyecek kadar kalan birlikle Antakya'ya gelmişti.[314]

Diğer taraftan da İngiltere Kralı II. Henry'nin oğluyla mücadelesi sonucu ölmüş, tahtı ele geçiren I. Richard bilinen adıyla "aslan yürekli Richard" ve Fransa kralı Phlippe sefere katılma kararı almışlardı. Bu defa Anadolu üzerinde bulunan Selçuklu tehlikesinden sıyrılıp Kutsal topraklara gelebilmek için deniz yolu tercih edilmişti. Haçlıların iki senedir kuşattığı ve ele geçiremediği Akka şehri Fransız ve İngiliz ordularıyla tekrar desteklenmişti. Şehir garnizonu 12 Temmuz 1191'de Selahaddin'in bilgisi olmadan şehri teslim etmişti. Akka'nın ele geçirilmesinden sonra Fransa Kralı Philippe ordusunun büyük bir kısmını Richard'a bırakarak Avrupa'ya geri dönmek üzere yola çıkmıştı. Richard acımasız bir liderdi ki Akka ele geçirildikten sonra esirleri serbest bırakmamış görüşmelerin sonuçsuz kalması üzere Akka'nın dışına çıkarılan bu üç bine yakın Müslüman Selahaddin'in ordusunun önünde infaz edilmişti. Richard'ın Doğu'daki en büyük amacı Kudüs'ü ele geçirmekti ve prestij sağlamaktı. 2 Ağustos'ta Templier ve Hospitalier Şövalyeleri ile birlikte Yafa şehrine

[313] Demirkent, ss. 149-152.
[314] Demirkent, s. 152.

doğru harekete geçmişlerdi. Selahaddin Eyyubi bu orduyu takip ediyor ve hızlı ve çevik Türk atlı okçuları aralıklı akınlarla artçılara saldırıyor, önemli zayiatlar verdiriyorlardı. Yakalanan esirler de Akka'nın intikamı olarak infaz ediliyordu. 7 Eylül'de Selahaddin Arsuf yakınlarında Haçlı Ordusu'nu savaşmaya zorlamıştı ve sürpriz bir atakla Haçlı Ordusu'nun dağılacağını düşünerek saldırıya geçmişti. Ancak Haçlılar dağılmamış ve karşı saldırıya geçmişlerdi. Şövalyelerin önemli taktiği olan toplu ve düşman hattını delip geçecek saldırıda bulunuyorlardı.

Haçlı Ordusu daha sonra merkezin zayıfladığını fark etti, sağdan merkeze hareket ederek Selahaddin'in ordusunu kargaşaya sürükleyerek kaynaklarda geçecek şekilde "tek adam olarak saldırıya geçtiler". Richard şövalyeleri üç gruba ayrılarak Selahaddin'in ordusunun kanatlarına ve merkezine saldırarak büyük hasara yol açtı. Kendisi de savaşta hazır bulunan İbn Şeddad, ordunun merkezinde olduğunu ve Haçlı Ordusu'nun saldırısını "toptan bir şekilde uçarcasına hücuma geçtiğini" ve bu nedenle ordunun sol kanadına katılmaya çalıştığını belirtiyor; "Tamamen dağıldıktan sonra sağ kanada katılmayı düşündüm ama sonra onların da diğerlerinden daha kötü durumda olduğunu ve uzaklaştıklarını gördüm." Haçlı Süvari hücumlarının bu hücum düzeni Haçlı zaferleri için oldukça önemliydi.[315]

Selahaddin'in ordusu beklenmeyen bu saldırı karşısında dağılsa da orduyu tekrar bir araya getirmişti. Bu savaş neticesiz bir savaş olmuştu ve Richard direk bir savaştan kaçınarak kıyı şeridinden Yafa'ya doğru ilerlemeye devam etmişti. Richard İngiltere'den ülkesine geri dönmesi için haberler alsa da Selahaddin ile daha iyi bir müzakere için fırsat kollamaktaydı. Selahaddin de aynı şekilde barış taraftarı idi. Anlaşma gerçek haçın iadesi, Haçlıların ele geçirdiği bölgelerin tanınması ve kalesi yıkılarak Beyrut'un verilmesi ile sağlanmıştı. Richard İngiltere'ye dönmek üzere hazırlıklar yaparken Doğu'daki Hristiyan varlığını düzene sokmak istemişti. Bu durum onun Doğu'da daha uzun kalmasına sebep oluyordu. Nitekim Doğu'dan uzaklaşamayan Richard 1192 Eylül'ünde Daron kalesini ele geçirdi, Selahaddin de bunun üzerine Yafa'yı ele geçirip tahrip etti. 1192'de tekrar üç yıllık bir barış yapmışlar ve karşılıklı olarak Müslümanlar ve Hristiyanlar birbirinin ülkelerinden vazgeçeceklerdi. Bu anlaşma üzerine Richard Avrupa'ya dönmüştü. Neticede Üçüncü

[315] Liebau, s. 39.

Haçlı Seferi de gücü tükenen Doğu Haçlı Devletleri'nin beklediği kadar bir etki yapmamıştı. Şartlar sefer öncesindeki durumlara kıyasla neredeyse değişmemişti.[316]

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK VE FRENK SÜVARİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. KÜLTÜREL KARŞILAŞTIRMA

Türk ve Frenk süvari kültürünün tarihsel süreçleri, farklı coğrafyalarda gelişen bu iki askeri kültürün tarihsel süreçteki gelişimi incelendiğinde birbirinden farklı noktalar görebildiğimiz gibi tarihsel süreçte birbirlerine olan etkileşimleri de küçümsenmeyecek kadar fazladır.

Türk süvari kültürü, Türk toplumsal yaşamının merkezinde gelişmiş bir olgudur. Nitekim Türkler için at kültürlerini ve medeniyetlerini geliştirdikleri sadece askeri bir araç değil hayvancılık kültürünün hayatın merkezinde olması hasebiyle etinden, sütünden beslendikleri, at sürülerinin beslenip çoğaltıldığı ve ticareti ile gelir elde ettikleri, geniş bozkırlarda hayvan sürülerini idare etmede kullanmaktaydılar. Bu bağlamda Türkler ve at arasındaki ilişki sıradan bir binek hayvanından ziyade ortaya koydukları kültür yapısının mihenk taşı idi.

Bu bağlamda at ve atlı süvariler sayesinde geniş coğrafyalara yayılan ve hakimiyet kurabilen Türklerin savaş kültürünün başat rolünü Türk süvarileri üstlenmiştir. Türkler Hunlarla beraber Doğu'da Çin medeniyeti ve Batı'da Avrupa'nın en Batı'sına kadar sokulmuş, Türk savaş tekniklerini ve süvari kültürünün meziyetlerini bilinin tüm medeni dünyaya tanıtarak bir anlamda önderlik yapmıştır. Türk süvarileri nitekim gerek Hunlar sonrasında kurulan Doğu Avrupa'da ve Karadeniz'in kuzeyinde hakimiyet kuran Türk kavimleri olan Bulgarlar, Macarlar, Peçenekler Kumanlar ile gerekse olan Selçuklular ile birlikte İran'a, Orta Doğu'ya ve Anadolu'ya giren Oğuzlar ile geleneksel Türk süvari kültürünü devam ettirmişlerdir. Türk süvari kültürü genel hatları ile Orta Asya'da temelleri atılan binlerce yıllık bir kültürdü ve o derece etkili idi ki çağlar boyu büyük değişimler yaşamadan

[316] Demirkent, ss. 154-162.

etkinliklerini her zaman kanıtlamışlardı. Mervezî, "çöllerde ve bozkırlarda yaşayan yaz kış bir göçebe hayat sürdüren (Türkler) en güçlü, muharebede ve cenkte en dayanıklı insanlardır." tasviri de Türklerin yaşayış biçimi ile savaştaki güçlerinin paralelliği üzerine durmuştur.[317]

Batı tarafında Frenklerin süvari kültürünün gelişimi incelendiğinde de bu gelişimde birkaç temel unsur önemlidir. Bunlardan birincisi Avrupa'da karşımıza çıkan Frenklerin eski çağdan, "barbar" dönemlerinden gelen ve kendi iç dinamikleri ile oluşturduğu kültürel etkiler, ikincisi Roma medeniyetinin etkisi ile kendi kültürel dinamiklerine eklemlenen kültürel etmenler ve bunun askeri kültüre etkileri, üçüncüsü de süvari kültürünün gelişmiş olduğu Asya'dan Avrupa'ya gelen Hunların ve diğer kavimlerin Roma ve Avrupa dünyasına derin etkisi sonucu gelişen dış etkileri göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar dışında askeri kültürü ve süvari kültürü geliştiren bir diğer dış etki de İspanya üzerinden Avrupa'ya gelen Müslümanlar ile yaşanan çatışmalardır.

Nitekim Hunlar ve sonrasında gelişen siyasi olaylar ile Avrupa'da merkezi güç olan Roma'nın çöküşe geçmesi, coğrafyanın boşluk tanımadığı hakikati ile Frenklerin ve diğer halkların yeni güçler olarak devletleşmesine yol açmıştı. Bu devletleşme aşamalarında pek tabi ki o zamana kadar olan eski yöneticileri olan Roma medeniyetinin etkisi büyüktü. Bu bağlamda Roma idari düzende olduğu gibi askeri kültürde de Frenkleri etkileyecekti.

Avrupa süvari gelişimini kuşkusuz Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk kavimleri etkilemişti. Zira Roma ve barbar kavimlerin savaş düzeni daha ziyade piyade ağırlıklı ordulardan oluşmaktaydı. Romalılar lejyoner birlikleri gibi düzenli birliklerle bu askeri sınıfları bir taktiksel düzende kullansalar da barbar halklar savaşırken taktiksel hassasiyetlerden ziyade yıkıcı hücumlarla saldırılar düzenliyordu. Ancak tüm bunlara rağmen Doğu'da gelen at üzerinde savaşan kavimler karşısında bu piyade ağırlığındaki askeri birlikler çaresiz kalmaktaydı. Nitekim göğüs göğüse piyade savaşından ziyade atlı okçu birlikler, piyade birliklerine karşı savaş meydanını kuşatıp, hızlı hareket ederek savaşın üstünlüğünü ele neredeyse kayıp vermeden büyük askeri başarılar elde ediyorlardı. Bu durumdan en büyük oranda etkilenen Roma ve Bizans

[317] Carole Hillenbrand, Çev: Nurettin Elhüseyni, **Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s.467.

İmparatorlukları ordularının içinde benzer askeri nitelikte birlikler dahi oluşturmaya çalışmıştı. Ayrıca üzengi kültürünün de Avrupa'ya gene Türk kavimlerinden biri olan Avarlar ile girdiği düşünülürse Türk süvari kültürünün Haçlı Seferleri'nden çok daha erken dönemde Avrupa atlı kültürünü etkilediği kaçınılmaz bir gerçektir.

Frenklerin süvari anlayışını etkileyen olgulardan birisi de İspanya üzerinden Avrupa'ya gelen Müslüman akınlarıdır. Kuzey Afrika'yı hızla ele geçirip Cebeli Tarık'tan İber yarımadası'na, Avrupa'ya geçmeyi başaran Müslümanlar Endülüs Emevi Devleti'nin temellerinin atmış Avrupa'nın en batısından fetih hareketlerine başlamışlardı. Nitekim bu fetihler Avrupa'nın Roma sonrası merkezi devletlerin kurulamayışı ve iç karışıklıkları ile daha da hızlı ilerlemişti. Bu süreye kadar aynı zamanda Avrupa'da Roma sonrası barbar halklar arasında Hristiyanlığın Roma merkezi kilisesine bağlı olarak yayıldığı bir dönemdir. Atilla sonrası Roma'nın Galya toprakları Frenklerin hakimiyetine girmiş ve bu topraklar Fransa adını almaya başlamıştı. Merovenj, Karolenj, Capet ve Valois hanedanlıkları Fransa'yı yöneten merkezi hanedanlıklar olmuştur. Her ne kadar hanedanlıklar yönetim erki ile ülkenin sahibi olsalar da neredeyse tüm Avrupa'da görüleceği üzere feodalite sistemi ile yönetim paylaştırılıyor ve vasallıklar ile yönetiliyordu. Söz konusu vasallar da merkezi devlete bağlı olarak askerler yetiştirmekteydi. Bu bağlamda süvari kültürü de bir evrim dönemi yaşayacaktı. Çünkü kendi topraklarının sahibi olan vasallar, lordlar ve asilzadeler küçük ordularını oluşturuyordu. At sahibi olmak ve ata binmek hem asillere göre bir iş olduğu gibi hem de Avrupa'da at oldukça pahalıydı ve zenginlik gerektiriyordu. Avrupalılar at üzerinde savaşmanın üstünlüğünün farkındaydı ve özellikle asiller savaşlarda at üzerinde savaşıyor ve çeşitli turnuvalarla eğleniyorlardı. Avrupa'nın kaos içerisinde bulunduğu ve hakimiyet savaşlarının yaşandığı feodal dönemde şövalye kavramı ortaya çıkacaktı. Lordlar artık kendilerine bağlı bazen asillerden oluşan bazen de halk arasından yetenekli savaşçıların seçilmesiyle şövalyeler bulunduruyordu. Nitekim Müslümanların Avrupa'ya girmesiyle durdurulamayan Müslüman ordularına da bu şövalyeler oldukça etkili olacaktı. Özellikle Poitiers savaşı Müslüman ordularına karşı şövalye kültürünün Avrupa'da gelişiminde mükemmel bir örnek olmuştur. Ünlü tarihçi Hıtti, bu savaşta Avrupa süvarisinin etkinliğini şu şekilde anlatmaktaydı:

> *Frenk ordusunda yer alan ve savaşın kızgınlaştığı bir sırada dört köşe ve ortası boş bir biçimde vaziyet almış olan savaşçılar, omuz omuza*

ve bir duvar sağlamlığında, hatta bir buz duvarı gibi gevşeme ve esneme nedir bilmez bir biçimde ayakta duruyorlardı. Karşılarında hücuma kalkan Müslümanların hafif süvarileri başarı gösteremiyordu. Frenkler, saflarını dörtgen biçiminde sıralamışlardı. Her bir saf aşıldığında arkasından diğeri geliyordu. Üzerlerine gelen süvarilerin aralarına sızmasına imkân vermeden ellerindeki kılıçlarla onları etkisiz hale getiriyorlardı.[318]

Dolayısı ile Müslümanların Avrupa'da durdurulamadan ilerleyişini Frenkler geliştirdikleri bu ağır süvari ile durdurmuşlardır ve bu ilerlemeyi geriye döndürmüş denilebilir. Poitiers savaşı ile Avrupa Hristiyanlık dünyası büyük bir tehlike atlatmıştır. Bu zaferin mimarı Marteau de Sarrasins[319] ünvanı alan Charles Martel ve beraberinde savaşa katılan ağır süvarilerdir. Dolayısı ile bu süvari tipinin önemi diğer Avrupa yönetimleri tarafından da anlaşılmış, orduların en prestijli ve etkili birlikleri haline gelmişti.

4.2. TEÇHİZAT KARŞILAŞTIRMASI

Bir askerin savaştaki stratejisini, taktiğini ve başarısını sağlayan en önemli unsur her şeyden önce teçhizatıdır. Teçhizat olarak da silahlar ve zırhlar en temel öğelerdir. İlk iki bölümde ve Haçlı Seferleri'ndeki çatışmalarda da anlatıldığı üzere Frenk süvariliği ve Türk süvariliği oldukça farklı bir teçhizat anlayışı mevcuttur.

Frenk süvariliği teçhizat olarak incelendiğinde dikkati ilk çekecek olan farklılık daha ağır malzemeler kullanmasıdır. Bu hem silah için hem de zırhları için geçerlidir. Hatta zırhları özellikle dikkat çekmektedir ki tüm tarihi kaynaklarda bu durumdan oldukça bahsedilmektedir. Frenk süvarilerinin ve şövalyelerinin zırhları 11. Yy başlarındaki yapısı daha çok birbirine örgülü zincir zırhlardan oluşmaktaydı. Bu durum onları özellikle yakın dövüşlerde oldukça korunaklı bir hale getirmekteydi. Ancak zincir zırhların en önemli dezavantajı ok darbelerine karşı plaka zırhlar kadar korunak sağlamamasıydı. Zira zincir zırhlar bir süvari için yakın dövüşlerde oldukça etkili olsa da özellikle Anadolu'da karşılarındaki düşmanlarının en önemli savaş aleti ok ve yay olmasından müsebbib büyük bir eksikliği beraberinde getiriyordu. Bu

[318] İsmail Ceran, "Puvatya Savaşı (732)", **Dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)**, Cilt: 4, Sayı: 8, s. 32.
[319] Müslümanların çekici.

doğrultuda bir evrim izleyerek parçalı yapılardan oluşan plaka zırhlar süvari kültüründe bir gelişim yaratacaktı. Plaka zırhların da zincir zırhlara göre en büyük dezavantajı ağır ve hareket kabiliyetlerini kısıtlayıcı olmasıydı. Ancak plaka zırhların zamanla gelişimi Batı süvarisine müthiş bir koruyuculuk kazandırmış özellikle düşmanların ok darbelerine karşı vücudu doğrudan koruyan bir kalkan haline getirmişti. Keza atları da aynı şekilde korumak hayati değere sahipti. Düşmanları sadece düşmanların binicisini hedef almıyor bir süvarinin en temel gereği olan bineğini de hedef alıyordu. Dolayısıyla atlar için de aynı şekilde koruyucu ağır zırhlar kullanılmıştı.

Türk süvariliğinde bahsedildiği üzere zırhlar savaş taktiğine ve stratejisine uygun olarak daha hafif bir şekilde görülür. Türk süvarisinin zırhı genel anlamda sertleştirilmiş deri ve süvarinin kollarının serbestliğini kazandırması bakımından silahlarının kullanımında oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira Türk süvarisinin en önemli savaş aleti ok ve yay olması bakımından bu tür bir esneklik zaruri bir durumdur.

Silah kullanımı karşılaştırıldığında ise Frenk süvarisinin kullandığı silahlar zırhlarına benzer olarak gene ağır bir yapıda görülmektedir. Frenk süvarisinin savaşlarda en çok kullandığı iki silah tipi kılıç ve mızraktır. Özellikle toplu hücumlarda görülen en etkili silah mızraktır. Mızrakları oldukça uzun bir yapıda tasarlanmış ve düşmanlarına karşı hızlanarak adeta düşman hatlarını bir bıçak gibi kesecek şekilde doğrudan imha edicidir. Kılıçları da aynı şekilde oldukça uzun ve ağırdır. Yakın dövüşlerde göğüs göğüse savaşlarda kılıç en önemli savaş aleti olmuştur.

Türk süvarisinin silah kullanımında ise oldukça fazla çeşitlilik görülmektedir. Ancak en önemli savaş aleti pek tabiki ok ve yaydır. Ok ve yayın Türk savaş stratejisinde özel bir yeri vardır ki, düşmana saldırılarından, baskınlarına, geri çekilmelerine kadar neredeyse tüm taktiksel alanda ok ve yayın etkin bir şekilde kullanıldığı yaşanan çatışmalardan anlaşılmaktadır. Ok ve yaydan sonra en önemli savaş aletleri yakın dövüşlerde kullanılmak üzere kılıçlarıdır. Türk süvarisinin kılıçları genellikle hafif olmakla beraber tek elli kullanıma uygun bir biçimde görülmektedir. Ancak bu kılıçların hafif olması süvariye avantaj sağlarken dayanıklı olmaları zaruridir ve hafifliklerinin yanı sıra oldukça dayanıklıdır. Bu durum kılıç yapımında ve teknolojisinde ilerlemiş olduklarını göstermektedir. Kılıçları dışında da Türk

süvarisinin kullandığı pek çok savaş aleti olmakla beraber gürzler de özellikle zırhlı düşmanlara karşı oldukça etkili bir savaş aleti olmuştur. Gene Frenk mızrakları kadar uzun olmayan daha ziyade kargı adı verilen kısa mızraklar, ve fırlatma silahları olan ciritler, cidalar gibi silahlar da Türk süvarisinin kullandığı savaş aletlerinden olmuştur.

4.3. TAKTİKSEL KARŞILAŞTIRMA

Bir askeri birliğin veya ordunun zafere ulaşmasını sağlayan en önemli mefhumlardan bazıları da savaşı şekillendirecek olan savaş stratejileri ve taktikleridir. Savaş alanlarındaki en önemli amaç düşmanı en kısa sürede ve en az zayiat ile etkisiz hale getirerek üstünlüğünü kabul ettirmektir.

Frenk süvarisinin savaş stratejisi ve taktikleri incelendiğinde her şeyden önce sağlam teçhizatlı ve daha ziyade yakın dövüşe uygun bir yapıda silah kullanımlarına bağlı bir birlik düzeni görülmektedir. Sağlam teçhizatlı münferit şövalyelerin ve süvarilerin bir araya gelmesiyle oluşan bu birlikler saldırı taktikleri gereği birbirlerine yakın hareket eden bir düzen haline geçerler ve düşmanlarına karşı doğrudan saldırıyı esas almaktaydılar. Zırhlarının gücü ve uzun mızraklarının kesiciliği ile doğrudan saldırı yaptıkları birliklere karşı büyük bir baskı oluşturmakta ve düşmanlarına yıkıcı bir etki yapmaktadırlar. Ağır zırhlarla ve silahlarla bu düzeni sağlamak için sağlam bir disiplin gerekmekle beraber iyi bir eğitim de zaruridir. Bu suretle bir Frenk şövalyesi küçük yaşlardan itibaren savaşlardaki dayanıklılığını ve disiplinini oluşturacak şekilde eğitilmiştir.

Türk savaş stratejileri ve taktikleri incelendiğinde her şeyden önce manevra kabiliyetlerine dayalı hızlı hareket ve birliklerin birbirleri ile koordineli hareketleri oldukça önemlidir. Boudot-Lamotte'un ifadesiyle "at ve yay birliği"nin sonucunda Türk atlı okçuları ağır zırhlı ve silahlı şövalyelerine karşı bir tezat oluşturmaktadır. Daha kompleks bir yapıda sirayet eden bu taktiksel anlayış Türklere oldukça fazla avantaj sağlamıştır. Özellikle küçük yaşlardan itibaren eğitilen atlı okçu olan hafif süvari birliklerinin savaşlarda düşmana yakından temas etmeden dalga dalga bir cepheden ya da düşman birliklerinin kuşatılmasıyla beraber ardı kesilmeleyen yıkıcı ok saldırıları tüm kaynaklarda geçmekte ve düşmanlarına büyük zarar verdirmekle beraber kendi taraflarında ise oldukça az zayiat yaşamaktadırlar. Pek tabi ki bu savaş

tipi Türklerin Orta Asya'dan beri getirdiği bir bozkır savaş taktiğidir. Bu taktiğin uygulanabilmesi için coğrafyanın bu hareket düzenine uygun olması zaruridir. Bu yüzden düşmanlarını yönlendirmek amaçlı küçük taciz saldırıları ya da onları takip ederek kendi istedikleri yere getirmeleri ile beraber hızlı bir saldırı düzeni almaları da genel stratejileri arasındadır. Düşmanlarını ok ve yay ile yoran ve savaş düzenini lehlerine çeviren Türkler kargıları ve kılıçlarıyla da nihai darbelerini yaparlardı. Genellikle Bizans ve Batı ordu düzenlerinde orduların piyadeler ile beraber tümleşik ve daha hantal bir yapıda hareket ettiği göz önünde bulundurulduğunda Türk ordusunun hızlı hareket kabiliyeti savaşlarda büyük bir taktiksel üstünlük kurmalarına sebep olmuştur.

4.4. TÜRK VE FRENK SÜVARİ ETKİLEŞİMLERİNE BİR ÖRNEK: TÜRKOPOL BİRLİKLERİ

Türk süvari kültürünün üstün olduğu rollerin kabulü ve Türklerin karşılarındaki orduların bu güçlü ve etkili askeri sınıfa karşı ikame edecek yeni birlikler arayışına verilecek en iyi örnek, Türkopol[320] birlikleridir. Nitekim Haçlı Seferleri sırasında Anadolu'ya Frenk orduları ile beraber gelen Türkopol birliklerinin rolü oldukça etkiliydi. Bu birlikler özellikle Türk devletlerinden belirli sebeplerle dolayı kaçan ve Bizans'a ve Batılılara sığınan askerlerden oluşmaktaydı. Türkopoller yerli yardımcı kuvvet olarak değerlendirilmiş ve Haçlı orduları içerisinde egzotik bir bileşen olarak görülmekteydiler. Nitekim Türkopol birlikleri Haçlılar gelmeden önce Bizans tarafından kullanılan etkin birliklerdi.

Haçlı seferleri ile birlikte de hafif atlı okçu süvari olarak Türkopol birlikleri Haçlı ordularında paralı askerler olarak hizmet vermekteydiler. Türkopol kelimesi zaman içerisinde öyle bir hal almıştı ki etnik olarak Türklerden oluşan bu birlikler zamanla farklı etnik kökenden halklarında girdiği hafif atlı okçu süvari askeri birliğini ifade eder olmuştu. Anadolu içerisinde Türklerle savaşan Haçlı orduları bu askeri birliğin üstünlüklerinin ve gerekliliklerinin farkında olarak Bizans'ta gördükleri bu birlikleri onlar da etkin bir şekilde kullanmaya başlamışlardı. Ancak Haçlı ordusu içerisinde Türk kökenli Türkopoller olsa da Türkler Bizans İmparatorluğu içerisinde

[320] Türkopol Yunanca'da Türkoğlu anlamı vardır.

daha etkindiler. Haçlı ordusu içerisinde insan gücü olarak Türklerin olması daha sınırlı bir durumdu. Üstün savaş becerileriyle beraber Türkopol birlikleri bir anlamda ordudan yarı bağımsız hareket etmekteydiler. Bu da karşı taraftaki düzenli Türk ordusundaki atlı okçu süvari birliklerine göre daha zayıf kalmalarına sebep oluyordu. Haçlı ordusu içerisinde görülen bu Türkopol birlikleri bir süre sonra etnik olarak Türklerden daha farklı Hristiyan halkların meydana bir askeri birlik şeklinde görülmektedir. Haçlı orduları içerisinde bu birlikler genellikle hafif süvari olarak görev yapan Hristiyan atlı okçu anlamına gelmekteydi. Tapınak şövalyeleri tarikatının içerisinde de Türkopellerin önemli bir yeri vardı. Tarikat içerisinde statüsü oldukça yüksek, iyi kazançlar elde eden "Turkopolier" adında bir statü vardı. Tapınak şövalyeleri içerisinde atlı çavuşlar olan ağır zırhlı şövalyeler ile Türkopol birliklerini Turkopolier statüsü altında toplayarak onların şövalye kardeşliğinde etkin bir biçimde desteklerini sağlıyorlardı. Ayrıca Tapınak şövalyelerinin en önemli keşif ve hızlı hareketleri sebebiyle haberleşme grubu olmuşlardı. Türkopollerin Haçlı seferleri katılımlarına etkinliklerine örnek olarak, 1167'deki Mısır'daki Frenk süvari birliklerinin neredeyse üçte ikisini oluşturmaktadır. 1168'de Mısır'ın ele geçirilmesi üzerine Hospitalier şövalyeleri ile Kudüs Krallığı arasında bir anlaşmada 500 şövalye ve 500 Türkopol sağlamayı taahhüt etmişlerdi. 1183 yılındaki Hıttin Savaşı'nda da Selahaddin Eyyubi'nin birliklerine karşı Frenk ordusunun süvarilerinin neredeyse yarısı Türkopol birliklerinden oluşuyordu.[321]

Ağır zırhlı şövalyelerin maliyetinin pahalı ve sayılarının yetersiz olması Haçlı ordularında büyük bir eksiklik meydana getiriyordu. Aynı zamanda şövalyeler meydan savaşlarında üstünlük sağlayabilseler de baskınlarda ve sürpriz saldırılarda Türk ve müslüman askerlerine göre oldukça yetersizdi. Bu noktada da Türkopoller Haçlı ordusu için hem süvari sayısının artmasını sağlıyor ve şövalyelerin yapamadıkları taktiksel eksiklikleri kapatmış oluyorlardı. Haçlılar Türkopolleri uzun menzilli keşiflerde ve casusluklar faaliyetlerinde kullandığı gibi Türk savaş taktiklerinde olduğu gibi düşmanı taciz edip hızlıca geri çekilebilmekteydiler. Bu Türk ordularına kıyasla Haçlı ordularına büyük bir taktiksel güç kazandırmaktaydı.

Savaş alanlarında en büyük kayıplar; savaş meydanında üstünlük sağlanmasından sonra gelişen ortamlarda oluşmaktadır. Çünkü savaşın kaybedileceği

[321] Tibble, ss. 117-118.

anlaşıldığında kaybettiğini anlayan ordular geri çekilmektedir. Hızlı bir şekilde geri çekilmeyi başarabilen ordular da oldukça az kayıplar verip tekrar kolayca toparlanma fırsatı buluyor ve yeni bir savaşın devamına sebep oluyordu. Bu bağlamda Haçlı seferleri döneminde Türk savaş stratejisinin en tipik örneği bu durumdu. Haçlı ordusu ağır süvarileri ve sayıca üstünlükleri ile savaş meydanında üstünlük sağlayabilseler de genel olarak nihai bir zafer elde edemiyorlardı. Çünkü Türk orduları savaşın kötü gittiğini düşündüklerinde savaşmak için geri gelmek üzere savaş alanını terk ediyorlardı. Bu durumda Haçlılar, zırh ve sayıca üstünlüklüklerinin dezavantajı olarak hantal kalıyorlar ve savaş meydanından hızlı ve çevik bir şekilde ayrılan Türk orduları yakalayıp büyük zararlar veremiyorlardı. Bu bağlamda Türkopol birlikleri Haçlı orduları içerisinde gene burada da karşımıza çıkıyor ve Haçlıların taktiksel ve operasyonel olarak eksik kaldığı bu büyük eksikliği kapatmaya çalışıyorlardı. Savaşlarda üstünlüğün kazanılmasıyla kaçmakta olan düşman birliklerine doğru gönderilen bu birlikler, düzeni dağılmış orduları yolda kolayca yakalıyor, esir ediyor ve imha ediyordu.[322]

[322] Tibble, ss. 118-123.

SONUÇ

Hiç şüphesiz ki tarih her şeyden önce neden sonuç ağlarıyla gelişmiş olgu ve olaylar bütünüdür. Doğaya ve birbirlerine üstünlük kurma karşı insanlar en eski çağlardan itibaren bulundukları alanlarda bir yaşam savaşı ortaya koymuşlardı. Bu bağlamda insanlar bulundukları coğrafyalara uygun olarak kültürler ve medeniyetler meydana getirmişlerdi. Kimi toplumlar tarım kültürünü benimsemiş, kimi toplumlar hayvancılık kültürünü benimsemişti ve kimisi de primitif kültürler olarak tanımlanan avcı-toplayıcılık kültürüne devam etmişlerdi. Bu kültürlerin gelişiminde en temel faktör şüphesiz coğrafi faktörler olmuştu. Türklerin tarih sahnesine çıktığı ve tarihsel gelişimlerini gösterdikleri Hazar'ın kuzeydoğusu ve Orta Asya bölgesi hayvancılık kültürüne uygun bir bölge idi. At sürüleri ile dolu bu bozkırlarda doğal bir tabiatta Türkler pek tabi ki at ile içli dışlı bir yaşam kuracaklar idi. Hayvan sürülerinin idare edilmesinden, geniş bozkırlarda ilerlemek için bu büyük alanlarda önemli bir binek olmasına, etinden ve sütünden yararlanılmasından, ticaretine kadar bu hayvan türü ile kültürel gelişim ortaya koymuşlardı. Türk süvari kültürü de bu kültür içerisinde meydana gelmişti. Avcılık ve savunma ve saldırı silahı olan ok ve yayın gelişimi de bu süvari kültürü için önemli bir noktaydı. Ayrıca göçebeliğin etkisi ile geniş bozkırlarda hızlı hareket ve atın yorulmaması için de süvari kıyafetleri ve teçhizatları hafif araçlardan oluşmaktaydı. Dolayısı ile Türk süvari kültürü hayatın iç dinamiklerinden gelen kültür kalıbı içerisinden harmanlanarak karşımıza çıkmaktaydı.

Frenk süvari kültürünü incelediğimizde de bu süvari kültürünün gelişiminde Türklerin aksine ihtiyaç üzerine doğmuş bir askeri kültür sınıfı olduğunu görmekteyiz. Gelişimine etki eden birçok kültür olmuştur. Her şeyden önce Frenklerin milli kimlikleri ve devletlerini Roma sonrasında Orta Çağ içerisinde şekillendirdiğini görmekteyiz. Bu sebeple kültürel olarak da birçok ana temadan beslenmişlerdi. Kültür ve medeniyet birbirinden ayrılamayacak şekilde insanın en küçük bireyine kadar etki ettiği göz önünde bulundurulursa, askeri kültüre etkisinin de kaçınılmaz olacağı daha iyi anlaşılacaktır. Bu bağlamda Frenk askeri kültürü Türk askeri kültürüne kıyasla barbar kökenlerinden, Roma etkisinden ve dış etkilerden birçok etkileşim içerisinde şekillenmiştir.

Dünya savaş kültüründe önemli bir yer edinen bu iki süvari kültürü toplumlarda sosyal ve edebi karşılıklar da oluşturmuşlardır. Orta Çağ içerisinde yaşanan savaşların,

çatışmaların romantik askeri birimleri gene süvariler olmuştur. Özellikle Batı'da tam donanımlı zırhları ile şövalyeler prestij sahibi, kahramanlık düşkünü romantik insanlar olmuşlar, Türklerde de süvariler Bahadır/Batur kavramı ile ve özellikle Müslümanlığın kabulü ile Gazilik anlayışı çerçevesinde romantik ve kahramanlık dolu hikayelerin baş rolleri olmuşlardı.

Nihayetinde bu iki askeri birliğin ardı kesilmeyen savaşlarda birbirleri ile karşılaştıkları dönem özellikle ilk üç Haçlı seferi dönemi olmuştur. Pek tabi ki Haçlı seferleri sadece savaşlar ve siyasal olaylardan ibaret kalmamış aynı zamanda bu dönemde bir kültür ve medeniyet savaşı yaşanmıştır. Bu çalışmada süvari dönemi olarak görülebilecek bu çağda, yaşanan çatışmaların somut fiiliyatlarında baş rol olan ve genel anlamda birbirlerinden farklı ortamlarda gelişen Türk ve Frenk süvarilerin kültürel karşılaştırmaları konu edilmiştir.

Ulaşılan sonuç özet olarak şudur ki; Türk süvari kültürü ağır süvari kültürünü de ordu bünyesinde barındırsa da hafif hızlı hareket edebilen atlı okçu süvari anlayışının temelinde temayüz etmiş özellikle Haçlı seferleri döneminde de Türkler tarafından bu sınıfın baskın, sürpriz saldırılar şeklinde askeri manevralar, taktikler ile kullanılarak büyük başarılar elde ettiğini görmekteyiz. Frenk süvari kültürünün de merkezinde hafif süvarilere göre daha maliyetli olan ağır süvari kültürü ile tam donanımlı, uzun mızrakların etkin kullanıldığı, gerek atın gerekse süvarisinin zırhlarının kalınlığı ve etkinliği sayesinde ok dahi işlemeyebilen ve birbirleri ile senkronize toplu hücum düzeni kullanılarak saldırdıklarında önlerinde hiçbir askeri sınıfın durdurulamayacağı meşhur taktikleri sayesinde büyük başarılar elde ettiğini görmekteyiz. Nitekim bu iki askeri sınıfın da olumsuz ve başarısız olarak değerlendirilebilecek yönleri bulunmaktadır. Frenk ağır süvarileri meydan savaşlarında karşı karşıya gelinen durumlarda piyadelere ve karşılarındaki tüm birimlere karşı üstünlük kurabilirken oldukça keskin manevralar için yavaş ve hantal kalmaktaydılar. Türk hafif süvarisi de meydan savaşlarında toplu bir düzenden ziyade hızlı ve karmaşık bir düzende hareket ederek atlı okçulukları sayesinde savaş alanlarında esnek manevraları ile üstünlük sağlıyor olsa da direkt olarak ağır bir süvari saldırısına maruz kaldığında büyük sorunlar yaşamaktaydılar. Bu tezde Haçlı seferleri tarihi ve savaşları göz önünde bulundurularak iki askeri kültürün karşılaştırması

neticesinde zikredilen askeri yapıların; mekânsal ve taktiksel durumlarına göre avantajlı ya da dezavantajlı noktaları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Aguilers, Raimundus. Çev: Süleyman Genç, Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi **(Historia Francorum Qui Ceperunt Iherusalem),** Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019.

Anatürk, Selahattin. **Başlangıçtan XIII. Yüzyıla Kadar Karadeniz'in Kuzeyi İle İlgili Doğu ve Batı Menşeili Yazılı Kaynaklar,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Anonim. Çev: Vedii İlmen, **I. Ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi**, Yaba Yayınları, İstanbul, 2005.

Anonim. Çev: Engin Ayan, **Haçlı Tarihi (Gesta Francorum Et Aliorum Hierosolymitanorum)**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019.

Atmaca, Taner. **X-XIII. Yüzyıllar Arasında Haleb ve Çevresi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Azimi Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler, Ed. Ali Sevim, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Bachrach, Bernand S ve David S. Bachrach, **Warfare in Medieval Europe c.400-c.1453**, Routledge, New York, 2017.

Bachrach, Bernard S. "Charlemagne's Cavalry; Myth and Reality", **Military Affairs**, Vol XLVII, No 4, 181-187.

Bachrach, Bernard S. **The Merovingian Military Organisation 481-751**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1972.

Beeler, John. **Warfare in Feudal Europe 730-1200**, Cornell Paperbacks, London, 1972.

Belek, Kayrat. "Eski Türklerde At ve At Kültürü", Gazi Türkiyat, Bahar 2015/16, 111-128.

Bendrey, Robin. "From Wild Horses to Domestic Horses: A European Perspective", **World Archeology**, Vol. XLIII, No. 1, 135-157.

Ceran, İsmail. "Puvatya Savaşı (732)", **Dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)**, Cilt: 4, Sayı: 8, 17-47.

Chamberlain, Edwart. **At,** Çev. Uğur Peçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

Coupland, Simon. "The Carolingian Army and the Struggle Against the Vikings", **Viator; Medieval and Reneissance Studies**, Vol XXXV, 2004, 49-70.

Çelik, Eda. **Haçlı Seferleri Sırasında Bâtınîlerin Faaliyetleri Ve Haçlı-Bâtınî İlişkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2021.

Çiftçi, Sait Emre. "Fransa ve Almanya'da Feodalizm'in Askeri ve Siyasi Yönden Gelişimi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XXXIX, Sayı 68, 225-250.

Demirbilek, Salih."Kutadgu Bilig'de At Kültürü", **Milli Folklor**, Sayı 68, 2005, 134-137.

Demirkent, Işın. **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Devries, Kelly, "Hıttin 1187", **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021.

Doğan, Orhan. **Bozkır Kavimlerinin Kültür ve Mitolojilerinde At**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Doughberty, Martin J. "Sarmeda 1119", **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021.

Durmuş, İlhami. "Bozkır Kültür Çevresinde At, Göçer-Ev ve Demir", **Asya Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 19-34.

Edge, David ve John Miles Paddock, **Arms & Armor of the Medieval Knight; An İllustrated History of Weaponry in the Middle Ages**, Crescent Books, New York, 1991.

Emiroğlu, Kudret ve Ahmet Yüksel. **Yoldaşımız At**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Ernoul. Çev: Ahmet Deniz Altunbaş, **Haçlı Seferleri Tarihi: Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2021.

France, John. "The Battle of Bouvines 27 July 1214", **The Medieval Way of War; Studies in Medieval Military History in Honor of Bernard S. Bachrach**, Ed. Gregory I. Halfond, Ashgate, 2015, 267-288.

Gassman, Jack ve Artes Certaminis. “Thoughts on the Role of Cavalry in Medieval Warfare”, **Acta Periodica Duellatorum**, Vol II, No 1, 149-177.

Genç, Özlem. **Charlemagne ve Karolenj Rönesansı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2012.

Göksu, Erkan. **Türk Kültüründe Silah**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019.

Gürçay, Serdar. “Mitolojilerde Uçan At Motifi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, **Aydın Türklük Bilgisi Dergisi**, Yıl 5, Sayı 8, 37-54.

Harari, Yuval. “The Military Role of the Frankish Turcopoles: A Reassessment”, **Mediterranean Historical Review**, Vol XII, No 1, 75-116.

Hillenbrand, Carole. Çev: Nurettin Elhüseyni, **Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

Holmes, Robert. “Men of İron”, **Medieval Warfare**, Vol. V, No 2, Karwansaray BV, 35-40.

Hyland, Ann. **The Medieval Warhorse from Byantium to the Crusades**, Pennsylvania, 1994.

İbn Kalanisi. Çev: Onur Özatağ, **Şam Tarihine Zeyl: I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

İzgi, Özkan. **Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Jestice, Phyllis G. “Antakya 1098”, **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021.

Jestice, Phyllis G. “Kudüs 1099”, **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021.

Jones, Robert. **Knight; The Warrior and World of Chivalry**, Oxford, 2011.

Kafesoğlu, İbrahim. “At”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 4. Cilt, 32.

Kafesoğlu, İbrahim. **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.

Keleş, Nejdet. “Kuzey Germen-İskandinav ve Türk Mitolojilerinde At Motifi”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 29, 2017, 122-142.

Khoniates, Niketas. **Historia (Ionnes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Komnena, Anna**. Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası**, Çev. Bilge Umar, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1996.

Kradin, Nikolay N. "Cavalry and Empires", **The Encyclopedia of Empire**, Ed. M. MacKenzie, Wiley Blackwell, New Jersey, 2015, 1-5.

Liebau, Gregory J. "Fighting the Frankish Knights", **Medieval Warfare**, Vol. IV, No 5, 35-39.

Maksud, Farhad ve Rahmanali Muradaliyev, "Göktürkler ve Üzenginin Yayılması Üzerine", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Vol II, Sayı 4, 287-302.

Mateos, Urfalı. **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev. Hrant D. Andreasyan, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

McNab, Chris. **The Roman Army; The Greatest War Machine of the Ancient World**, Oxford, 2010.

Meiers, Fabienne. "Equestrian Cities: The Use of Riding Horses and Characteristics of Horse Husbandry in Late Medieval Urban Agglomerations", **The Horse in Premodern European Culture**, Ed. Anastasija Ropa, Timothy Dawson, Boston, 2019, 13-26.

Monoghan, Patricia. "Epona", **The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore**, New York, 2004, 157-158.

Negin, Andrey ve Raffaele D'amato. **Roman Heavy Cavalry; Cataphractarii-Clibanarii 1st Century BC-5th Century AD**, Bloomsbury Publishing, London, 2018.

Nicolle, David. **Carolingian Cavalryman AD 768-987**, Osprey Publishing, New York, 2005.

Nicolle, David. **European Medieval Tactics; The Fall and Rise of Cavalry 450-1260**, Osprey Publishing, Oxford, 2011.

Nicolle, David. Çev: Ece Sakar, **İkinci Haçlı Seferi 1148**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Oakeshott, Ewart. **A Knight and His Weapons**, Pennsylvania, 1997.

Odo, Deuilii. **II. Haçlı Seferi: VII. Louis'in Doğu'ya Seyahati**, Çev: Caner Togaç, Kronik Yayınları, İstanbul, 2021.

Oman, C. W. C. **Ok, Balta ve Mancınık; Ortaçağda Savaş Sanatı 378-1515**, Çev. İsmail Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

Ögel, Bahaeddin. **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) 1. Cilt**, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Ögel, Bahaeddin. **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) 2.Cilt,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Pavkovic, Michael F., "Dorileon (Eskişehir) 1097", **Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V**, (Ed. Kelly Devries), Timaş Yayınları, İstanbul, 2021.

Saraç, Zafer. **Bazı Çin Seyahatnameleri Üzerine Bir Değerlendirme (M.Ö. 139-M.S. 984),** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2019.

Şeşen, Ramazan. **İbn Fadlan Seyahatnamesi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016.

Tansü, Yunus Emre. Baran Güvenç, "Eski Türk Mitolojilerinde Hayvan Motifleri Üzerine Düşünceler", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 218, 2015.

The Laws of the Salian Franks, Trans. and Ed. Katherine Fischer Drew, Philadelphia, 1991.

Tibble, Steve. **The Crusader Armies 1099-1187**, Yale University Press, London, 2018.

Tyrensis, Willermus. Çev: Engin Ayan, **Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019.

Tudebodus, Peter. Çev: Süleyman Genç**, Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi (Historia de Hierosolymitano İtinere)**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020.

Tzu, Sun, **Savaş Sanatı**, Çev. Adil Demir, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2008.

Ucuzsatar, Necati Ulunay. **Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı ve Stratejisi - I**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Usta, Aydın. **Haçlı Hikayeleri**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017.

Üren, Umut. "Türklerde At Kurbanı ve Dede Korkut'taki İzleri", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt 15, Sayı 2, 65-74.

Vuksic, V. ve Z. Grabasic. **Cavalry; The History of Fighting Elite**, Cassell, London, 1999.

Walker, Elaine. **Horse**, London, 2008.

Warmind, Morten. "Once More the Celtic Horse-Goddess", **Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium**, Vol XXXVI, 2016, 231-240.

White, Lynn. **Medieval Technology and Social Change**, Oxford University Press, New York, 1974.

Wise, Terence, **The Knights of Christ; Religious/Military Orders of Knighthood 1118-1565**, Ed. Martin Windrow, Osprey Publishing, London, 1984.

Zonaras, İonnes. **Tarihlerin Özeti**, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

EKLER

EK 1: 10. yüzyıldan bir Frenk süvarisinin zırhları

Kaynak: Luerzer Arcive, www.luerzersarchive.com/CrusadesWeapons.htm, 12.06.2022.

EK 2: Tipik bir Haçlı savaşçısı miğferine örneği

Kaynak: ArtStation, artstation.com/artwork/d8XWAQ, 13.06.2022.

EK 3: Ashmole Bestiary; mızrak kullanan atlı bir şövalye (1200-1225)

Kaynak: Manuscript Miniatures, https://manuscriptminiatures.com/4376/8782, 13.06.2022.

EK 4: Türkopol birliklerini tasvir eden bir çizim

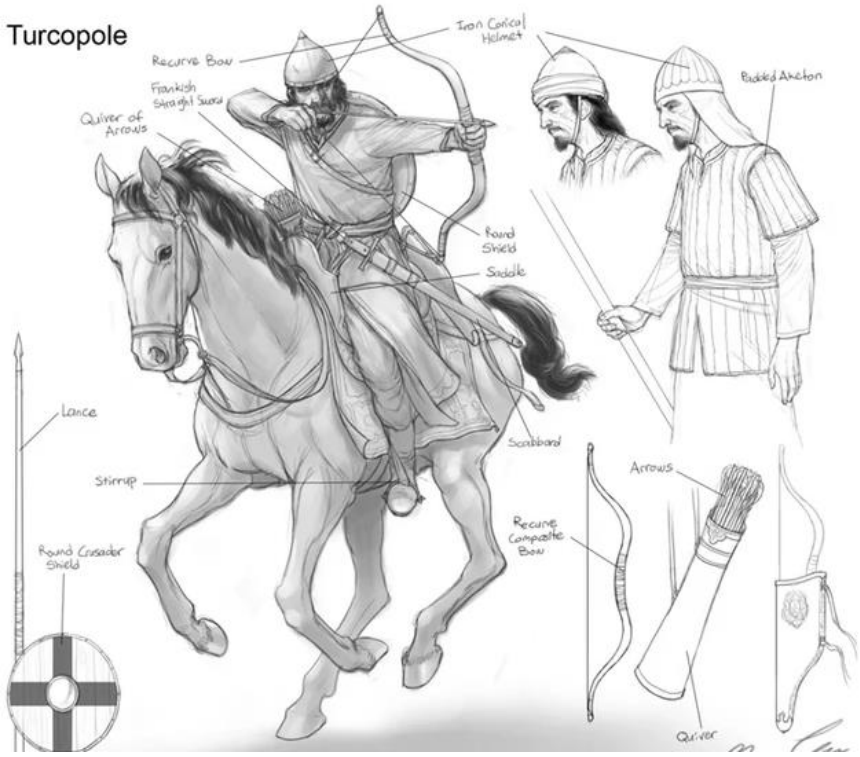

Kaynak: L'histoire Pourtous, http://lhistoirepourtous.over-blog.com/2018/06/l-histoire-n-19-les-turcopolos-les-espions-des-templiers.html, 14.06.2022.

EK 5: Baydara/ Tabık At Kurbanı Örneği

Kaynak: Umut Üren, "Türklerde At Kurbanı ve Dede Korkut'taki İzleri", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2, s. 67.

EK 6: Hat Yazısıyla Tasvir Edilmiş Bir At

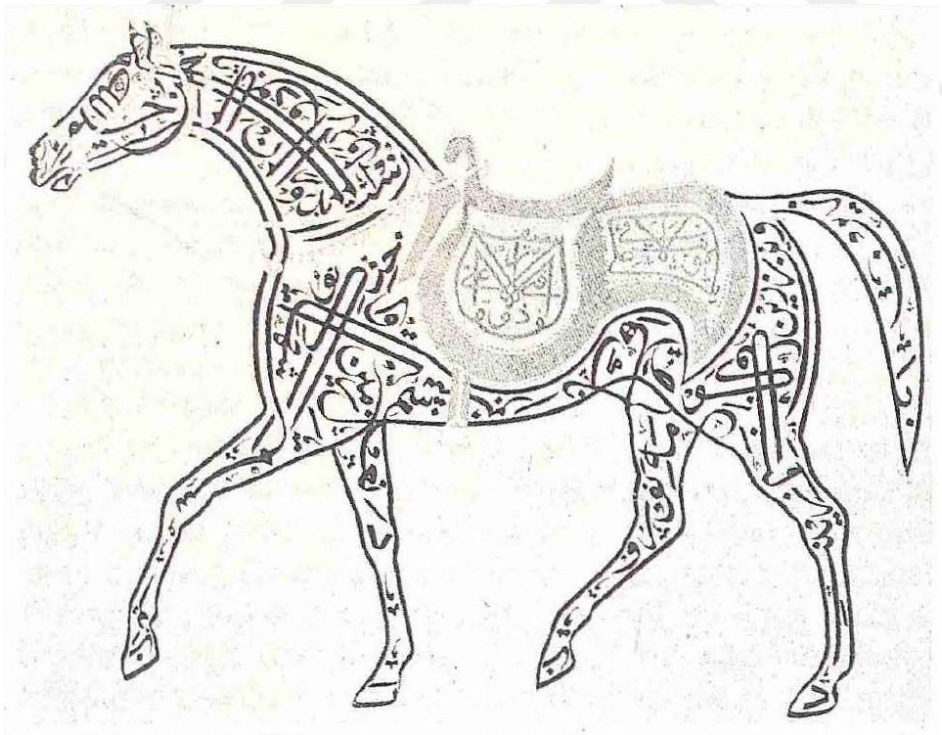

Kaynak: Kafesoğlu, İbrahim. "At", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 4. Cilt, s. 32.